

Søllerød bogen 1983

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1983

Søllerødbogen 1983

udgivet af

Historisk-topografisk Selskab for

Søllerød Kommune

Søllerødbogen 1983 er sat med Linotype Janson.
Papiret er Thai-Cote.
Typografi: Erik Ellegaard Frederiksen IDD.
Sat og trykt hos Poul Kristensen, Herning, i 1600 ekspl.

Redaktion af Selskabets publikationer:
Stadsbibliotekar *Annalise Børresen*,
Søllerød Kommunebiblioteker,
Biblioteksalleen 1-5, 2850 Nærum. Tlf. (02) 80 04 86

ISBN 87-87113-54-6

Manuskripter, der ønskes optaget i årbogen, bedes sendt til redaktøren,
stadsbibliotekar Annalise Børresen, Søllerød Kommunebiblioteker, 2850 Nærum.

Eftertryk uden kildeangivelse er ikke tilladt.
Ved aftryk i større omfang må tilladelse indhentes gennem redaktionen.

INDHOLD

- En vandring på Søllerød Kirkegaard
Af lektor, cand. mag. *Mogens Iversen* 9
- En romantisk have fylder 200 år
Af arkitekt *Viggo Sten Møller* 51
- Privat busdrift i Søllerød Kommune 1919-1982
Af afdelingsbibliotekar *Michael Sinding* 62
- Professor Kiærskous Søllerød-billeder
Af major *Erik Sinding* 93
- Den hvide by ved Øresund. Træk af Skodsborg Badesanatoriums
historie
Af assistent *Aksel Kjøller* 105
- Selskabet 1.1.1981-31.12.1981
Af professor, dr. phil. *Roar Skovmand* 153
- Selskabets regnskab 1.1.1981-31.12.1981
Af ingeniør *Werner Ruff* 162
- Selskabets bestyrelse pr. 1.1.1983 165

En vandring på Søllerød Kirkegård

Af Mogens Iversen

Søllerød Kirkegård har sin ganske særlige karakter ved blandingen af de lokale grave og de mange »københavnegrave« med mennesker, der enten på deres ældre dage har slået rod her eller måske blot har haft deres sommerbolig i sognet. Måske rummede stedet blot et eller andet minde for dem, og ikke sjældent kan tilknytningen til sognet overhovedet ikke verificeres.

Tæt omkring kirken dominerer endnu de lokale folk: bønderne, skovens folk, kroholderne og da ikke mindst præsterne gennem tiderne. Efterhånden som kirkegården udvides, som det nedenfor skal beskrives, kommer nogle af de gamle bondeslægters grave længere ud i terrænet. Det gælder også præstegrave. Der er ganske simpelt ikke plads mere på den gamle kirkegård. Endnu er der kun ganske lempeligt sket en udtynding af grave, der er hjemfaldne, og det må håbes, at den stadig bevarer sin særlige karakter.

Den, der skriver disse linier, har nu i tredive år boet i sognet og er med udprægede personalhistoriske interesser ofte tyet til kirkegården, ikke blot på grund af dens skønhed, men også fordi man kan lære lokalhistorie, ja endog rigshistorie her. Det førte til, at jeg to gange: i 1975 ved de lokale menighedsråds kirkeuge, i 1976 i et arrangement i Historisk-Topografisk Selskab blev bedt om at lede en kirkegårdsvandring, der fik en vis tilslutning. Stadsbibliotekar Annalise Børresen har siden slået på, at mine notater fra disse vandringer burde danne grundlag for en artikel i Søllerødbogen. Det har selvfølgelig sine vanskelighe-

der at omforme forevisningen, som den blev fremført mundtligt med notater ved hånden, til en læselig fremstilling. En ting er at stå ved gravene og fornemme sted og stemning, noget andet er blot at skulle fortælle uden denne støtte. Svært er det også at skulle afbalancere lokalt og udensogns stof, ikke mindst når man betænker, at mange læsere vil besidde betydelig viden om det lokale. Dog har jeg ikke turdet lade det oprindelige antal af beskrevne gravsteder stige ret meget. Det må også erkendes, at udvælgelsen er bestemt af personlige interesser.

Vi vil begynde vor vandring med at gå ind i kirkens våbenhus.

Gravstenen i våbenhuset

Victor Hermansen har i sin beskrivelse af kirken i Søllerødbogen 1942, side 68 f nævnt de her bevarede rester af en middelalderlig gravsten. Den var fundet på kirkegården og blev på Kultusministeriets foranledning og bekostning indmuret i våbenhuset 1892. Man ved fra arkivtegneren Søren Abildgaards oprindelige tegning af stenen, at den har ligget i Søllerød kirke »nede i gangen« og var af »lysegraa Marmor« d.v.s. faksealksten. Indskriften i minuskel-kapitæler fortæller: Hic jacet Johannes Nicolai de Øberuth qui obiit Anno Domini MCD: II, oversat »Her hviler Hans (eller Jens) Nielsen af Øverød der døde i det Herrens Aar 1402«. Vi får oven i købet datoen: 15. november. Sjældent at få så præcise oplysninger fra så fjern en tid.

Kirkegårdens udvikling

Den oprindelige kirkegård lå tæt omkring kirken, og den gamle hovedindgang var, som det ses på omslagsbilledet til Søllerød som det var engang 2. saml., midt i sydmuren. Omkring århundredskiftet nedrev man den gamle Søllerød skole, der lå mellem kirkegården og Mothsgaard, og der blev nu plads til en lille udvidelse af kirkegården. Muren flyttedes et stykke mod syd, og samtidig kom indgangen til det sted i det sydøstlige hjørne, hvor den er i dag. Præstegården er fra begyndelsen af det 18. århundrede. Den blev på kirkeminister Thorvald Povlsens foranledning grundigt restaureret 1917-19. Nogle af dens udlænger lå oprindelig nord for kirken, men er vistnok nedrevet 1838.

Omkring 1850 måtte man have en »assistenskirkegård«, hvor Johan

Chr. Drewsens gravsted formentlig har været det første. Man fik nu det problem, at indkørslen til den nye kirkegård blev meget smal og netop i svinget mod vest kom i faretruende nærhed af den stejle hulvej.

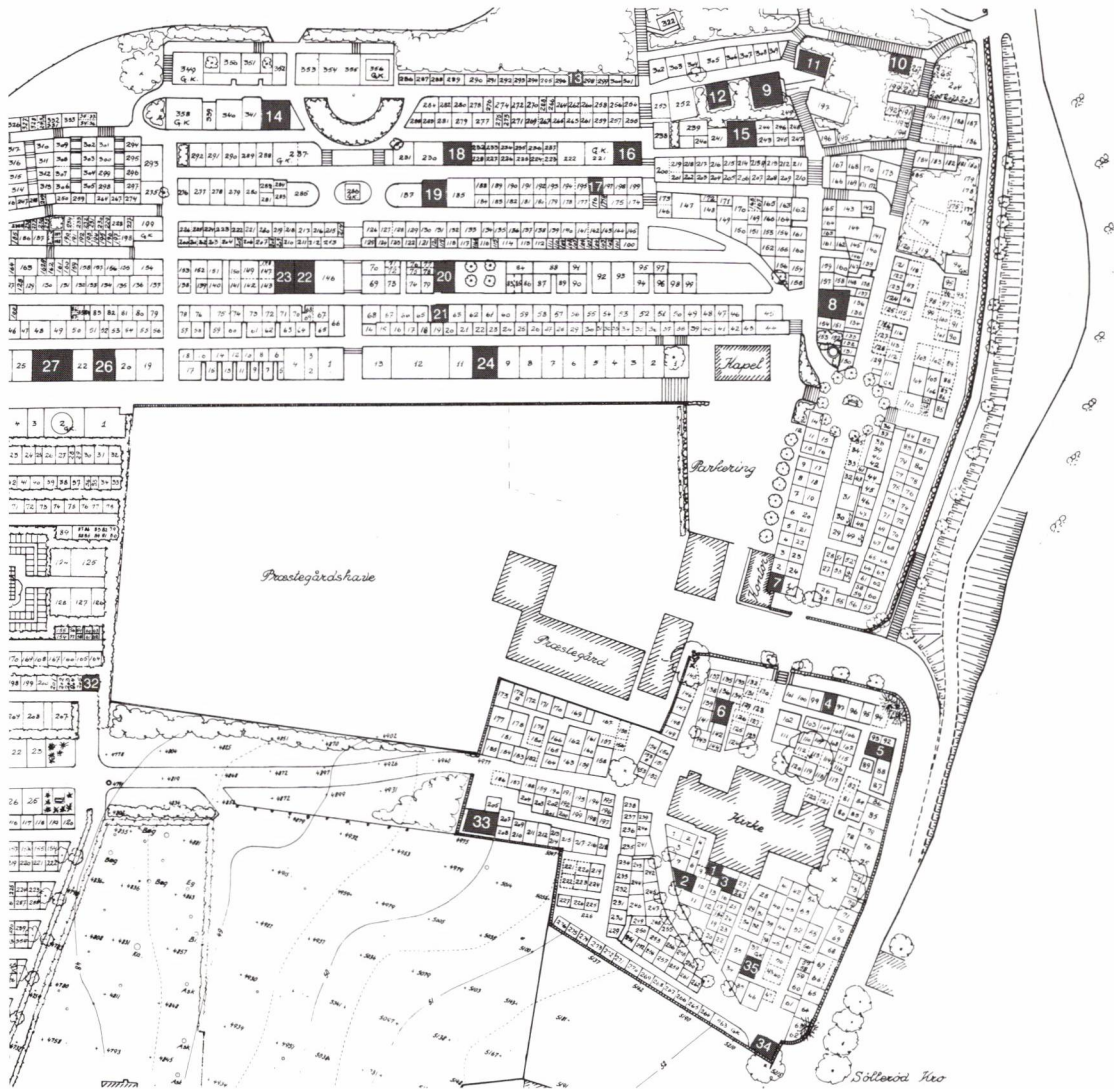
Man flyttede efter mange indtrængende henstillinger fra præsterne muren en kende mod vest og syd, og derved opstod i 1870erne den nuværende øst- og nordmur med indgang ud for våbenhuset. Der var skov ned ad skråningen mod søen. Men efterhånden udvidedes kirkegården ned over skrænten, hvor man i 1890erne rejste generalkonsul A. J. Holmblads imponerende gravmæle med den store Opstandelsens Engel, der kunne ses viden om. Skoven rykkede dermed mere mod vest. 1910 nåede kirkegården præstegårdshavens vestende, og nu lod man havearkitekt Erstad Jørgensen regulere skråningen ned mod søen, hvor man i dag finder de noget dystre og delvis forfaldne mausoleer. Hvor præsteskovens sidste rest stod, anlagdes 1930 den såkaldte skovkirkegård. Den idylliske præstevang ned mod søen var oprindelig bortforpagtet til Søllerødgaard, senere til Carlsminde. Efter 1900 boede etatsraad Glückstadt her, og han ville gerne have købt hele arealet, men sognerådet passede på, så der ikke opstod spekulation med jorderne ved at inddrage arealet stykke for stykke til kirkegårdens udvidelse og overlade præsten forpagtningen af resten.

Den komplicerede udvikling har Gunnar Sandfeld behandlet i: Søllerød som det var engang, 1. samling, s. 12 ff. på grundlag af forskellige billeder, men den afgørende fremstilling af udviklingen mod nord giver han i Søllerødbogen 1979, s. 9 ff., hvor der findes en meget smuk gengivelse af præstegårdens indkørsel 1857, altså inden muren blev flyttet og vejen udvidet.

Endelig skal om selve kirkegårdens bygninger siges, at man i 1923, endnu syd for kirkegårdsarealet, opførte Studentehytten for Kristeligt Studenterforbunds medlemmer. Det var pastor E. Eilschou Holms sønner, der tog initiativet, og studenterne byggede selv hytten. I nogle år var der en del møder herude, men ulykkeligtvis bevirkede den da

1. Vilh. Nimb og familie
2. Kroejer J. H. Larsen
3. Præsten Ole Chr. Lund Gad
4. Præsten Peter Rosenstand Kall
5. Sognerådsformand Frederik Clausen
6. Rygaardslægtens gravsted (Christoffer Mortensen)
7. Johan Chr. Drewsen
8. Hans Ellekilde
9. A. J. Holmblad (med englen)
10. Martin Arnbak
11. Forfatteren Palle Rosenkrantz
12. A. P. Westenholz
13. Komponisten August Winding
14. C. F. N. Borthigs gravkammer
15. Præsten Frants Wedel
16. Havarthigaards gravkammer (Hanne Nielsen)
17. Billedhuggeren C. A. Aarsleff
18. Forfatterinden Jenny Blicher Clausen
19. Historikeren Adam Fabricius
20. Folkemindeforskeren Axel Olrik
21. Ritmester Gustav Norup
22. Forfatteren Zacharias Nielsen
23. Forfatterinden Mathilda Malling
24. Præsten Ferdinand Jensen
25. Grosserer Carl J. Olsens gravkammer
26. Sognefoged Julius Jacobsen
27. Forlagsdirektør August Bagge
28. Anna Mathilde Scheplers stele
29. Maleren N. V. Dorph
30. Syngemester Axel Grandjean
31. Danserinden Elna Lassen
32. Skuespillerinden Ella Ungermann
33. Fabrikant Chr. Drewsen
34. Mindeplade for ofre under besættelsen
35. Forfatteren Aage Barfoed

dominerende Tidehvervsbevægelse, at interessen for studenternes forening svandt. Mærkeligt nok havde man ikke tænkt på, at kirkegården måtte udvides, og hytten kom da til at stå på selve kirkegården, hvor den blev redskabshus og endelig blev nedrevet 1975 (se pastor Sigurd Granilds artikel i Søllerødbogen 1978).

Vilhelm Nimb

Vi går nu om på kirkens sydside, hvor vi finder en smuk blank gravsten over kammerråd Vilhelm Nimb og hustru Louise f. Gunst samt deres døtre Henriette og Serina. Ældre medlemmer af slægten erhvervede Nyholte Bryggergaard 1802 og havde Røjels Kro ved Røjels bom. Jens Chr. Nimb (1804-69) fik krobevilling 1841. Hans søn var Vilhelm Nimb, der lærte hos fætteren John Nimb, der en tid havde kroen i forpagtning. Vilhelm Nimb flyttede som nygift herud 1861. Men anlægget af Nordbanen bevirkede, at diligencerne ophørte og gjorde driften af landevejskroer usikker. Ingeniørofficerer, der i 1863 byggede Nordbanen, gjorde da Vilhelm Nimb opmærksom på Studenterforeningens restaurant på Gammelholm. Med flytningen til København var Nimbernes lykke gjort med deres virksomheder i Erichsens Palæ på Kongens Nytorv, Rigsdagsbygningen i Fredericiagade, Industriforeningen og til sidst den stadig eksisterende Nimb'ske Terrasse i Tivoli. Det Nimb'ske køkken etablerede sig også gennem Louise Nimbs kagebøger for begyndere og viderekomne fra 1880erne og 1890erne. Der taltes om kammerrådens spinkle, elegante skikkelse, hans karakteristiske hoved med det sirlige, sorte fuldskæg og hendes markante profil. Hans Ellekilde der i Søllerødbogen 1949 skrev om Nimberne i Holte og København hævder, at Louise Nimb og Hanne Nielsen på Havarthigaard er sognets store kvinder.

Jens Hansen Larsen

Lidt fra den store sten over Nimb-familien står en beskeden, men smuk gravsten med olielampesymbolet. Den er sat over forhenværende kroejer J. H. Larsen og hustru Marie f. Mauritzen. Der er forskel på egnens krofolk, på den sirlige kammerråd, der kom til at dominere meget i det københavnske restaurantliv og så den vældige »Odin« i Vedbæk

Kro, hvor han skabte sit ry som en utrolig vært for et trofast publikum af lokale og landligere. Der er berettet om ham både af Holger Drachmann i flere af hans fortællinger og af Karl Larsen i: Odin og hans kæmper i Danske Mænd, 1898, ny udg. 1928. Jens Hansen Larsen fødtes 1845 på Trørødgård. Ved faderens tidlige død blev han plejebarn hos sin lidt ældre søster Ane Marie, gift med Christoffer Mortensen på Rygaard. 1872 giftede han sig med datteren fra Vedbæk kro. Hans imponerende, mørke ydre skabte rygter om, at han var af taterslægt, men han var af sjællandsk bondeslægt. Hans portræt kan ses i Hans Ellekildes artikel Odin og hans gamle kæmper i Søllerødbogen 1962-63, s. 19. Mest berømt i vide kredse blev han i sommeren 1881, da der herskede en difteritisepidemi, som fortrinsvis ramte landligere på Øresundskysten, således døde forfatteren Vilhelm Topsøe og malerinden Elisabeth Jerichau-Baumann af denne sygdom. Den djærve kromands råd mod smitten var: cognacgurgling på kroen, hvilket selvsagt fik god tilslutning. Ængstelsen viste sig heldigvis ubegrundet, Ellekilde oplyser i sin artikel, at han kun har kunnet finde to difteritis-dødsfald i Søllerød kirkebog 1881. Men for Hansen Larsen var det selvfølgelig om at gøre ikke at få kysten affolket for ængstelige landligere. Man kunne nok komme på den tanke, at han mest foldede sig ud i sin krostue, men han var også en udadtil praktisk, dygtig mand, en tid strandfoged, 1886-97 medlem af sognerådet, senere medlem af Bygningskommissionen og Sundhedskommissionen. Ellekilde konkluderer: »Odin har ikke blot været en velhavende mand, men også en godlidende mand med en indre harmoni og ligevægt i sit sind«.

Ole Lund Gad

En helt anden verden afspejles i et par præstegrave. Lige ved siden af familien Nimbs grav finder vi på kirkens sydside en smuk, men i dag noget medtaget liggende sten over præsten Ole Christian Lund Gad, der døde 1859, kun 46 år gammel efter 7 års virke som præst i Søllerød. På stenen står øverst moderens navn – præsteenken fra Everdrup, der nok har boet hos ham. Om pastor Gad noterer biskop Mynster, at han var

meget vellidt, ikke mindst af de unge, en sympatisk, men svagelig mand (Hans Ellekilde i Søllerødbogen 1948). Nederst på stenen står et ord fra 1. Peters Brev 1, 3 om opstandeshåbet.

Vi går nu om på nordsiden af kirken, hvor vi ned mod vejen finder en anden præstegrav. Peter Rosenstand Kalls gravsten, der i dag er overordentlig medtaget, bærer en indskrift af mere personlig art:

*Du kom – med ædel Virkelyst
Du saae – de kiære Barndomsminde
Og vandt – paa Evigbedens Kyst
Den Fred, som Sielen her ei finder.*

Pastor Kall var søn af historikeren Abraham Kall, der færdiggjorde Suhms Historie af Danmark. Han kom kun til at virke nogle måneder herude, fra september 1835 til januar 1836. Biskop Mynster så evner hos den unge præst og ville gerne have ham til Søllerød. »Hans død gik mig nær til hjertet« siger Mynster. (Hans Ellekilde i Søllerødbogen 1948).

Vi skal nu se lidt på de gamle bondeslægters grave. I det nordøstlige hjørne på den gamle kirkegård i et gravsted, der ejedes af Havarthigaard, ligger sognerådsformand Frederik Clausen, Havarthigaard, død 1962, og hans første hustru Anna Clausen, død 1950. Han var fynbo af fødsel, født 1889 i Bellinge, men kom efter aftjent værnepligt her til egnen, hvor han 1912 blev gift med Anna Jacobsen på Havarthigaard, oldebarn af Hanne Nielsen. Ved giftermålet blev Clausen forpagter på Havarthigaard, og i 1923 overtog ægteparret ejendommen. Allerede 1921 kom han i sognerådet, og nu begyndte en lang politisk løbebane inden for Det konservative Folkeparti i sognet. 1925 blev han kun 36 år gammel sognerådsformand og kom til at præge udviklingen i sognet, i første omgang under hård kritik, senere med større forståelse for hans forudseenhed, ikke mindst i kappestrid med Københavns Kommune ved erhvervelser af jord. Han fik held til at få Holte gymnasium opbygget på Holte højere almenskoles basis. Fra 1933 gjorde han et stort arbejde som

*Peter Rosenstand
Kall*

Frederik Clausen

Fhv. sognerådsformand F. Clausen, Havarthigaard. Foto: Henrik Ruff.

socialudvalgsformand, og han gennemførte, atter under stor modstand, byggeriet af Holte rådhus. En af de erhvervelser, han måtte give afkald på var Dronninggård, som gik til Københavns kommune. Agitationen mod ham kulminerede i 1937, hvor han vandt en stor sejr ved en mesterligt fremført redegørelse for sognets handlemåde. Alt for sent besluttedes, kort før hans død, at tildele ham borgmesterspension. Har man mødt den stilfærdige mand på hans gamle dage er det svært at forestille sig ham under kritikkers kanonader. Eftertiden har erkendt, at han var en af sognets store mænd. (Ulrik Schou i Søllerødbogen 1962-63).

Nord for kirken findes de fleste af de gamle bondeslægters grave. Det er umuligt at nævne dem alle, men da der er et betydeligt indgifte i slægterne, kan man ved at nævne nogle enkelte faktisk få de fleste med.

Lad os vende os til Rygaardsslægtens beskedne gravplads vest for gangen op mod våbenhuset. Lave sten med enkle indskrifter, ingen vers, ro og værdighed. Her hviler bl.a. Christoffer Mortensen (1818-1904) og den førnævnte datter fra Trørødgaard Ane Marie Hansen Larsen (1837-1905). Rygaard har i 100 år været i to slægters eje, først Jørgen og Margrethe Didrichsen, døde henholdsvis 1854 og 1881. De overtog gården 1820, og i 1857 blev Christoffer Mortensen efter sit giftermål bestyrer på Rygaard. 1868 skænkede Margrethe Didrichsen Rygaard til Christoffer og Ane Marie. Margrethe Didrichsen var den store dame på Rygaard i mange år. Den unge frue Ane Marie har også været noget ganske særligt, først og fremmest ved sin skønhed med en lysende teint helt op i alderdommen. Hun gik gerne i teater i København, tilmed i Tivoli. Den 20 år ældre ægtemand har også været en begavet mand, hvis særlige interesse var arkæologi, som han i sine unge år havde studeret, men aldrig fik nogen endelig uddannelse i. I denne periode blev han ven med J. A. Worsaae. Ane Marie var ikke uden forfængelighed, men naturligt slægtsstolt og bondestolt. Kirsten Voss har i Søllerødbogen 1977 i artiklen Bønderne i Søllerød morsomt skildret Rygaardsfolkens skepsis over for Københavnergæsternes »dannelse«. De Søllerød bønder følte, at de nok så godt forstod sig på gode manerer ved gæstebud, altså en god og solid bondekultur med nær forbindelse til åndelige og politiske rørelser. Christoffers og Ane Maries søn Hans Mortensen (1862-1924) fik Rygaard 1893, men måtte sælge gården 1918, hvorved den gik ud af slægtens eje. Han var gift første gang med Cathrine Marie Christoffersen fra Christoffersengaarden, der lå vest for Gl. Holtegaard, nedrevet 1906. Deres søn var Georg Mortensen (1897-1974), der var gartner i Øverød og udarbejdede de i Gunnar Sandfelds Søllerød-værk publicerede slægtstavler, der dokumenterer det store indgifte på egnen.

Rygaardsslægtens gravplads. Foto: Henrik Ruff.

*Johan Chr.
Drewsen*

Vi passerer nu vejen til præstegården og går mod nord ind på den nyere del af kirkegården, anlagt ca. 1850. Her står til venstre, i dag lidt uheldigt placeret, det gravsted, som nok må siges at være kirkegårdens fornemste: Johan Christian Drewsen (1777-1851). Den høje sten bærer en udtryksfuld buste af Th. Stein (1867).

Drewsen hviler her med sin anden hustru Emmy f. Richter. Han har grebet ind i såre meget, ikke blot her på egnen gennem driften af Strandmøllen, hvor i 1820erne den første dampmaskine og den første papirmaskine blev opstillet, men også ved landøkonomisk virksomhed i bøger og

tidsskrifter og gennem det politiske arbejde i Stænderforsamlingen fra 1838, senere i Den grundlovgivende Rigsforsamling og den første Rigsdag. Han var en ægte nationalliberal med de nationalliberales styrke og efterhånden også deres begrænsning. Han var en udpræget frihedsven, han gik ind for stænderforsamlingens offentlighed, for jøders adgang dertil og for trykkefrihed, han talte sønderjydernes sag og var den, der overrakte P. Hiort-Lorenzen det store drikkehorn på Skamlingsbanken. Han var med til at stifte Bondevennerne, men da denne sammenslutning mere og mere blev et konkurrerende parti til de nationalliberale, trak han sig lidt tilbage.

Her er det, professor Roar Skovmand i Politikens Danmarkshistorie bd. 11 kan dokumentere en adfærd, som han ikke med urette karakteriserer som det første eksempel på en »rævekage« i dansk parlamentarisk liv. Situationen var den, at Drewsen havde fremsat et forslag om, at deltagerne i Stænderforsamlingen skulle give afkald på diæter, hvilket ville betyde en besparelse i statshusholdningen på ca. 40.000 rigsdaler alene i Roskilde. Den djærve bonde fra Vejstrup på Fyn, Hans Christensen, hvis breve til hjemmet fra disse år er bevaret, kalder i denne anledning Drewsen en »narreprins«. Men uhyggeligt er det, at Hans Christensen ikke vidste, at Drewsens egentlige motivering, røbet i et brev til vennen Jonas Collin, var den, at han da nok selv skulle blive valgt. Man løb den risiko, at man kom til at udelukke en dygtig mand, der ikke kunne undvære diæter, »men for en dygtig vil 10 stympere holdes ude – naturligvis findes dette motiv aldeles ikke i mit forslag.« (Roar Skovmand s. 154). Forslaget faldt dog, men det var ikke det eneste eksempel på de gamle politikeres ængstelse for det raske tempo i demokratiseringen. Alligevel ved vi, at Drewsen også af bønderne var højt respekteret. Hans begravelse var nok den største i Søllerød nogensinde, og hans bønder og arbejdere bar kisten fra Strandmøllen til kirken.

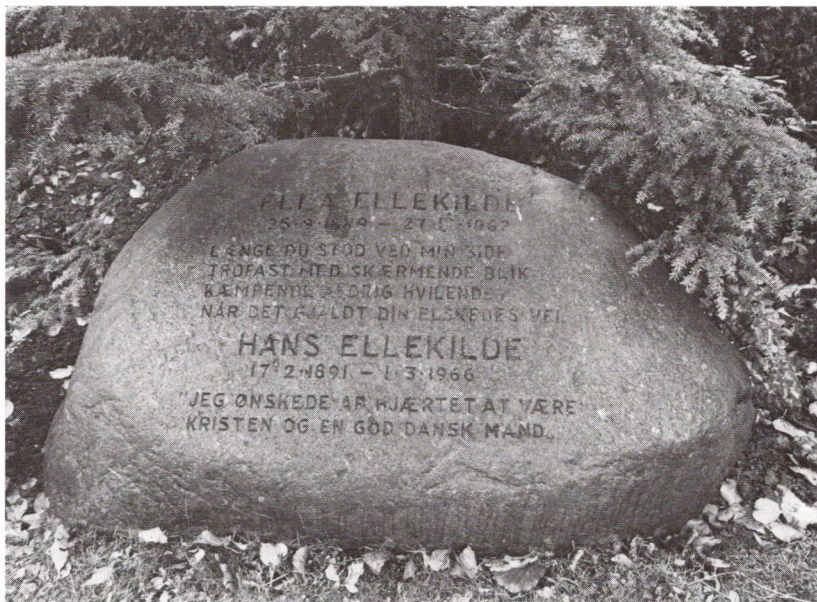
Hvordan nu forklare disse modsætninger i en personlighed. Måske ved at se på hans egne erindringer fra Strandmøllen, udgivet i Memoirer

Johan Chr. Drewsens grav med
Th. Steins buste. Foto: Henrik
Ruff.

og Breve, bd. 25. Her møder vi den unge Drewsen, romantisk begejstret og patriotisk, så fuld af lyst til at deltage i frihedskrigen i Europa, at man fik et ægteskab arrangeret med skuespilleren Michael Rosings datter Ofelia, så han ikke rejste af lande. 1801 fik han kun set slaget på Reden på afstand, men 1807 gik han aktivt med i Livjægerkorpset, hvor han i Classens Have sprang næsten vildt omkring. Familien havde han besynderligt nok ment mest i sikkerhed i København, men fik den dog senere flyttet ud på Amager. Da det hele var forbi, udtalte han sin stemning i følgende tankevækkende ord, der røber meget af hans personlighed: »Hvor ofte har jeg ikke ved at tænke tilbage på denne periode af mit liv måttet sige til mig selv: hvilket underligt, med sin stilling utilfreds væsen er dog mennesket, og hvilke lønlige, det selv ubevidste ønsker slumrer i dets barm. Jeg der var tilfreds i min huslige stilling, der var far til fem vakre børn, der havde mit udkomme, der nu var vant til og intet havde imod mine forretninger, gik i nogle uger efter belejringen om som en drømmer, ækledes ved mine forretninger, som jeg ej kunne tage fat på, og længtes kun efter den tilstand, jeg havde været i under belejringen. Hvorledes kan da en gammel soldat, der er gået fra sejr til sejr, vende tilbage til sine oprindelige sysler og blive en god borger. Der er for visse karakterer noget usigeligt tillokkende ved at lege med livet.« (M. o. B. s. 105-106).

En god borger blev han for egnen og for landet, men der har altså været nogle modstridende evner og kræfter i ham: en stor følsomhed, parret med en nøgtern sans for det praktiske. Hans private forhold var da heller ikke uden problemer, idet hans første ægteskab med den smukke Ofelia gik helt skævt, så de levede adskilt i en række år, indtil hun døde i 1824. Vennerne fulgte denne udvikling med dyb forundring. Ser man de to kendte portrætter af ham, viser Jørgen Roeds fra 1843 den store fabrikant – et karakteristisk, smalt ansigt med høj pande og et lidt stramt udtryk om munden. C. A. Jensens billede fra 1832 har mere liv og spil, så man aner hans modsætningsfyldte karakter. Trods den veldo-

Hans Ellekildes grav. Foto: Henrik Ruff.

kumenterede »rævekage« var han dog en af vore frihedsmænd. 1834 udtalte han i Landøkonomiske Betragtninger: »Frivillig eller tvungen, tidligere eller sildigere vil de privilegerede klasser blive nødt til at opgive formentlige og i en mørk tidsalder erhvervede og tillistede rettigheder, der strider mod tidens ånd og menneskets værd.« (Skovmand, s. 93).

Går vi mod nord ned ad gangen, kommer vi til mindesmærket over sognets faldne i krigen 1864, indviet af pastor Wedel den 25. juni 1865. Hans Ellekilde har i Søllerødbogen 1964-65 skrevet sin sidste, delvis ufuldendte artikel om dette mindesmærke, hvor han med uendelig omhu beretter om arkivernes materiale om hver eneste af de nævnte personer

og knytter dertil forbindelsen med de stadig eksisterende mindetavler inde i kirken. Det var nok her hans ønske at trænge ind til Søllerødbeboerne i de jævreste lag.

I stedet for at gå ned ad den store trappe, viger vi lidt mod vest og passerer netop Hans Ellekildes grav (1891-1966). På graven står en enkel natursten med følgende karakteristiske indskrift: Jeg ønskede af hjertet at være kristen og en god dansk mand. Man husker så tydeligt hans tunge skikkelse med et karakteristisk fysiognomi af næsten barnlig opladthed. De, der ikke vidste, hvem han var, ville næppe gætte på, at man her stod over for en meget betydelig forsker på folkemindeområdet. Hans hovedværk Nordens Gudeverden, som begyndte at udkomme i 1926, blev foreløbig afsluttet 1951, men aldrig gjort færdigt. Han ville, som Iørn Piø udtrykker det i Dansk Biografisk Leksikon: »gennem en nyere tids folkeminder få rede på menigmands åndsliv i oldtiden.« Stor viden var lagt i dette værk, men også for den almindelige læser kunne han skrive bøger som Vor danske jul gennem tiderne, 1943. Han flyttede ind i Gammelbo ved Øverød Torv i 1917 efter sin læremester Aksel Olrik og boede der til sin død. I Søllerødbogen 1964-65 og 1966-67 vil man i G. S. Jørgensens nekrolog over ham og senere i hans beretning om Historisk-Topografisk Selskabs første 25 år kunne læse om den indsats, han med begejstring gjorde for Selskabet som dets formand gennem 20 år (1946-66). Han interesserede sig naturligt for nærværende publikation Søllerødbogen, der var begyndt at udkomme 1942. Han skrev 24 af de 97 artikler, der indtil 1966 var publiceret i årbogen. »Trofasthed og Uselviskhed« prægede hans indsats. Men han har også netop om kirkegården skrevet den hidtil eneste større artikel i Holte Juleblad, 1931. Artiklen er i dag lidt forældet, da en del af de nævnte grave nu er sløjfet, men alligevel er den i høj grad værd at læse, fordi den har det tænksomme sigte først og fremmest at ville gennemgå indskrifterne på gravstenene. Artiklen præges af en næsten nutidig vilje til at komme om ad også de ydmyge gravsteder helt i Ellekildes folkelige ånd.

Englefiguren på generalkonsul
A. J. Holmblads grav. Foto:
Henrik Ruff.

A. J. Holmblad

Vi går nu ned ad skråningen og når her kirkegårdens før nævnte mest pompøse gravmæle med den store figur Opstandelsens Engel og med en latinsk indskrift. Her hviler generalkonsul A. J. Holmblad (1852-1896), en søn af den mere kendte fabrikant L. P. Holmblad (d. 1890). Den store statue med det løftede palmeblad har tidligere kunnet ses langt borte fra. Nu virker det med den tætte bevoksning omkring nærmest lidt dystert og fremmedartet. Vil man komme i en lidt anden stemning, kan man gøre en afstikker ned mod lågen ved hulvejen. Her finder man den indtagende lille gravsten over kunsthandler Martin Arnbak og hustru med ordet TAK og en tegning af en sol. Det gladeste af kirkegårdens gravsteder.

Martin Arnbak

Går man tilbage til Holmblads gravsted, finder man til venstre gravstedet for kammerherre Iver Rosenkrantz (d. 1873) og hans søn forfatteren Palle Rosenkrantz. De omtales i Søllerød, som det var engang, 5. samling. Iver Rosenkrantz boede sine sidste år i Vedbæk i den villa Alexandria, i hans tid omdøbt til villa Julia, der senere blev til den kendte villa Miamare. Om den store gravsten fortælles, at den under transporten smuttede fra folkene og trillede ned ad skråningen. Da man ikke kunne få den op igen gennem hulvejen, måtte man hele vejen om ad Øverød og Ny Holte igen. Palle Rosenkrantz (1867-1941) skrev en række meget læste historiske romaner i den genre, Vilhelm Andersen kalder »museumsromantikken«. De figurerer ikke mere i folkebibliotekernes kataloger, men når lånerne i ældre tid forlangte en kriminalroman, havde man blandt de få dengang hans tidlige kriminalhistorier Mordet i Vestermarie, 1902, og Hvad skovsøen gemte, 1903.

A. P. Westenholz

Til højre for Holmblads grav ligger etatsråd A. P. Westenholz's beskedne gravsted. Han levede 1825-1886 og var handelsmand med stor virksomhed i England. Forretningen drev han sammen med den yngre broder Regnar Westenholz, Karen Blixens morfar. Mens Regnar Westenholz blev godsejer på Matrup ved Horsens, gav A. P. Westenholz' landbrugsinteresse sig udtryk i købet af Dronninggard 1866. Det hæv-

C. F. N. Borthigs mausoleum.
Reliefferne på døren viser moti-
ver af Jesu liv. Foto: Henrik
Ruff.

August Winding

des, at han ofrede ejendommen megen tid og interesse, men var dog først bosat der fra 1882. I 1895 afhændede hans enke den til et aktieselskab. Ejendommen var da nærmest en ruin. (Sandfeld, 2. saml. s. 9). Lidt længere frem ad gangen mod vest finder vi et meget stilfuldt gravmæle, rejst af venner over komponisten August Winding (1835-1899). Han blev J. P. E. Hartmanns svigersøn i ægteskabet med datteren Clara, død 1925. Han var knyttet til Musikkonservatoriet fra 1867 og var i sin tid en yndet sangkomponist. Nogle vil måske huske kompositionen Den evige sne og melodien til salmen O, du min Immanuel. Sammen med Emil Hartmann, der boede på Carlsminde komponerede han musik til balletten »Fjeldstuen« 1859. Erik Aschengren skriver i Perspektiv på Bournonville, s. 225, at denne ballet »antyder erotikkens farlige og for den borgerlige orden nedbrydende magt.« Clara Winding færdedes meget i pastor Wedels hjem hos søsteren Emma.

Går man længere mod vest, finder man blandt de store mausolæer det i udsmykning kostbareste, nemlig C. F. N. Borthigs gravkammer, på hvis dør der er otte smukke relieffer med scener fra Jesu liv.

Frants Wedel

Vi skal nu over den stigende gang mod øst til pastor Frants Wedels gravsten. Denne sten er markant på en anden måde end den førnævnte Holmbladske engel. Stenen, der er rejst af menigheden, er forsynet med en udtryksfuld portrætmedaillon, men bærer kun hans og hustruens data, de sidste på en foranliggende sten, ellers ingen indskrift. Man bemærker, at han selv brugte navneformen Wedel, som der står på gravstenen, men på hustruens sten står Vedel. Navneformen havde han tillagt sig, da han i sine unge dage virkede i Sydslesvig, fordi han ikke ville tåle tyskernes udtale af hans navn med V som F. Frants Wedel (1826-97) havde først været diakon i Sørup i Angel fra 1851, altså lige efter treårskrigen. Året efter kom han til St. Mariakirken i Flensborg og 1863 blev han præst i Søllerød. Hans hustru Emma (1842-1914) var komponisten Hartmanns yndlingsdatter, og han besøgte ofte præstehjemmet, op i sin høje alderdom, gående hele vejen fra sin sommerbolig

Sognepræst Frants Wedels grav.
Foto: Henrik Ruff.

i Nærum. Både i Søllerødbogen 1948 (Hans Ellekilde) og hos Gunnar Sandfeld findes meget om det Wedelske hjem. Pastor Wedel var en udpræget personlighed. Han var yngre broder til den kendte departementschef i udenrigsministeriet Peter Vedel og farbroder til litteraturhistorikeren Valdemar Vedel. Biskop Martensen sporede på sine visitatser, hvordan den »begavede, nidkære« mand efterhånden vandt også de unge for sig, så biskoppen »glædedes ved at forefinde en vel undervist ungdom, der svarede med lyst og færdighed«. Gribende er det, at der i kirkens embedsbog kan findes hans egne notater om hans sidste vanskelige år, hvor han fik det ene ben amputeret og 1897 måtte søge afsked. Også i Holte Juleblad 1935 har lærer J. B. Østergaard fortalt træk om ham fra hans sidste svære år. De unge havde i høj grad tillid til ham og søgte også senere gennem livet råd hos ham. Han kunne være streng, men havde hjertet på det rette sted, ikke mindst over for de små i samfundet. Det kunne give sig sære udtryk i tidens stil, således så han ikke gerne, at folk mødte i træsko i kirken, men et måltid kunne der altid blive. Her stemte han helt overens med den varmhjertede og impulsive Emma Wedel, der var børnenes ven og sang og spillede med dem. (Sandfeld, 1. saml. s. 208). Pastor Wedel flyttede efter sin afsked til Æblegaarden på Søllerødvej, og han bar med stor sjælsstyrke sine lidelser.

Vi vender tilbage til den stigende gang og passerer til højre en storstensætning, Havarthigaardens gravkammer. Det var i sin tid åbent mod nord, og kisterne var anbragt i gulvet med plader på. Her lå bl.a. Hanne og Hans Nielsen. Med tiden viste gravkammerets loftskonstruktion sig at være for skrøbelig. Fr. Clausens datter, fru arkitekt Mortensen, Stenbækgård, har oplyst, at man da i familien besluttede at lade gravkammeret fylde op. Man tog gravstenene ud, de lå en tid oven på kammeret, men var for skrøbelige til at ligge i fri luft. Familien havde besluttet at tage dem hjem, men pludselig var de forsvundet, ingen ved hvordan. Til istandsættelsen af gravkammeret, der altså blev lukket mod

Hanne Nielsen

Mindepladen på Havarthigaards gravkammer. Foto: Henrik Ruff.

nord, bidrog Dansk Mejeribrug, der på en beskeden plade nævner »ostepioneren Hanne Nielsen«.

Hanne Nielsens fader var Jacob Didrichsen på Vejlegaard. Efter den tids navneskik hed hun altså egentlig Hanne Jacobsdatter. Hanne blev 1848 nitten år gammel gift med Hans Nielsen, der året før havde overtaget Havarthigaard efter sin fader. Hanne Nielsens indsats som Danmarks dygtigste bondekone er udførligt skildret af Hans Ellekilde i Søllerødbogen 1945. Det er interessant at se, hvor stor en rolle kvinderne spillede på de gamle gårde. Mændene står næsten i anden række, de passede deres dont som dygtige bønder. Hanne Nielsens gerning kom til at virke længst ud i samfundet. Hendes studierejser førte hende til Norge, England, Holland, Frankrig og Schweiz, hvor hun uden sprogkund-

skaber lærte sig metoderne ved ostefremstilling. Hendes rejser var tilrettelagt af hendes læremester, professor ved Landbohøjskolen Th. R. Sejelcke. Hjemme var hendes store indsats uddannelse af mejerilærlinge. 1890 havde hun haft 1000 unge til uddannelse på gården, en streng etårig uddannelse for 300 kr. Reglementet for uddannelsen er aftrykt i Ellekildes artikel (s. 97). Der eksisterer flere portrætter af hende. I artiklen gengives det sikkert bedste, malet af Ludovica Thornam, men der findes også en smuk oliekriddstegning fra ca. 1870. Hun skildres lidt forskelligt. En svensk besøgende siger: »En kraftigt bygget kvinde med et alvorligt og roligt udseende – en noget bydende tone«. En mejerist taler 1898 om hendes stregthed mod eleverne, der havde en motivering, som vi næsten må føle helt aktuel. »Skal vi bestå økonomisk, så må der arbejdes, og skal eller vil vi drive det til noget rigtigt eftertrykkeligt, sådan at vi kan få del i et helt stykke samfundsarbejde, så er det ikke nok med, at der arbejdes eller slides, men hvad vi har med at gøre og har gjort, det skal være sådan, at man kan sige, det er færdigt, enten det skal udstilles eller tages i brug og gøre nytte« (s. 102). Ellekilde siger også: »Være underholdende i selskabelig forstand kunne hun aldrig bekvemme sig til«. Der har nok været lysteligere liv på Rygaard end på Havart-higaard, dog bliver man helt beroliget ved at høre om et takkebrev til komponisten Niels W. Gade for en koncert, hun har nydt. Ellekilde siger videre: »Visselig var fru Hanne Nielsen en mærkelig kvinde. Hun ejede en sjælden energi og viljekraft, optrådte med en noget indesluttet sikkerhed og selvfølelse, der rydder vanskeligheder af vejen, der ville have standset en mere bly natur« (s. 108). Det siges også om hendes natur, at hun på overfladen ofte var kold, men i virkeligheden var hun højsindet og varmtfølelse, når hun havde fattet tillid til en, og den skal, der lå yderst, var brudt. Hendes arbejdsdag var lang. Op kl. 4 om morgenen, skolen for mejerilærlinge om formiddagen og efter frokost med toget til København, hvor hun fra 1870 var Kgl. Hofleverandør. Hun stod selv i butikken både i Østergade og de sidste år i Jernbanegade

Billedhuggeren Carl Aarsleffs
gravsten med relief. Foto: Henrik
Ruff.

over for Scalabygningen. Det er mærkeligt at tænke på, at da hun døde 1903, var den teknik, hun havde oplært til, forbi. Centrifugen afløste håndkærnen og ostegryden på gårdene. Der stod respekt om Hanne Nielsen. På landbrugsmøderne sagde man: »Der kommer Hanne Nielsen«, og hendes ord havde vægt – stor kvinde i mere end en forstand.

Carl Aarsleff

Vi går nu lidt opad og til højre, hvor vi passerer en meget smuk gravsten over billedhuggeren Carl Aarsleff (1852-1918) med et relief, hvor mand og hustru rækker hinanden hånden, og et lille barn står bagved. Billedhuggeren er ikke kendt mere, men han benyttedes en del til dekorative arbejder på store københavnske bygninger, især lykkedes vægterfigurerne på Københavns rådhus.

Vi går videre til endnu en præstegrav. Pastor H. N. Clausen var pastor Wedels efterfølger 1897-1901. Han var sønnesøn af den berømte professor og politiker H. N. Clausen, og hans fader Johannes Clausen blev biskop i Århus. Det var et stort præstekald for en ret ung mand, men han følte selv, at han fik god kontakt med menigheden og glædede sig over den skønne egn. Men hans virketid blev altså kort, kun fire år, da han døde af blindtarmsbetændelse 1901. Mest interesse har dog hans hustru forfatterinden Jenny Blicher-Clausen (1865-1907). Gravstedet er interessant. Vi finder her en form på gravsten, der også findes andre steder på kirkegården: den hvide sten, formet som en oprullet livets bog, blot med navnene indskrevet. Jenny Blicher-Clausen havde selv ønsket det store hvide kors over mandens gravsten, selv har hun en enkel sten og ligeså datteren Inger. Bagved står en meget stor sten over Jenny Blicher-Clausen. På præstens grav stod: Venner satte dette minde, på hendes store sten står, at den er sat af venner i ind- og udland, altså af hendes læsere. Foruden en ganske køn portrætmedaillon bærer stenen som indskrift et af hendes digte:

*Jenny Blicher-
Clausen*

*Det at leve er at lide
det at ville er at stride
det at tro er fast at stå
når det sidste båd forgå.*

Jenny Blicher-Clausen skrev umådelig mange digte (Fugleviser, 1895 og især Violin, 1900). De rummer bl.a. naturindtryk herudefra og små vers om datteren, kaldet lille Pip. Men for fuldt orkester lyder det lidt overvældende: »Skriv, skriv du dejlige liv, ondt eller godt, stort eller småt, skriv hvad du vil, jeg byder mig til, for det tunge, det glade, kun

Pastor H. N. Clausens og Jenny Blicher-Clausens grav. Datterens gravsten længst til højre. Den store sten anes i baggrunden. Foto: Henrik Ruff.

Portrætmedaillon af Jenny Blicher-Clausen på den store sten. Indskriften i dag meget u-tydelig. Foto: Henrik Ruff.

ikke de tomme hvide blade«. Hendes små romaner holdt sig dog længe, især *Farbror Frans*, 1902, hvor hun sætter sin mand et smukt minde. Den var endnu i 1920'erne en del lånt i folkebibliotekerne, og måske kan den ældste generation huske den. I øvrigt er det værd at bemærke, at Vilhelm Andersen i sin store *Ill. Litteraturhistorie* bd. 4 udførligt vurderer hendes indsats inden for kvindelitteraturen. Hendes læseryndest dokumenteres ved den store sten. Der er i skildringer hos mennesker, der mødte hende (Regitze Barner: *Minder*, 1911) et indtryk af »den unge

og skrøbelige kvinde«, navnlig efter mandens tidlige død. Hun har heller ikke fortiet de personlige vanskeligheder, der kunne ligge i, at hendes forgænger som præstefrue, Emma Wedel stadig boede med sin mand i sognet. Den overstrømmende glade Emma Wedel stod som en kontrast til den mere nervøst følsomme Jenny Blicher-Clausen. Begge havde de hjertet på læberne, begge måtte bære byrder. Emma Wedel havde nok mest styrke og var dertil så elsket i sognet.

Adam Fabricius

Nu lidt længere mod vest og oppe på en gang til venstre finder vi Adam Fabricius' grav. Gravstenen er voldsom med en mærkelig primitivt hugget indskrift i al korthed: Historikeren Adam Fabricius 1822-1902 og hans hustru Frederikke 1839-1911. Stenen er i øvrigt hentet op fra Søllerød sø, og man siger, at det er den sten, Vilhelm Bergsøe i afsnittet Tordenskyen i Fra Piazza del Popolo lader den vanvittige kvinde sidde på, da hun spår kolerapesten. I kontrast til denne vældige sten står til højre sønnen Knud Fabricius' gravsten, enkel og fornem. Adam Fabricius havde været forstander på Ranum seminarium, senere præst i Holme-Tranbjerg ved Århus. Hans særlige historiske studieområde var normannerne, som han gjorde studier til i Frankrig. I den ældre generation vil man nok huske hans livlige, folkelige fremstilling af Danmarks historie, 1. udgave 1854-55. Sønnen Knud Fabricius fik en universitetsgerning som historiker, og han udgav faderens danmarkshistorie i 4. udgave 1914-15. 1917-46 var han professor i historie ved Københavns Universitet. Fra sin meget konservative, nationalsindede fader havde han arvet en indstilling til Sønderjylland og gik ind for Flensborgs indlemmelse i Danmark 1920. Han kom til at stå lidt i skygge af sine store kolleger Aage Friis og Erik Arup. Men hans studerende fandt ham venlig, trofast og ægte beskeden af væsen. Også her taler stenene.

Axel Olrik

Længere oppe til venstre finder vi Axel Olriks grav. Han var Hans Ellekildes lærer og boede før ham på Gammelbo i Øverød. Gravstenen er en enkel natursten, den stammer i øvrigt fra Tisvilde strand. Her står blot Axel Olrik, dr. phil., professor ved universitetet, (1864-1917). Han

fuldførte Svend Grundtvigs store værk om Danmarks gamle folkeviser, men Danmarks heltedigte og Nordens gudeverden blev hans hovedområde. Også Saxo gjorde han til genstand for flittig forskning. En vidtrækkende praktisk gerning udførte han ved grundlæggelsen af tidsskriftet Danske Studier og sammen med H. F. Feilberg og H. O. Lange oprettede han Dansk Folkemindesamling. Også dialektforskning og stednavneforskning kom i gang på hans initiativ. Det er derfor underligt at konstatere, at hans professorat bortfaldt ved hans død, og folkemindevidenskaben som universitetsfag blev først genoprettet i 1961. Det er en stor forsker, der hviler i dette værdigt beskedne gravsted.

Gustav Norup

Lige overfor finder vi gravstedet for ritmester Gustav Norup (1833-1912). Han boede på Gammelbo før Axel Olrik flyttede ind. Den barske, men alligevel hjertelige mand var en kendt skikkelse, og man finder et storartet billede af ægteparret i Søllerød, som det var engang, bd. 2, s. 161, taget på parrets guldbryllupsdag.

Zakarias Nielsen

I en gang til højre finder vi et par grave, der hører under det litterære område. Forfatteren Zakarias Nielsen (1841-1922) har fået en smuk sten på sin grav. Taknemlighed fra hans læsere stod bag og udtrykkes i indskriften:

*Du som har levet rigt
levet sundt tillige
du som få ved liv og digt
gjorde andre rige.*

Når han kom til at hvile på Søllerød kirkegård, skyldes det, at hans datter Metea blev gift med lærer ved Søllerød skole Josef Møller. Han havde i sin tid været lærer i Herstedøster og blev i 1884 svigerfaderens efterfølger. Her i kommunen blev han den første overlærer ved den dengang så flotte Øverød skole. Hans søn er i øvrigt Viggo Steen Møller, f. 1897, der har skrevet smukke lokalhistoriske værker. Også Zakarias Nielsen vurderes i Vilhelm Andersens litteraturhistorie, bind 4. Hans forfatterskab har inden for den såkaldte skolelærerlitteratur det største

omfang og det mest tidstypiske indhold, især i hans folkelivsbilleder fra hans egen Heden mellem København og Roskilde. Men langt de fleste læsere fik han med sine romaner, især *Maagen* (1889) der blev trykt i 100.000 eksemplarer. Han kalder den en nutidsfortælling og viser en vis forståelse for den personlighedsfrigørelse, der ligger bag de nye tanker, men han er talsmand for en kristen idealisme, der ikke rummer nogen sympati for fritænkeri eller socialisme. I *Minder 1905-11* har han givet en ærlig bekendelse om sin udvikling. I meget pegede han frem mod den større digter Jakob Knudsen.

Matbilda Malling

Ved siden af finder man Mathilda Mallings grav (1864-1942). Hun hviler her sammen med ægtefællen, papirgrosserer Peter Malling, som hun blev gift med i 1890. Peter Malling var medlem af sognerådet 1901-05, det sidste år som formand. Gunnar Sandfeld har i den lokale presses referater fundet eksempler på hans besindighed med hensyn til sognets udgifter. Han har dog også fundet en morsom replik i forbindelse med landboernes betænkelighed ved bilens fremtrængen. Peter Malling udtalte her: »Vor kommune har ingen interesse i at gøre modstand mod et køretøj, som adskillige rigmænd herude har interesse for«. I dette synspunkt blev han i øvrigt støttet af arbejder- og håndværkerrepræsentanter. Endelig skal det nævnes, at han viste stor interesse for, at borgerne aktiveredes i de kommunale anliggender gennem en god lokalavis. Ægteparret boede i Elmehuset i Dronninggårdskvarteret. Mathilda Kruse var godsejerdatter fra Skåne. Hun studerede med flid historie og dyrkede som litterært forbillede Walter Scott. Ved et besøg i København hørte hun Georg Brandes' forelæsninger, hun læste Herman Bang og J. P. Jacobsen og skrev i sine unge dage et par romaner under pseudonym, der vakte betydelig forargelse. En af disse romaner havde i øvrigt forord af Herman Bang. Men det blev et helt andet forfatterskab, hun blev populær på, først og fremmest om den unge Bonaparte og om lord Byron. Senere fulgte hun svenske mønstre for kulturhistoriske romaner om slægterne Skytte og Stjerne i bøger som *Munkeboda* (1897) og *Ma-*

rieholm og Munkeboda (1918). Mathilda Malling er en udmærket fortæller, og det er ganske interessant, at hun nok af sit publikum ikke på nogen måde sattes i forbindelse med ungdomsbøgernes intentioner. Nu var det pæn underholdning om »pæne folk på bonede gulve«, som datidens bibliotekslånere kunne formulere det. Gravstenen er ikke fra læserne, men de var der.

Ferdinand Jensen

Vi er nu nået op til den store gang nord for præstegårdshaven. Vi finder her pastor Ferdinand Jensens grav. I artiklen i Holte Juleblad, 1931, vistes et billede af en meget pompøs gravsten, også gengivet i Søllerødbogen 1948. Den er nu erstattet af en meget smukkere liggende sten. Ferdinand Jensen (1845-1925) var i sine unge dage kateket hos pastor Rudolf Frimodt i St. Johanneskirken i København, og de sidste år før han kom herud, var han sognepræst ved Trinitatis kirke. Men han ønskede et lettere kald og valgte derfor Søllerød, hvor han blev pastor H. N. Clausens efterfølger. Han tog afsked som præst 1922 og døde 3 år efter i villaaen på Margrethevej i Holte. Hans kirkelige observans var grundtvigsk, hans svigermoder var i øvrigt den kendte kvindesagsforkæmper Jutta Kunigunde Bojsen-Møller. Det er interessant, at Hans Ellekilde i Søllerødbogen 1948 kan citere fra den norske forfatter Chr. Gierløffs bog om Veltalenhed 1918, hvor forfatteren tegner et billede af den gamle grundtvigske præst med det snehvide hår – man kommer næsten til at tænke på Grundtvig selv – »han taler og alles ører og hjerter er åbne mod ham og intet ord går tabt«. Han taler om det, han er opfyldt af, og »hvortil da slig lærd unatur som prædiketone og manuskript«. Han kunne med fuld præstelig myndighed løse op for sin menighed, inderlig, enkel og menneskelig.

Carl Johan Olsen

Vi bevæger os nu mod vest hen ad den store gang, hvor vi finder et par gravkamre af en lidt anden karakter end de store mausolæer længere nede. Søllerød museum har i øvrigt ladet undersøge, hvem der er gravsat i de i alt 14 gravkamre. Lad os betragte grosserer Carl Johan Olsens gravkammer med symboler på døren: Neg, kværn og æskulapstav. Elle-

Sognefoged Julius Jacobsens
grav. Foto: Henrik Ruff.

kilde mener, at det skal betyde: død, forrådnelse og opstandelse. Man kan se ind i gravkammeret, der er ganske smukt udformet med to store sarkofager og en bagvæg med portrætmedailloner og niches til urner. Gravkammeret flankeres af gravsteder for grossererparrets forældre, hjulmanden i Uggerløse Hans Olsen og hustru med den smukke runde gravplade som en slags symbol; til højre fru Olsens forældre med samme form for gravplade.

Man kan ikke lade være med at ræsonnere over forskellen mellem disse tilsyneladende uforgængelige mausolæer, hvis tal i vore dage næppe øges, og så den smukke urnegravsafdeling i nærheden, der sikkert vil blive fremtidens gravform, men en sådan ændring i gravskikke tager nok sin tid.

Julius Jacobsen

På gangens sydside passerer vi sognefoged Julius Jacobsens grav, en af de gamle af bondeæt herude. Han var Hanne Niensens fætter, overtog 1892 Skovly og blev samme år gift med Hanne Niensens datter Hanne, der døde allerede 1896, kun 26 år gammel. I dette ægteskab havde han datteren Anna, der 1912 blev gift med den senere sognerådsformand Fr. Clausen.

August Bagge

Nogle af gravstederne her er meget store. Det gælder bl.a. August Bagges. Forlagsdirektør August Bagge (1864-1941) var ejer af Dronninggaard 1906-35. Hans søster Julie var gift med forlæggeren Jacob Hegel, selv kom han ind i forlaget fra 1903 og var meddirektør i Nordisk Forlag. Han reddede den smukke bygning, som vi i dag kalder Næsseslottet, fra forfald. Det blev i 1935 af Søllerød kommune solgt til den nuværende ejer Københavns kommune. Lidt længere mod vest står et af kirkegårdens smukkeste mindesmærker, en græsk stele til minde om Anna Mathilde Schepler, død 1920. Man ser her en far og en mor i deres bedste alder holde hinanden i hånden, en voksen søn og en halvvoksen datter følger efter, og nogle mindre børn holder sig til de ældre søskende.

Anna Mathilda Schepler

Der er en del interessante grave både længere vestpå og mod nord, men skal vi holde os til, hvad der blev talt om på kirkegårdsvandringen,

Stelen over Anna Mathilde
Schepler. Foto: Henrik Ruff.

N. V. Dorph

må vi videre mod syd til nogle grave, der repræsenterer forskellige kunstarter, for til slut igen at sætte kursen mod den gamle kirke. Længst mod vest finder vi maleren N. V. Dorphs meget karakteristiske gravsted. Der er bygget en lav gul mur på de tre sider, der i visse belysninger kan give fine virkninger ned over graven. Sønderjyden N. V. Dorph (1862-1931) var en betydelig mand på det officielle plan, hvor han var en af kunstnerstandens centrale skikkelser. Han befattede sig med kunstkritik i Politiken og Berlingske Tidende, men var først og fremmest portrætmaler, der afbildede sin samtids offentlige personligheder. For nylig kunne man på Gl. Holtegård se hans portræt af H. N. Andersen. Sammen med sin hustru, malerinden Bertha Dorph ledede han i mange år en malerskole. Hvorfor han er gravlagt her, har ikke kunnet oplyses, men kirkegården har i hvert fald fået et af sine ejendommeligt udformede gravsteder.

Axel Grandjean

Lidt længere mod vest i samme gang finder man et gravsted for komponisten og syngemesteren Axel Grandjean. Han var elev af J. P. E. Hartmann, var landligger herude og færdedes meget i det Wedelske hjem. Han blev korsyngemester ved Det kgl. Teater 1899 og fungerede også senere som dirigent. Hans musikalske produktion er nu glemt, men i Jubeludgaven af Holbergs komedier vil man finde hans dengang meget anvendte musik til Holbergs komedier. I Gunnar Sandfelds lokalhistoriske værk vil man finde en del fortræffelige fotografier taget af ham eller hans hustru, især fra pastor Wedels hjem.

Elna Lassen

Nogle gange længere mod syd finder man solodanserinden Elna Lassens grav, der i mange år sås smykket med små blomsterbuketter. På hendes gravsten står: Stor i sin kunst, større som menneske. En septemberdag i 1930 hørte man avissælgerskens råb på Rådhuspladsen: »Ballettens funklende stjerne sluktes i nat«. Det var den kun 29-årige danserinde, hvis vanskelige personlige forhold havde bragt hendes liv til afslutning. Hun havde dermed selv afbrudt en strålende karriere, oplært hos den russiske danser Mikael Fokin, også med store sejre bag sig i USA,

Maleren N. V. Dorphs grav med mur på tre sider. Foto: Henrik Ruff.

skulle hun netop til at indlede et samarbejde med Max Reinhardt, der havde opdaget hendes store talent. Hun huskes for sin fine poetiske kunst med en fuglelet dans af orkideagtig ynde. Men den stilfærdige indskrift siger, at kunsten for hende ikke var alt.

Ella Ungermann

Helt ovre østpå, op ad hækken under en stor birk finder vi skuespillerinden Ella Ungermanns grav med den smukkeste af alle gravsten herude. Hun var gift med maleren Albert Naur, der boede på Mothsgaard, og hun døde 31 år gammel 1922. Mens Elna Lassen nok akkurat huskes af den ældre generation, er Ella Ungermann nu vel glemt. Men læser man teaterkritik fra tiden, fremstår billedet af en meget usædvanlig

kunstnerinde. Hun debuterede 1911 på Det nye Teater og fik hurtig en position, der 1914 førte hende til Det kgl. Teater. Hun gjorde især indtryk i særprægede moderne roller, men mestrede også det klassiske: Leonora i Det lykkelige Skibbrud var hendes sidste rolle. Den meget krævende, bistre teaterkritiker Sven Lange var meget optaget af hendes kunst. Han skriver bl.a.: »Hendes evne øste af hendes menneskelighed alene, følte som en blomst af hendes skælvende sensibilitet. Hendes kunst var som en bristefærdig violin, som livet og forholdene ikke behandlede så varsomt, som den havde krav på«. Sven Langes nekrolog, hvorfra ovenstående citat er taget, indledes: »Ella Ungermanns korte, urolige kunstnerliv er i går brat blevet sluttet. Et bevægende hjerte er bristet, et søgende, spejdende blik er udslukt for stedse«. Den fine blomstertegning omkring gravskriften giver en usædvanlig virkning. Under hendes navn står et digt af Johannes V. Jensen, oprindeligt kaldt »Til et maleri af Albert Naur«, i senere digtsamlinger med titlen »De vilde blomster«. Det lyder:

*De danske grøfters vilde flor
hvor findes på den vide jord
så sommerlig og sval en pragt
så sød en magt.
Før høstetid, når rugen står
med grønne aks og dræet går
og kørvel breder skærmen ud
du lyse gud.
Nu vokser is i bælt og sund
hvor er den sommerglade stund
da blomst og vej og Gud og du
var i mit nu.*

To kunstnergrave – den ene med en kort, men talende indskrift, den anden med en digterisk hilsen af sjælden kvalitet.

Skuespillerinden Ella Ungermanns grav med Albert Naurs blomstermotiv og Johs. V. Jensens vers. Foto: Henrik Ruff.

Chr. Drewsen

Vi går nu tilbage til kirken, hvor vi i hjørnet mod vest i den ældste del af kirkegården finder Chr. Drewsens grav. Han var søn af Johan Chr. Drewsen på Strandmøllen, hans moder var Ofelia Drewsen, f. Rosing. Johan Chr. Drewsens første hustru. Sammen med broderen Michael overtog han 1844 driften af Strandmøllen, 1854 også Ørholm og Nymølle, mens Michael Drewsen blev Silkeborgfabrikkens opbygger. 1889 overgik de tre nævnte fabrikker ved Mølleåen til De forenede Papirfabrikker. Chr. Drewsen boede på Strandmøllen, hvor han ved siden af sin industrivirksomhed drev naturhistoriske studier og skænkede Zoologisk Museum betydelige samlinger af danske og udenlandske insekter. Han døde 97 år gammel, og i Søllerød som det var engang, 1. samling, har vi et fremragende fotografi fra hans begravelse, hvor bønder og arbejdere bærer ham til graven (s. 55). Ganske vist havde tiderne ændret sig. Han blev ikke som faderen båret hele vejen fra Strandmøllen, men kun fra kirken til gravstedet, men en meget stor begravelse blev det. I Søllerød som det var engang, 7. samling s. 59 ses P. C. Skovgaards fine tegning af ham, en stille, aldrig smilende mand, trykket dels af de ulykkelige forhold i hjemmet i hans ungdom, hvor faderen og moderen ikke kunne med hinanden, og måske endnu mere fordi hans hu nok så meget stod til naturhistorisk forskning som til den industrivirksomhed, han så fortrinligt forstod at lede. (Se også billedet af jernbrudeparret Drewsen, s. 63).

*Mindetavlen for
1940-45*

Vi går nu helt hen til den nuværende indgang til kirkegården, der erstattede den førnævnte i sydturen. Her finder vi en tavle over Søllerødborgere, der mistede livet under besættelsen 1940-45. Man husker blandt dem skuespilleren Bent v. Müllen, der faldt i Rude Skov.

Tavlen er en ganske god pendant til mindesmærket fra 1864. Det lokale samfund ønsker efter tunge år, krig og besættelse at mindes dem, der på forskellig vis blev ofre derfor.

Går vi lidt tilbage i retning mod kirkens korgavl, finder vi på en velpasset plæne lidt til venstre forfatteren Aage Barfoeds grav. Han

levede 1879-1960 og gjorde sig bemærket ved en række historiske romaner (bl.a. serien Storhedstid i Danmark, 1915-24), der i 1982 på folkebibliotekernes foranledning er blevet genoptrykt i en gennemset udgave. Men mest kendt blev han med librettoen til Siegfried Salomons opera Leonora Christina, 1926, hvori Tenna Kraft på så gribende vis levendegjorde titelfiguren, at operaen ikke siden hendes død er genoptaget. Indskriften på den smukke blanke sten minder os om en af sangene herfra: Der er tre hjørnestene -. Den har ofte lydt ved bryllupper i Søllerød kirke.

På vandringen har vi været om ad en række indskrifter, der tegner billeder af livsholdninger og levet liv. Endnu en indskrift skal føjes til – ganske anonymt. Den er udtryk for, hvad der også kan udtrykkes her i Dødens have af følelser af sorg og bitterhed, som søger trøst.

På en gravsten syd for urnegravsafdelingen finder vi denne indskrift:

*Er samvittigheden fri,
så lad verden snakke hen.
Verdens had og verdens gunst
er dog begge kun en dunst.
Nok, når Jesus er din ven.*

Så bredt er spektret – fra Martin Arnbaks udtryk for glæde over levet liv til udsagn om bitre sorger og skuffelser, fra bibelsteder og digterord til selvkomponerede indskrifter, og dertil de tyste uden ord.

Det er det, der gør en kirkegård til så rig en kulturmark. Måske vil nogle undre sig over de mange redegørelser for personers liv og virke, der fylder denne artikel, og som også rummer ganske muntre træk, men tanken har været at vise, hvad vi på en sådan vandring kan lære om fortidens mennesker. Man kan så eventuelt ty til de få kildehenvisninger og derfra videre ind i litteraturen. Det er bevidst, at der er anvendt

mange citater, ikke mindst fra den rige, lokalhistoriske litteratur. Uden den var det ikke muligt at forme denne fremstilling tilstrækkelig korrekt. Enhver kan nu fortsætte vandringen og finde nye vidnesbyrd om menneskers liv og virke i vort sogn og det hele land.

KILDEHENVISNINGER

Da en del henvisninger forekommer i selve teksten, skal der blot her henvises til:

Vilhelm Andersen og Carl S. Petersen: Ill. dansk litteraturhistorie Bd. 4. 1925.

Dansk Biografisk Leksikon 2. udg. 1933-44 og 3. udg. 1979.

Litteratur om Søllerød kommune. En bibliografi. 1968. Bd. 1-2.

Gunnar Sandfeld: Det kommunale Styre. 1978. Bd. 1-2.

Lektor Gunnar Sandfeld har ydet mig god hjælp ved gennemsyn af manuskriptet.

En romantisk have fylder 200 år

Af Viggo Sten Møller

Frédéric de Coninck

Næsseslottet ved Dronninggard, omtrent 20 km nord for hovedstaden, blev planlagt og bygget i 1781-83, og et stort område omkring det lille slot, udformet som »en romantisk have«. Grundlæggeren var etatsråd *Frédéric de Coninck*, der på det tidspunkt boede i Bredgade i Moltkes Palæ, hvor nu Håndværkerforeningen har til huse, og hvor der findes en samling smukke billeder fra Næsseslottet, malt af professor *Erik Paulsen*. Bygherren var født i Haag 1740, men emigrerede til Danmark i 1763 som følge af strandede ægteskabsplaner. Han må have været en stor naturelsker, når man tænker på, at turen fra Bredgade til Næsset, ridende eller med hestevogn, tog omkring 2½ til 3 timer. Det var glimrende forretninger på navnlig Ostindien, som bragte de Coninck den formue, der satte ham i stand til at erhverve det store »Dronninggaard-Gods«, der et hundrede år tidligere havde tilhørt Fr. III's dronning, *Sophie Amalie*, som holdt muntre fester på sin gård derude, og som gav stedet navn. »Næsset« skyder sig ud i Furesøen som en skovbevokset halvø, og den yderste del af dette grønne område blev stedet, hvor en af de tidligste romantiske haver herhjemme blev udformet. Man reagerede med denne haveform mod de strenge anlæg med geometriske sirligheder og snorlige, klippede lindealléer. Nu skulle haven være en part af den omgivende natur, – og en slags stemningsvækkende arkitektur.

Hos de Coninck boede i flere år en ven, oberst *J. F. Henry de Drevon*, der var faldet i unåde hjemme hos prins Vilhelm V. af Oranien. Drevon var stærkt interesseret i havens anlæg, og han udformede i 1786 en

*J. F. Henry de
Drevons romantiske
haveanlæg*

detailleret og illustreret beskrivelse af den hele park ved Næsseslottet. Af hans beskrivelse og det kort, han udformede, erfarer vi, at der på Dronninggaards område blev udfoldet alt, hvad man mente hørte til et romantisk haveanlæg. Her fandt man bl.a.: eneboerhytte, grotte med krystalklart kildevand, løvrige skovveje med udsigtssteder, obelisker og mindesten, kinesisk lysthus, – i Sverige varierede arkitekten Magnus Piper med tyrkiske lysthuse, der karakteriseredes ved halvmåne på taget, – dyrepark, fuglehus og meget andet. Alt sammen noget, der kunne virke dybt stemningsvækkende. Adskillige af disse særlige virkemidler var forøvrigt beliggende ret langt fra det nye slot, nærmere avlsgaarden. Mærkeligt nok gav ejeren fra begyndelsen fri adgang for publikum til alle herlighederne, men måtte snart reducere denne tilladelse til kun at gælde særlige dage, – gæsterne ødelagde dengang, som nu, alt for meget. Der var også en dejlig nyttehave, gartnerbolig, stald, bådohuse, iskule, badested for damer. Og i det fjerne så man, over søens bugt, Kaninholmen, hvor der var rejst en gothisk ruin, – et begreb, som også hørte med til programmet. Fra mine drengeår i Øverød husker jeg ture til dette aldeles ensomme sted, hvor jeg badede i Furesøen og tegnede skitser af krogede bøgetræer.

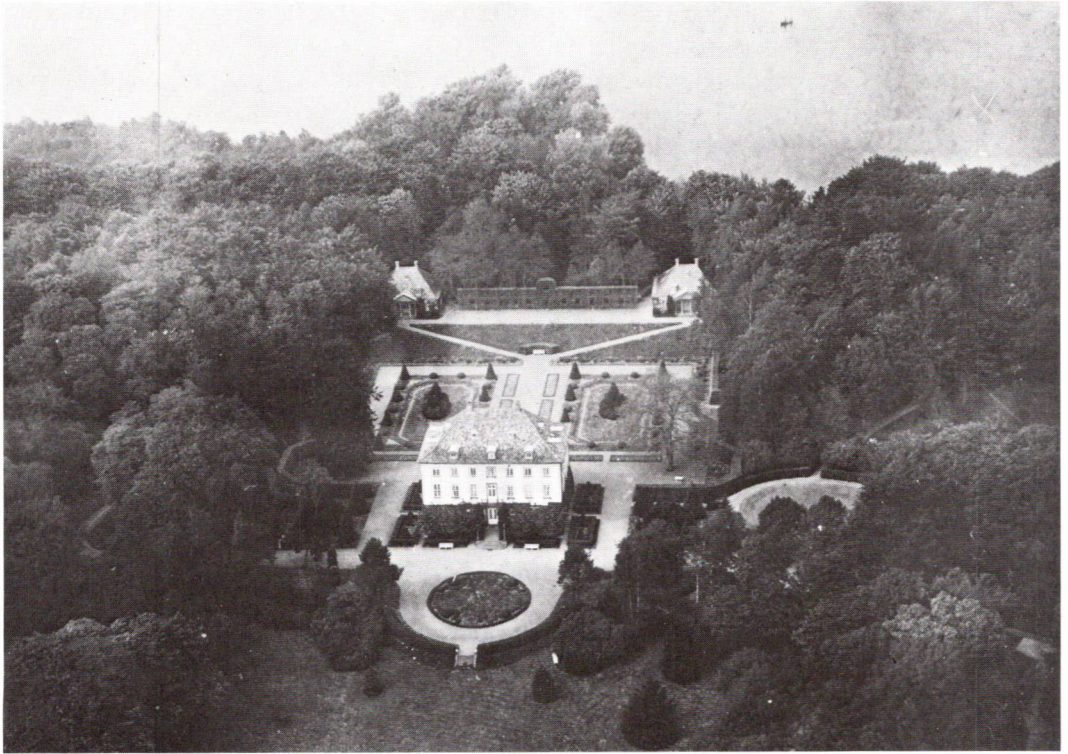
*Dronninggaards
arkitekt?*

Næsseslottet selv? Det hed oprindelig Ny Dronninggaard. Hvem gav det form? En masse skribenter har beskæftiget sig med dets eventuelle arkitekt. Lad mig nævne, hvem der har været foreslået:

Joseph Guione (1746-1808). Arbejdede sammen med stadsbygmester G. E. Rosenberg. Tegnede Aldershvile, Plejestiftelsen i Amaliegade 23, Hummeltofte i Bagsværd m.m.

Andreas Kirkerup (1749-1810). Store guldmedaille. Hofarkitekt. Tegne- de Edelgave, bygninger i Dronninggaards have, Liselund, Kinesisk lysthus i Frederiksborg have, tilskrevet Corselitze og Næsseslottet m.m.

Johan Gottlieb Mohrbauer (død 1795). Ledede som entreprenør ombyg-

Næsselottet. 1930.

ning af Corselitze og opførelsen af Ny Dronninggard, udførte Grotten i Søndermarken m.m.

Joseph Jacque Ramée (1764-1842). Hovedkontor i Hamborg. Adskillige arbejder i Danmark, bl.a. også for de Coninck. (Han var vel for ung til at bygge Næsseslottet i 1782).

Mohrhauer var entreprenør ved Næsseslottets opførelse, og Kirkerup tegnede bygninger til opførelse i haven.

Men var Kirkerup ikke også den, der tegnede slottet?

Professor *Cbr. Elling* har plæderet derfor, og dr. phil. *Tove Clemmensen* og dr. phil. *B. Mackeprang* har fulgt Ellings påstand op i deres fortræffelige bog om »Kina og Danmark«. Mohrhauer var en jævn bygmester. Kirkerup mere betydningsfuld som formgiver. De samarbejdede ved sagen om Næsseslottet. Mon ikke de forfinede virkninger i slottets arkitektur skyldes Kirkerup? Måske i samarbejde med bygherren og Mohrhauer. Slottet er på en måde en særpræget bygning inden for begrebet »lystgårde«. En prægtig klods på 3-4 etager, pudset udvendig og med blå tegtag. Ikke noget med længer, port og indgangstårn. En blok med sydfacaden vendt mod en vældig, skrånende plæne ned mod søen, og nordfacaden vendt mod et haveanlæg, som i 1895 blev suppleret med to pavilloner, tegnet af arkitekt *Axel Berg* (1856-1931). Skov omkring det hele. Høj himmel. Søen forude. I denne vældige virkning af »natur«, klarer bygningen sig fortræffeligt. Det er, som om dens enkle form og svære vægt danner et roligt midtpunkt. Facaden er enkel med begrænsede virkemidler af pilastre og bånd. De karakterfulde linier i taget er fremkommet ved en senere ombygning. Foran kælderens har været en vold, så at det så ud, som huset begyndte med stueetagen, hvortil der var adgang ad brede trapper både mod syd og nord. Rummene inde har tabt al sin pragt gennem tidernes ombygninger.

Den oprindelig festlige spisesal i stueetagen har nok beholdt en del gipsdekorationer på væggene, men farverne synes forkerte, og møbleringen giver mindelser om en tredieklasses ventesal for ikke-rygere.

Det forfinede slot

En af de kunsthistorikere, som har skrevet detaljeret og indsigtfuldt om slottet er *Cb. A. Been* (1869-1914). Hans indlæg forefindes i »Tidskrift for Kunstindustri« fra 1895. Been har bl.a. bemærket den fine måde, hvorpå man nærmer sig slottet. Han skriver: »– Kørevejen, der fører op til Slottet, slaar en stor Bue, og Alléer træffer man ikke«. Denne slyngede vej, som stadig eksisterer, fører frem mod slottet, som saa ses fra særlige synsvinkler. Been beskæftiger sig indgaaende med rummenes udsmykning, – det område, hvor bygningen har lidt mest gennem tiden. Her citeres, i lidt forkortet form, hvad Been har studeret sig til på stedet:

Havestuen

Havestuen: Væggene var malt som brungråt, plettet Marmor indrammet af det gule marmore antico. Af veritabel rød- og hvidpletet Marmor ere derimod de to Kaminers smukke Indfatninger, paa hvilke man ser to habilt udførte Satyr-Hermer.

Spisesalen

Spisesal: Vægfelterne ere her gule, indrammede med Hvidt. Indfatningen om Døre og Vinduer er malt som grønt Marmor. Paa Pillerne mellem Vinduerne, over Dørene, og paa Langvæggen ses en rig Anvendelse af pyntelig, hvid Stukdekoration, ligesaa i Loftet, i hvis Midte findes en Roset, lignende den i Havestuen, men med Blomsterslyngninger istedenfor den andens for Ludvig XVI's Stil ligesaa typiske, omvundne Baand. Loftet smykkes desuden af en Stuk-Ramme, hist og her omslynget af en blomstrende Gren og i Hjørnerne prydet med Blomsterkrandse. Den øvrige Stukdekoration udgjøre de Trofæer, som var et saa yndet Æmne for Tidens Ornamentister, og som man ideligen møder i deres Mønsterbøger. Det er Jagtens og Fiskeriets Redskaber og Fangst, Musikkens Instrumenter, som sammen med Schäfergarderobens Hat, Stav og Græskarflaske, med Amors Bue og Pilekogger, opbundne med sirlige Sløjfer og omslyngede af kokette Blomster og Kviste, varieres paa de mangfoldigste Maader. Snart i den ene, snart i den anden Sammen-sætning.

Den gule Stue

Den gule Stue: Ovenover Fodpanelerne ere Væggene her ved hvide Bræmmer inddelte i Felter, et stort og flere mindre, lidt ophøjede og af

okkergul Farve, med Dekoration graat i graat. I de mindre Felter er malet Ornamenter af en næsten pinlig Spinkelhed i en Stil, man, efter Tidens Sprog, tør kalde pompejansk. I de større Felter – hvoraf Stuen ialt have to – samt paa den ene af de to brede Vinduespiller, er derimod Dekorationen af en anden Art, i en for Tiden mere typisk Stil ...

Af stuerne og de anvendte stukdekorationer findes opmålinger i Sølle-rød kommunes byhistoriske arkiv. Udført i 1924 af arkitekterne Ejnar Fugmann og Henri Garriques.

de Coninck dør

Frédéric de Coninck døde i efteråret 1811. Han blev begravet på kirkegården uden for Nørreport, og kisten fulgtes – efter referat i »Dagen« – af over 40 kareter. Den grundlagte virksomhed blev vanskeligt stillet under uroårene 1801-1814, og gik fallit i 1821.

Gennem forskellige salg når vi frem til 1895, hvor Been studerer slottets famøse tilstand. A/S Næsset søgte en tid at drive Næsset som hotel. 1906 købtes slottet af forlagsdirektør *Aug. Bagge*, som lod det sætte smukt i stand med *Axel Berg* som arkitekt. Bagge boede derude året rundt. Jorderne blev overtaget af et udstykningselskab, i hvis bestyrelse vi bl.a. finder forlagsdirektør *Ernst Bojesen*, som selv byggede hus ved Dronninggaards Allé – et stykke af alléen hedder nu Ernst Bojesensvej – huset, han byggede, er nedrevet. Endelig i 1934 havnede Næsseslottet og dets romantiske have i Københavns kommunes eje, og bygningen blev da ombygget til rekreativshjem af stadsarkitekt *Poul Holsøe* (1873-1966).

Københavns kommune overtager Næsseslottet

En særlig peride opstod ved gennemførelse af jernbanen til Holte station. Det var i 1864. Den lettere transport trak folk til egnen, og mange nye huse blev opført. I 1895 gravede man så »Kanalen«, der forbinder Vejle sø med Furesøen. Nu kunne man tage fra Københavns Nordbanegård eller fra Holtebanegården og være derude i Holte på 3 kvarter. Derpå bestige en dampbåd ved Vejlesø, sejle over søen og gennem Kana-

Jægerhuset. 1897.

Jægerhuset

len til Furesøen og videre til f.eks. en anlægsbro ved »Jægerhuset« en restauration, som var opført 1896 ved nordsiden af Næsset, tegnet af arkitekt *Tb. Gundestrup* (1869-1931), som ogsaa medvirkede ved dets restaurering og ombygning efter en brand i 1917. Der var sekskantede lysthuse med toptag, og en dansestrade dengang. Nu hører dette område under Søllerød kommune. Det var med nogen beklemthed jeg som barn steg ombord i dampbåden, for den rystede aldeles forskrækkeligt

Dronninggaard. Indkørsel før ombygningen. 1895. Nationalmuseet.

under sejladsen. Man kunne i min tid fortsætte turen fra Jægerhuset til anlæg ved Næsseslottet, videre til Fiskebæk og igen tværs over søen til Frederiksdal.

Og så i dag? – Socialt er der udspillet den kendte komedie: rigmand – forfald – forsorg. Men den romantiske have lever dog. En forårsdag kørte min kone mig gennem den stærkt bebyggede Dronninggaards Al-

lé, hvor jeg gerne ville bo, og som på de Conincks tid var en god markvej uden huse. Ved »Brohusene«, der markerer indkørslen til Næsset, drejede hun til højre hen til Jægerhuset, hvor jeg fik lov til at betale en vellykket frokost – tilberedt af værten selv og serveret af hans hustru. Efter frokost tog vi så vejen op mod Næsseslottet, hvorfra jeg begav mig på den lange tur ad stien, som løber hele Næsset rundt nede langs søkanten. Jeg startede ved nordsiden ud mod »Store Kalv«. Stien ligger ganske lavt, søen står ind over den bevoksede søkant, hvor elletræer ligger væltede, og hvor et egern udfører ekvilibristiske øvelser i træerne. Ænder og lappedykkere. Lidt fremme passerer jeg stedet, hvor der engang var bygget en lille badeanstalt for slottets damer. Videre forbi den kinesiske ø, hvor det smukke kinesiske lysthus var opført. I Tove Clemmensens og Mogens B. Mackeprangs bog om Kina og Danmark fortælles dets historie. Det var et prægtigt farverigt hus, med væggene i stuen dækkede af malerier. Det blev lykkeligvis reddet og står nu i Nationalmuseets park i Brede. Stien fortsætter langt ud til den yderste spids af halvøen, kaldet Cap Drevon til minde om obersten. Jeg får lyst til at kravle op over den bratte skrænt, og når så pludselig en lille skovslette. Et dådyr græsser lige foran mig. Det kigger med et udtryk, der tydeligt fortæller, at det virkelig ikke forstår, hvorfor jeg kommer rendende. Så trækker det sig tilbage til skovtykningen. Da jeg vender mig, er det en høj obelisk, som fanger blikket, noget medtaget af tidens tand, men smuk i form og stof. Dens indskrift fortæller på latin, at de Coninck med dette monument, som er udført af *Wiederwelt*, takker Drevon, ved hvis råd og snille denne skønne park er gjort endnu skønnere. Jeg går tværs over sletten. Næsseslottet skimtes mellem træerne. Ned ad skrænten til sydvejen mod Kaninholmen. Her møder mig en virkelig overraskelse: *røde snegle!* Skabt som deres sorte artsfæller, men gloende røde. Jeg har hidtil kun stødt paa dem ved Kongsøre mod Issefjorden. Et sted på den muldede sti sidder en helt sort skovsnegl og en helt rød kammerat tæt ved siden af hinanden. De gnaver af et brunt bøgeblad.

Dronninggaard. Stien ud til Store Kalv. 1982. Foto: Henrik Ruff.

»Søjlen for Handel
og Søfart«

Her på sydsiden findes et »Cap Elking« til minde om slottets guvernante. Frédéric de Coninck giftede sig i 1770 med *Maria de Joncourt*, og ægteparret fik i årenes løb 9 børn.

Stien passerer nu den store stærkt skrånende plæne foran slottets hovedfacade. Man kan fortsætte videre ud mod vejen til Kaninholmen, eller dreje op over plænen og ned af indkørselsvejen. Et lille stykke fra bygningen står »Søjlen for Handel og Søfart«, rejst i 1784. En meget høj, canneleret søjle, der bærer en globus, og forneden er anbragt paa firkantet fodstykke, der er prydet med figurer og indskrifter. Den er udført af *C. F. Stanley*. Lige for vejen ved indkørslen mellem »Brohuse-
ne« står nu en mindsten »Familien de Conincks Farvel«.

I min barndom færdedes jeg en hel del i disse omgivelser. Ved indkørslen til Næsset drejede jeg af til venstre mod Kaninholmen, forbi en ny gartnerbolig og et ellekrat, hvor der altid var et vældigt sangkor af nattergale. Videre forbi et pænt bindingsværkshus, hvor der om sommeren boede polakpiger, der hjalp til i mark og have. Somme tider var det ret vanskeligt at nå tørskoet ad stien ud til Kaninholmen. Af den gotiske ruin var intet tilbage.

Men træerne voksede fremdeles. Bølgerne skulpede. Og skyerne sejlede.

En romantisk have.

Privat busdrift i Søllerød kommune 1919-1982

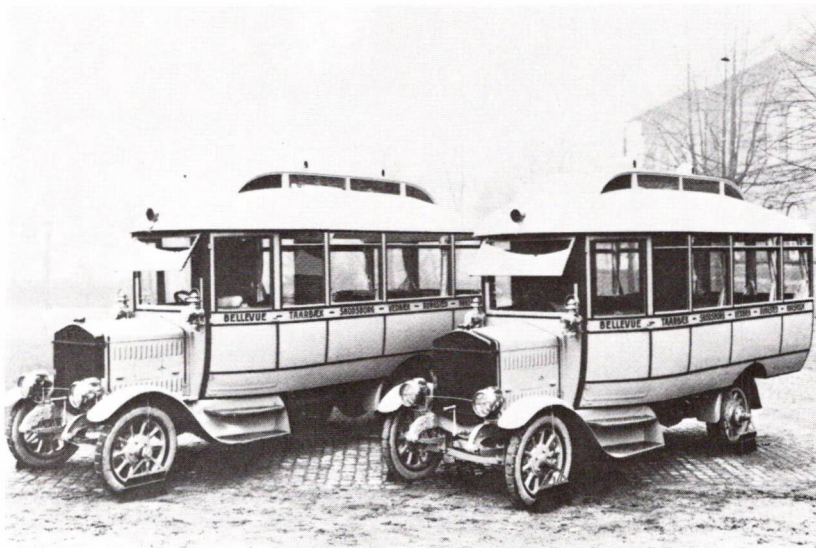
Af Michael Sinding

Allerede i århundredets begyndelse så adskillige automobilruter dagens lys rundt om i landet, og da etableringen af disse ruter sammenlignet med anlæg af jernbaner ikke krævede særlig kapital, blev det et nærliggende område for den private virkelyst. Desværre stod den tekniske udvikling af vognene ikke i rimeligt forhold til den iver, der lagdes for dagen, og størsteparten af ruterne bukkede under. Efter afslutningen på første verdenskrig var driftssikkerheden dog blevet så tilfredsstillende, at nye ruter skød frem som paddehatte overalt i landet.

*A/S Strandvejs-
Automobilet stiftes*

Søllerøds ældste busrute er Strandvejsruten, hvis historie går helt tilbage til 1918, hvor A/S Strandvejsautomobilet stiftedes med en aktiekapital på 50.000 kr. Selskabets formål var at drive ruteautomobil drift mellem Klampenborg, Rungsted og Hørsholm. Hørsholm og Søllerød kommuner samt en række grundejerforeninger tegnede aktier i foretaget, og det var i det hele taget ikke vanskeligt at få tilvejebragt den nødvendige kapital.

I sommeren 1919 startede kørslen og blev hurtigt en succes. Da ruten kun kørte i sommerperioden, var man naturligvis meget afhængig af vejrliget, og da der i begyndelsen af tyverne fulgte nogle våde somre, som formindskede folks udflugtslyst, kom regnskaberne til at se mindre gode ud. Aktiekapitalen gik tabt, blev nyttegnet og gik atter tabt, men endnu engang lykkedes det at få en kapital på 45.000 kr. stablet på

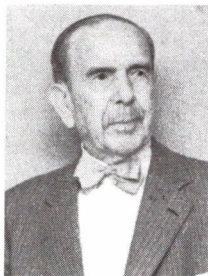

A/S Strandvejsautomobilets to første vogne leveredes af Thrige i Odense i 1919. Da de var ukomfortable og uegnede til kørslen på Strandvejen, solgtes den ene til Hørsholm-Rungsted Automobilselskab, mens den anden tilbagekøbtes af leverandøren, der senere ombyggede den til skinnebus. Foto: Otto Nørmark.

*Andreas Jacobsen
leder af A/S
Strandvejs-
automobilet*

benene i forbindelse med forlængelsen af ruten til Helsingør i 1924. Tilsyneladende var der ved at komme orden i selskabets økonomi. Man ansatte en ny leder, assurandør Andreas Jacobsen, indehaver af automobilruten Hørsholm-København. Vognparken kom op på 11 rutebiler, et imponerende antal. Nye ruter kom til: Klampenborg-Lyngby, Lyngby-Hjørtækær og Hillerød-København, der ligesom ruten Hørsholm-København havde endestation på Hans Knudsens Plads ved Lyngbyvej.

Men i slutningen af tyverne ser det atter ud til, at økonomien går dårligt. Trods ihærdige anstrengelser for at redde selskabet, måtte for-

Holger Salomon.
1893-1979. Stifter af
Helsingør Omnibil-
Selskab i 1923 og in-
dehaver af Strandvejs-
ruten 1931-1975.

Helsingør Omnibil- Selskab

Krig og besættelse

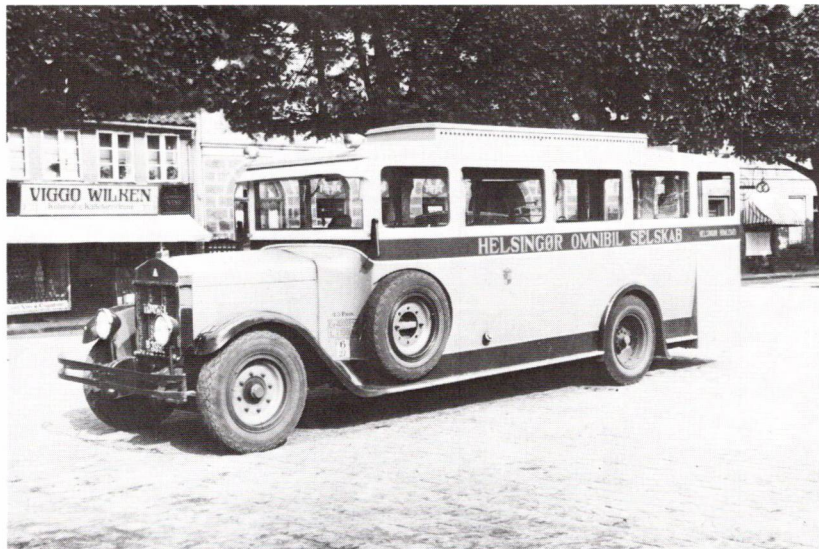
manden for dets bestyrelse, apoteker P. Scheel, Hørsholm, begynde at sælge ud af de forskellige ruter. I 1929 solgtes således Hørsholm-Rungstedruten til T. Vissing, Lyngby-Klampenborg solgtes til P. Chr. Pedersen, Søborg, indehaver af De røde Omnibusser, mens ruterne Hørsholm/Hillerød-Holte-København overgik til Andreas Jacobsens søn, E. Gran Jacobsen.

Tilbage var Strandvejsruten, men i 1931 blev også den solgt. Køberen var Holger Salomon (1893-1979). Han havde i 1923 grundlagt Helsingør Omnibil-Selskab, som åbnede ruten Marienlyst-Helsingør-Humlebæk. I perioden 1924-33 drev han ruterne Helsingør-Hornbæk og Helsingør-Frederiksværk og 1928-33 tillige ruten Frederiksværk-Frederikssund. Holger Salomon var en af dansk rutebilvæsens pionerer. Fagligt var han særdeles aktiv og med en levende interesse for kollektiv trafik samt svoren tilhænger af det private initiativ.

Økonomisk var Strandvejsruten ude i uføret. Der kørtes kun på hele strækningen i sommerhalvåret, mens Helsingør-Sletten og Klampenborg-Skodsborg kørtes hele året. Men i efteråret 1935 var ruten så konsolideret, at helårsdrift kunne indføres, og op til udbruddet af anden verdenskrig var kørslen udvidet så kraftigt, at der udgik 22 daglige dobbeltture fra Klampenborg, hvoraf de 10 førtes helt til Helsingør, mens resten kun gik til Vedbæk eller Rungsted.

I efteråret 1939 udsendte Handelsministeriet cirkulærer, der påbød reduktion i benzin- og dækforbruget, hvilket naturligvis betød indskrænkninger i driften. Efterhånden som benzinen blev en mangelvare, monteredes gengasgeneratorer på de vogne, der ikke klodseades op. I 1942 var man helt nede på 4 daglige dobbeltture mellem Klampenborg og Helsingør og sidst på året på 2 daglige dobbeltture, og kun én vogn var i drift.

Men besættelsen satte ikke stopper for Holger Salomons virkelyst. I 1941 overtoges Hørsholm-Rungsted Stationsbil og i 1942 Birkerød-Bussen, der kørte mellem Usserød Sygehus og Farum over Birkerød. Men

Strandvejsbus af mærket Triangel fotograferet på Axeltorv i Helsingør i begyndelsen af trediveerne. Foto udlånt af Poul Knudsen.

også i Søllerød kommune ønskede Holger Salomon at etablere omnibuskørsel. Der var planer fremme om en rute fra Trørød over Nærum og Skodsborg til Klampenborg. Men dette andragende afvistes af Lyngby sogneråd. Efter krigen genfremsattes ønsket, men atter uden resultat.

I 1946 genoptoges kørslen på strandvejsruterne efter at have ligget stille den sidste tid af krigen, og over for Søllerød Tidende oplyste Holger Salomon, at han havde bestilt nyt materiel til en værdi af 250.000 kr. Fire vogne til 50 personer skulle successivt indsættes på ruten til Helsingør, den første omkring december 1946. Samtidig hermed verserede planer om en rute til supplerung af De gule Omnibussers kørsel mellem Holte og Rudersdal. I slutningen af 1947 havde Søllerød

Karakteristisk strandvejsbus af fabrikatet Gay anskaffet umiddelbart efter anden verdenskrig. Her fotograferet i Helsingør i forbindelse med at den havde kørt 400.000 km uden reparationer. Bemærk chaufførernes fransksprægede uniformer, der var brune. Uniformsknapperne bar Holger Salomons våben. Foto: O. Sommer A/S.

kommunes tekniske udvalg afholdt et møde for indbudte repræsentanter for grundejer-, handels- og håndværkerforeninger. Her blev der gjort rede for Københavns amts trafikplaner for den kommende tid. Adskillige ønsker kom frem om en øjeblikkelig oprettelse af en rute mellem Holte og Bistrup, men først i oktober 1948 lykkedes det Salomon at få ruten Holte-Bistrup-Farum/Birkerød i gang. Der kørtes 24 ture til Farum og 10 til Birkerød.

I 1951 fik Holger Salomons ruter linienumre. Holte-Birkerød blev til linie 186, Holte-Farum til linie 187, Klampenborg-Helsingør til linie 188 og Klampenborg-Hørsholm fik linienummeret 189.

*Holte-Bistrup-
Farumruten*

Guy fra begyndelsen af halvtredserne. Karrosseriet leveredes af O. Carlsen og Sønner i Humlebæk, der byggede hovedparten af Salomons vogne. Denne bustype leveredes i øvrigt til Nærumbanen, Hornbækbanen og De gule Omnibusser i Hørsholm. Foto: O. Sommer A/S.

Birkerød Bus Co.

I begyndelsen af halvtredserne begyndte man så småt at sælge ud af virksomheden. I 1951 solgtes ruten Rungsted-Hørsholm-Usserød, og i 1956 solgtes linierne 186 og 187 til Birkerød Bus Compagni ved Henning Clemmensen m.fl. Nogle af de gamle vogne overtoges. De forblev gule, men forsynedes med rødt midterbælte og det karakteristiske bomærke, trekløveret, på vognsiderne. Den direkte kørsel mellem Holte og Birkerød over Bistrup ophørte, og Farumruten skiftede linienummer til 334. I 1965 skiftede ruten atter ejer, da Birkerød Bus Compagni overtoges af Eigil Sørensen, medindehaver af I/S Forenede Rutebiler, der foruden at drive buskørsel i Gladsaxe, Glostrup og Lyngby også drev ruten Bella-

I 1973 leveredes den sidste bus til Holger Salomon. Det var en Volvo med norsk VBK-karosseri. Foto: O. Sommer A/S.

høj-Lyngby-Klampenborg-Skodsborg. Vognene beholdt den gule farve, men bomærket ændredes til et cirkulært bælte med selskabets navn og i midten dets telefonnummer i stil med Forenede Rutebilers. I dag kører selskabet som HT-entreprenør og ledes af Eigil Sørensens søn, Finn R. Sørensen.

I halvtredserne udvidedes driften på Strandvejsruten i takt med byudviklingen. I 1961 indførtes 20 minutters drift på strækningen mellem Klampenborg og Rungsted. Herfra fortsatte én vogn i timen til Hørsholm og to til Helsingør. I 1962 nedlagdes dog linie 189. I stedet indførtes omstigningsordning til De grønne Rutebilers linie 313 Rungsted-

Hørsholm-Usserød. Derved blev det muligt at indføre 20 minutters drift til Espergærde og senere helt til Helsingør.

De røde Omnibusser

Allerede i 1934 opstod der konkurrence på Strandvejen. Ruten Søborg-Lyngby-Klampenborg forlængedes til Strandmøllen, men måtte dog under krigen forkortes til Taarbæk havn. I august 1945 forlængedes ruten atter til Strandmøllen og i 1946 helt til Skodsborg st. Men da omkostningerne ved busdrift steg kraftigt i slutningen af tresserne, og mulighederne for rationalisering stort set var udtømte, måtte man bøje sig for de økonomiske realiteter. Dobbeltkørslen på strækningen Taarbæk-Skodsborg var for dyr, og i 1970 måtte Forenede Rutebiler, indehaveren af linie 168, forkorte ruten til Taarbæk havn, hvorved spares 1 ud af 6 vognløb på linien. – Hermed var Helsingør Omnibilselskab enerådende på Strandvejen.

I/S Forenede

Rutebiler

I 1973 var moderniseringen af Kystbanen afsluttet. Det betød øget toggang, hurtigere forbindelser og stigende konkurrence med Strandvejsbusserne. Da passagertallet var dalet en del, viste der sig så en mulighed for at justere køreplanen. Der indførtes halvtimesdrift, men da det blev klart, at linie 188 overvejende brugtes som fødelinie til S-toget i Klampenborg, ændredes køreplanen således, at det blev henholdsvis 40 og 20 minutter mellem afgangene.

1. april 1973 kunne Holger Salomon fejre 50 års forretningsjubilæum og i juni tillige 80 års fødselsdag. Han kunne se tilbage på et rigt og skabende liv som rutebilmand. Det firma, der var begyndt beskedent i rutebilernes barndom, havde nu en vognpark på 12 moderne busser.

Poul Knudsen

overtager

Strandvejsruten

1. april 1975 overtog vognmand Poul Knudsen (f. 1921), Hørsholm, Strandvejsruten. At ruten overgik til en privat, var helt i overensstemmelse med direktør Salomons holdning til, hvorledes kollektiv trafik burde drives. Poul Knudsen var oprindeligt chauffør hos DSB, men havde i slutningen af tresserne overtaget ruten Hørsholm-Hillerød (linie 332) og siden etableret ruter i Karlebo kommune. I dag drives ruten for HT, der er genindført 20 minutters drift, og passagertallet har taget et

kolossalt opsving. Men de gule Strandvejsbusser med det brune bælte og det hvide tag er næsten afløst af Poul Knudsens hvide busser med røde stafferinger.

A/S Tollig

Som tidligere nævnt udskiltes ruterne Hørsholm/Hillerød-Holte-København fra Strandvejselskabet sidst i tyverne. Indtil 1926 havde der på strækningen Holte-København været en vis konkurrence fra De Røde Busser, ejet af A/S Tollig, og ledet af direktør Chr. Tolstrup. Selskabet var startet i 1922 og kørte oprindeligt mellem Lyngby og hovedstaden. I april 1924 var ruten blevet forlænget fra Skovridergaardens villakvarter op over Geels Bakke til Hotel Nyholte og i oktober samme år yderligere til Rudersdal. Men grundet et krav fra Københavns amt på vejsskat, der beløb sig til 55.000 kr., måtte man i marts 1926 dreje nøglen om. 50 medarbejdere opsagdes, og hermed var det slut på den direkte rute mellem Holte og København. Der en overgang havde halvtimesdrift. Ruten overtoges af Rasmus Jensen, Søborg, der drev den videre i amputeret form fra Lyngby til København. Den blev helt nedlagt i 1938, da man indviede NESAs trolleyvognslinie 12, der i samarbejde med Københavns Sporveje førtes helt ind til Nørreport station.

De gule Omnibusser

Tilbage på strækningen Holte-København var De gule Omnibusser. Heller ikke dette selskab fik tilladelse til at overskride kommunegrænsen til København nævneværdigt. Endestationen forblev Hans Knudsens Plads. I 1938 afkortedes De gule Omnibussers linier til Lyngby station. Det affødte naturligvis protester fra flere sider. Både sognerådet i Birkerød og i Hørsholm klagede til Københavns amt, der sendte klagerne videre til Lyngby Sogneråd. Her udtalte man, at forkortelsen af de nævnte linier havde været en forudsætning for etableringen af den kostbare trolleyvognslinie til København, men året efter lykkedes det alligevel at få tilladelse til atter at føre vognene helt til byen.

Udbruddet af anden verdenskrig medførte naturligvis restriktioner i kørslen. Fra 1942 kørtes kun mellem Holte og Hørsholm med 8 daglige dobbeltture og slet ikke til Hillerød. Efter krigen kom der naturligvis

*DSB overtager De
gule Omnibusser*

atter gang i ruterne. I 1949 oprettedes en stiklinie til Hillerød-ruten med endestation i Karlebo, og DSB, der lige siden trediverne havde haft et godt øje til buslinier, der gav et solidt overkud, søgte om at overtage koncessionen. Dette afvistes af myndighederne, men i november 1956 solgte E. Gran Jacobsen selskabet til DSB. Der fulgte 17 vogne samt garage og værksted i Hørsholm med i handelen. Salgssummen var godt 1.000.000 kr., og desuden betingede Gran Jacobsen sig at blive ansat som konsulent ved ruterne med en årlig gage på 18.000 pristalsregulerede kroner. Da det sidste lugtede lidt af good-will, vakte sagen stor opsigt. Ombudsmanden blev inddraget, og folketinget debatterede sagen. Fra borgerlig side blev trafikminister Kaj Lindberg stærkt angrebet. Men resultatet var og blev, at DSB kom til at stå for driften af linierne 184 Usserød-København, 185 Hillerød/Karlebo-København og 314 Fredensborg-Hørsholm-Jægersborg. Sidstnævnte rute var startet i april 1956 i forbindelse med åbningen af Helsingørmotorvejen.

*Første lokalruter i
Søllerød*

Allerede i 1906 undersøgtes mulighederne for oprettelse af lokale busruter i Søllerød kommune, men uden synderlig interesse blandt befolkningen. På et møde i Nærum i begyndelsen af 1920 forsøgtes imidlertid dannet et aktieselskab, som skulle indgå en aftale med Hørsholm-Rungstedruten om »ruteautomobilkørsel«, således at dette selskabs værksted i Hørsholm kunne benyttes. Det medførte naturligvis protester fra lokale vognmænd og værksteder, og på et offentligt møde på Hotel Nyholte senere på året kom det frem, at A/S Strandvejsautomobilet havde tilbudt at stille 2 vogne samt en reservevogn til rådighed, såfremt der tegnedes en aktiekapital på 50.000 kr. Dette vakte naturligvis furor. For det første mente man ikke, at der var behov for kørsel i større stil, og dernæst så man hellere kørslen udført af lokale folk. Da der tillige indløb andragender fra brødrene Hedetoft, Holte, og Niels Baadsgaard, Søllerød, fik de tilladelse til at drive henholdsvis Holte-Skodsborgruten og Holte-Vedbækruten.

15. maj 1921 kørtes den første tur på ruten til Skodsborg. Tilstrøm-

Den første bus på Holte-Skodsborgruten. Sandsynligvis en Ford model 1921. Den tilhørte Chr. Hedetoft og ses her foran Nærum Sprøjtehus. Foto udlånt af De blaa Omnibusser.

ningen var så stor, at det hurtigt blev nødvendigt at forøge antallet af dobbeltture til 7 om dagen. Vedbækruten kom først i gang året efter på grund af omfattende vejarbejder ved Gl. Holte, og da havde Baadsgaard trukket sin ansøgning tilbage, hvorfor også Hedetoft kom til at drive denne rute.

Chr. R. Hedetoft

Chr. R. Hedetoft (1885-1960) var søn af mejeriejer P. Jensen Hedetoft, Dronninggaard Mejeri, og havde i 1918 stiftet Holte Automobilcentral og indrettet virksomheden i Hotel Nyholtes gamle rejsestald. For at kunne koncentrere sig om salg og reparation af biler solgtes rutebilerne fra i 1924 til brødrene Kaj Saust (1892-1954) og Svend Saust (1898-1967). De var sønner af den navnkundige bagermester i Gl. Holte, Viggo Saust, der i 1902 havde overtaget Gl. Holte Bageri. De havde

Bdr. Saust

Triangelbusser tilhørende brdr. Saust på holdepladsen foran Holte st. omkring 1925. Foto udlånt af John Saust.

begge været ansat hos Hedetoft som chauffører. Kaj Saust var uddannet bager, men kunne ikke tåle melstøvet, mens Svend Saust bl.a. havde arbejdet som chauffør for en dyrlæge et sted i Sydsjælland. Det lykkedes de to brødre at oparbejde en stor og blomstrende vognmandsforretning, både hvad angik rute- og turistikørsel.

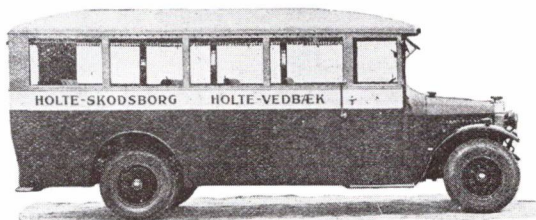
Holte-Virumruten

I 1930 indviedes ruten Holte-Dronninggaards Alle-Parcelvej-Virum st. Der kørtes 15 daglige ture, men ruten havde svært ved at svare sig, og allerede i oktober 1932 indstilledes driften. Fra anden side var der en del interesse for at føre den videre, men først i 1937 kom der atter gang i ruten. Det var Poul Danager, Lyngby, der etablerede linien Lyngby-Nybro-Frederiksdal-Virum Holte, som skiftede ejer et par gange i de kommende år. Sidste ejere var G. og S. Bojesen, der i forvejen drev

Hovedstadens og Provinsens største
og mest ansete Firmaer bruger

THORNYCROFT

LASTVOGNE

18 Personers Rutebil leveret til

BRØDRENE SAUST, HOLTE

Kan Deres Firma undvære en virkelig økonomisk Vogn?
Chassiser fra 1/4 Tons.

Priser og udførlige Oplysninger sendes Omgaaende ved Henvendelse til:

THORNYCROFT

SCANDINAVIA A/S

Vestre Teglgade — Sydhavnen

Telefon Central 3930

FORLANG DEMONSTRATION

Annonce fra FDMs medlemsblad »Motor« 4. juni 1927.

*Holte-Birkerød-
Kajerødruten*

ruten Lyngby-Lundtofte-Hjortekær-Femvejen, og som på grund af krigens måtte indstille driften i 1942 mellem Virum og Holte.

Brødrene Saust forøgte atter lykken med en ny rute. I oktober 1932 startede de kørsel på strækningen Holte st. ad Kongevejen til Birkerød og Kajerød. Der var som på ruterne til Skodsborg og Vedbæk 10-12 daglige dobbeltture, men da De gule Omnibusser i 1936 fik tilladelse til at føre deres linier fra Hørsholm og Hillerød op til Holte station, undermineredes Sausts rute. I efteråret 1937 måtte man meddele, at man fra vinterkøreplanens ikrafttræden indstillede driften, da den længe havde vist sig urentabel. 200 indbyggere i Rudersdalsområdet underskrev en protestadresse. Det vakte stor harme, bl.a. fordi man mente, at ruten

havde været en slags kompensation for nedlæggelsen af Frederikslund trinbræt.

I tiden umiddelbart før krigen bølgede diskussionerne frem og tilbage om den lokale rutekørsel i kommunen. Sognerådsformand Frederik Clausen gik ind for en ny rute Skodsborg-Nærum-Trørød, mens Nærum Grundejerforening gjorde sig til talsmand for en rute Vedbæk-Nyvang-Trørød-Gl. Holte-Egebæk-Nærum-Skodsborg og eventuelt videre ad Strandvejen til Vedbæk. Problemer med benzinforsyningen opstod og køreplanerne indskrænkedes. Det fik Fællesforeningen af Grundejerforeninger i Søllerød Kommune til gennem Søllerød Sogneråd at rette henvendelse til Københavns amt om større tildelinger af brændstof til De blaa Rutebiler. Man begrundede det med, at mange tilflyttere med arbejde i København fik sværere og sværere ved at komme frem og tilbage.

Efter 9. april 1940 ophørte benzintildelingerne gradvist, og vognene forsynedes med gasgeneratorer, hvilket bevirkede, at store mængder af især bølgebrænde skulle skaffes. Driften indskrænkedes noget, og det blev dermed vanskeligere at komme fra den ene ende af kommunen til den anden.

I begyndelsen af 1942 fremsætter Skodsborg Handels-, Haandværker- og Borgerforening en udtalelse om bustrafikken. Der ønskes flere afgangene, der foreslås en ringlinie, således at de nuværende ruters yderpunkter i Skodsborg og Vedbæk bliver forbundet og endelig ønskes en kommunal overtagelse af driften. Man er naturligvis klar over, at en forøgelse af afgangene ikke lader sig gøre for øjeblikket, men man peger på de problemer skabt i forbindelse med bygningen af det ny rådhus i Holte og den påtænkte opførelse af et nyt hovedbibliotek i tilknytning hertil.

Året efter har arkitekt Kai Lytthans, Skodsborg Handels-, Haandværker- og Borgerforening et indlæg i Søllerød Tidende, hvor han gør sig til talsmand for den førnævnte ringlinie, supplerende kørsel Svalegabets-Holte-Gl. Holte samt flere afgangene til og fra Skodsborg. Det sidste

begrundedes med, at det var urimeligt, at borgere med ærinde i Holte skulle tage toget fra Skodsborg, skifte i Hellerup for først derpå at komme til Holte. Dette indlæg sekunderedes af overbibliotekar Erling Hoffmeyer, der i sin egenskab af sekretær i biblioteksforeningen havde mærket et ringe fremmøde i forbindelse med foreningens møder. Aftenkørslen måtte derfor forstærkes også til gavn for aftenskoleundervisningen. Dette indlæg fik bdr. Saust til at indføre forlænget aftenkørsel, men med forbehold for eventuelle indskrænkninger i forbindelse med indførelse af spærretid.

Det var selvfølgelig meget svært under disse vilkår at drive omnibuskørsel. Den service, som Bdr. Saust havde kunnet yde før krigen som f.eks. indsættelse af taxaer ved vognnedbrud, kunne ikke lade sig gøre. Det var et umenneskeligt slid og tillige utaknemmeligt at opretholde kørslen, og henimod krigens slutning havde man fået nok. En køber til forretningen havde meldt sig, og den 15. september 1944 overtog Emil Edelskov (f. 1916) De blaa Rutebiler. Han havde før krigen været driftsleder ved Edelskovs Turisttrafik, hvis vogne også dengang var meget brugte til selskabs- og turistkørsel. Kaj Saust nedsatte sig senere som lillebilvognmand i Vedbæk, mens Svend Saust startede et ismejeri i Lyngby.

Den ny indehaver af ruten fik naturligvis nogle ord med på vejen. Tanken om en ringlinie var ikke manet i jorden, og Edelskov meddelte, at han ansøgte om tilladelse til en sådan rute. Sognerådet anbefalede, men amtet sagde nej under henvisning til, at det ville påføre Strandvejsbusserne for stor konkurrence. I marts 1945 måtte De blaa Omnibusser, som Edelskov havde omdøbt firmaet til, atter indskrænke driften. Søndagskørslen annulleredes, om mandagen bortfaldt størsteparten af turene og de øvrige dage kørtes kun 6 ture fra Holte mod Skodsborg. Heraf kørte de 3 kun til Svalegabet, mens der var 5 ture fra Holte til Vedbæk og omvendt. Men fra oktober 1945 kunne man udvide igen. Det kneb dog stadig med forsyninger af dæk, og benzindriften var man endnu ikke

*Emil Edelskov
overtager Sausts
ruter*

Rutebilejer A. P. Petersen foran Ford 1937 fotograferet på Søvej i Holte ca. 1946. Foto udlånt af Maja Christensen.

gået over til. Der skulle stadig skaffes store mængder af brænde. Passagererne var efterhånden ved at miste den sidste del af den tålmodighed, krigen havde slidt så grundigt på. Alskens klager over buskørslen blev fremført. De gik generelt på de dårlige forbindelser mellem tog og bus ved stationerne i Holte, Skodsborg og Vedbæk, men også chaufførernes vanskeligheder med at holde ild i brændet i gengasgeneratorerne kunne ophidse gemytterne. Og atter spøjte tankerne om kommunal overtagelse. Disse tanker blev dog imødegået i Søllerød Tidende, der henviste til mindre heldige erfaringer med statslig og kommunal drift. Desuden kunne man vel heller ikke forlange, at kommunen skulle gå ud på det sorte marked for at skaffe brænde og dæk.

*Kommunal
overtagelse af De
blaa Omnibusser?*

*A. P. Petersen
overtager De blaa
Omnibusser*

I begyndelsen af 1946 skiftede De blaa Omnibusser atter ejer. Et tilbud fra fhv. rutebilejer A. P. Petersen (1893-1973) blev accepteret, og selskabets domicil flyttede fra Holte til Gl. Holte, hvor A. P. Petersen havde erhvervet ejendommen Gl. Holtegade 30. Det var en rutebilpioner, der nu stod for kørslen i Søllerød kommune. I 1923 havde Petersen oprettet ruten Løgstør-Aars-Hobro og i 1929 ruten Strandby-Farsø-Aars. I 1939 afstod han rutebilvirksomheden og var nogle år beskæftiget som bager og købmand. Som kompagnon i De blaa Omnibusser havde han sin svoger, Chr. Jensen.

I forbindelse med ejerskiftet indførtes ny køreplan med 6 daglige dobbeltture til Skodsborg og 8 dobbeltture til Vedbæk. Samtidig oprettedes en ny rute fra Gl. Holte over Trørød til Nærum, Søllerød og Holte. Der kørtes dagligt en tur fra Gl. Holte og to fra Holte.

*Poul V. Jørgensen
medejer af De blaa
Omnibusser*

Ved årsskiftet 1948 optoges to nye medejere i selskabet til afløsning af Chr. Jensen. Det var Th. Therkelsen (1896-1982) og Poul V. Jørgensen (1900-1978). De kom begge fra Jylland, hvor de var gårdejere på Horsenskanten. Th. Therkelsens medejerskab varede kun kort, da han allerede trak sig ud af foretaget i 1950 og startede Ballerup-Slangerupruten.

*Omnibusringlinien
oprettes*

Siden krigens begyndelse havde Dronninggaardskvarteret stået uden busforbindelse. I slutningen af 1947 anbefalede Søllerød Sogneraad oprettelsen af en ringlinie fra Holte over Rudersdal og Gl. Holte til Søllerød og Virum og herfra videre til Holte st. Men først i december 1948 kom ruten i gang. Initiativtageren var Hans Thomsen, søn af den tidligere ejer af Bagsværd-Lyngby-Charlottenlundruten, Poul Thomsen. Omnibusringlinien, som ruten kaldtes, trafikeredes med 14 ture i hver retning fra Virum st. Der kørtes ad Frederiksdalsvej og videre gennem Furesøkvarteret til Parcelvej og Dronninggaards Allé til Holte st. Herfra førtes ruten ad Rønnebærvej og Rudemarken og videre ad Rudersdalsvej til Øverødvej. Herfra kørtes ad Attemosevej og Skodsborgvej til Virum st.

Omnibusser opstillet på Søvej. Fra venstre mod højre ses Ford 1937, Bedford 1946, Volvo 1950 og Büssing-NAG 1936. Foto fra 1950 udlånt af Erna Berggren.

Nogle måneder før var en anden rute begyndt at køre fra kommune-grænsen på Parcelvej mod Sorgenfri og Lyngby. Indehaver af denne linie var Ove Simonsen, der senere uden held forsøgte at få tilladelse til også at køre i Søllerød kommune.

Omnibusringlinien fik mange tilkendegivelser fra publikum om hyppigere afgang, men det var ganske udelukket, da ruten gav tab. Derfor foreslog professor A. Howard Grøn i et indlæg i Søllerød Tidende 10. februar 1949, at alle grundejere langs ruten skulle købe klippekort til en værdi af 1 ‰ af ejendomsværdien uden at bruge disse for at støtte ruten. I maj samme år udvidedes da også driften, således at der blev afgang en gang i timen i hver retning uden dog, at den direkte årsag var opkøb af klippekort. I 1950 forlængedes ruten til Skoleparken, efter at en del beboere gennem længere tid havde ytret ønske herom.

Chauffører hos De
blaa Omnibusser foto-
graferet ca. 1950 i an-
ledning af, at de havde
fået ny uniformer. Fra
venstre mod højre ses i
1. række Martin Jen-
sen, Poul Larsen og
J. Chr. Jacobsen, i
2. række N. Chr. Din-
sen og Henry Mogen-
sen. Foto udlånt af De
blaa Omnibusser.

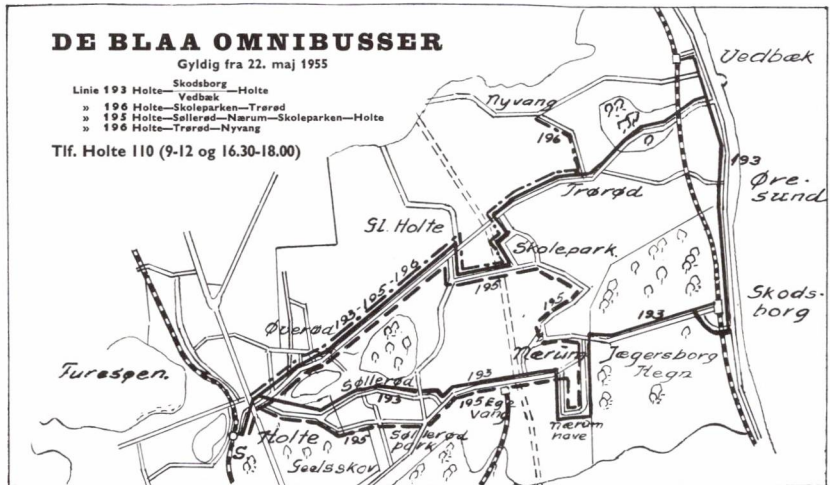

P. V. Jørgensen. 1900-1978. Oprindeligt gårdejer og vognmand på Horsenskannten. Fra 1948 og til sin død indehaver af De blåa Omnibusser. Foto udlånt af Grethe Pedersen.

De blåa Omnibussers rutenet udvikledes i takt med det voksende befolkningstal i Søllerød kommune. I maj 1949 startedes ringlinjen Holte st.-Gl. Holte-Høje Sandbjerg-Gøngehuse-Nyvang-Trørød-Gl. Holte-Holte st. I december 1950 indførtes timedrift mellem Holte og Vedbæk og mellem Holte og Skodsborg kørtes 20 ture. Dog kørte de 10 af disse kun på strækningen mellem Holte og Nærum.

I maj 1951 indførtes linienumrene på busserne i Københavns Amt. Det betød, at omnibusringlinjen fik linienummeret 191, Holte-Skodsborg 193, Holte-Vedbæk 194 og ruten over Nyvang 196. Ved køreplan-skiftet maj 1952 lykkedes det endelig at få forbundet de to endestationer, Skodsborg og Vedbæk, da man fik tilladelse til at køre på Strandvejen. Denne ringlinie fik linienummeret 193 med en rundtur i hver retning hver time samt en ekstratur hver time fra Holte mod Trørød, der for

De blåa Omnibussers linienet 1955.

Mercedes 1954 bygget af Aabenraa Karrosserifabrik. Kørte fortrinsvis som turist- og skolebus. Foto udlånt af Aage Petersen.

visse tures vedkommende videreførtes til Nyvang som linie 196. Ved samme lejlighed genopstod linie 195 Holte-Nærum-Trørød-Holte med et par daglige ture. Ligeledes var der et par daglige ture på ruten over Gøngehuse. Januar 1955 trådte en ny køreplan i kraft. Af de væsentligste ændringer kan nævnes oprettelsen af en ny linie 195, der udgik fra Holte st. ad Vangebovej langs Søllerød Park over Nærum ad Rundforbivej og Egebækvej til Skoleparken og Gl. Holte og videre til Holte st. Der var afgang hver time i begge retninger. Det betød, at der nu var 20 minutters drift mellem Holte og Skoleparken og to afgang i timen mellem Nærum og Holte og på strækningen Gl. Holte-Trørød. Nyvang betjentes stadig af linie 196 med afgang hver anden time, mens Høje

Holte st. ca. 1966. Til venstre ses Mercedes 1958. Til højre ses Mercedes 1956, den sidste i en serie på fem næsten identiske vogne, der anskaffedes i årene 1952-1956 med karrosseri fra Ørum-Petersen. Foto: John Kåre Bjørnson.

Sandbjerg mistede busforbindelsen, der dog efter protester blev genoprettet med et par daglige ture til og fra Holte st.

*De blaa Omnibusser
overtager
Omnibusringlinien*

I 1956 overtog De blaa Omnibusser Hans Thomsens grønne busser, og hermed blev der skabt mulighed for en mere hensigtsmæssig rutelægning i Søllerød kommune, da al lokal bustrafik nu var kommet ind under én hat. At omnibusringlinien ikke havde været nogen guldgrube var indlysende, men koordineret med De blaa Omnibussers øvrige linier kunne et mere funktionsdygtigt rutenet skabes. Det betød for linie 191, at kørslen ad Attemosevej nedlagdes. I stedet førtes linien ad Rundforbi-vej til Trørød og herfra til Gl. Holte og Holte direkte ad Kohavevej og Øverødvej, på hvilken strækning den erstattede den gamle linie 195.

Den ene af to vogne af mærket Mercedes bygget hos O. Carlsen i Humlebæk i 1957. Den anskaffedes oprindeligt til linie 193. Foto: John Kåre Bjørnson.

Som erstatning for kørslen til Paradiskvarteret og Rudersdal oprettedes linie 192 med to afgang i timen til og fra Holte st. Linie 192 kørte desuden på en nyoprettet ringlinie fra Holte st. ad Dronninggaards Allé gennem Furesøkvarteret til Virum st. Herfra gik ruten videre til Søllerød Park og Holte st. Den trafikeredes en gang i timen, men på fællesstrækningen med linie 191 var der to afgang i timen. En ny ringlinie fra Holte st. gennem Søllerød by til Søllerød Park og retur ad Vangebovej så dagens lys. Den fik linienummeret 195 og afgang en gang i timen. Linien 196 Holte-Gl. Holte skole-Trørød-Nyvang havde timedrift og det samme var tilfældet med linie 193 Holte Skodsborg/Vedbæk-Holte. Og for at gøre trafikformen komplet indførtes omstigningsbilletter til

Morris 1950 som De blaa Omnibusser overtog fra Hans Thomsen i forbindelse med købet af linie 191 i 1956. Her fotograferet ved garagen på Parcelvej i Virum. I bussens døråbning ses P. V. Jørgensens søn, Verner G. Jørgensen. Foto udlånt af Grethe Pedersen.

Forenede Rutebilers linie 168 i Skodsborg mod Klampenborg og Lyngby.

I de følgende år skete kun mindre ændringer i køreplaner og linieføring. I 1958 fik ruten fra Holte til Paradiskvarteret linienummeret 194, og kørslen gennem Furesø kvarteret ophørte. I stedet førtes linie 191 og 192 direkte ad Parcelvej. I 1960 blev linie 194 atter omdøbt til linie 192. Linie 193 førtes over Nyvang mellem Trørød og Vedbæk i stedet for gennem Trørød Hegn og fik desuden to afgang i timen, hvorfor linierne 195 og 196 kunne nedlægges. I 1962 nedlagdes linie 192 på strækningen Holte-Virum-Søllerød-Holte og erstattedes af ekstrakørsel i myldretimerne. I 1963 skete der atter ændringer i linienettet. Linie 192 ind-

Mercedes 1960 bygget af O. Carlsen i Humlebæk svinger ud fra stoppestedet ved Nærum st. på vej mod Trørød. Foto: John Kåre Bjørnson.

skrænkedes til kun én tur i timen til Rudersdal og Paradiskvarteret, men førtes til gengæld ad Dronninggaards Allé og Parcelvej til Virum st. ligeledes en gang i timen. På denne strækning afløste den linie 191, der fra Virum st. førtes tilbage ad Skodsborgvej til Søllerød Park og videre til Holte st.

Herefter var linienettet gennem mange år konstant. Der skete kun få justeringer f.eks. i forbindelse med et faldende passagertal. Således bortfaldt hver anden aftentur på linie 193.

I 1970 fik De blaa Omnibusser koncession på en rute fra Gl. Holte nord over Nærum og Brede til Lyngby st. Den fik linienummeret 194 og kørte en gang i timen på hverdage i dagtimerne. Allerede i 1950 havde

To af tre tyskbyggede Mercedesvogne ved stoppestedet på Holte Stationsvej. De leveredes i årene 1962-1964 og var forsynet med hækmotor. Populært kaldtes de »kørerne«, da de reklamerede for Buko ost. Foto: John Kåre Bjørnson.

Faldende passagertal

man søgt om at starte denne rute, men afvistes af Lyngby sogneråd, der frygtede konkurrence med Nærumbanen.

Som så mange andre trafikselskaber måtte De blaa Omnibusser indrette sig efter, at passagertallet faldt på grund af det voksende biltal. Især aftenkørslen og søn- og helligdagskørslen var tabsgivende. Derfor trådte en ny og meget ændret køreplan i kraft i efteråret 1972. Den betød, at linie 191 og 192 sammenlagdes til én linie om aftenen og på søn- og helligdage med afgang i hver retning hver anden time. I stedet for at køre direkte til Holte st. ad Øverødvej drejedes op ad Borgmester Schneidersvej til Paradiskvarteret og videre over Rudersdal til Holte. Det be-

Den ene af to tyskbyggede Mercedesbusser leveret i 1966 runder Skoleparkens Torv i køkkenblå bemaling, som man dog hurtigt gik bort fra igen. Begge vogne solgtes allerede i 1967. Foto: John Kåre Bjørnson.

virkede, at man kunne spare 4 ud af 7 vognløb, der ellers var normalt i dagtimerne.

Dette var selvsagt en alvorlig forringelse af lokaltrafikken i Søllerød og inspireret af den trafikplanlægning, der havde fundet sted i Lyngby-Taarbæk kommune, henvendte Søllerød kommune sig til det rådgivende ingeniørfirma, Anders Nyvig A/S, med ønsket om et oplæg til revision af linienettet. Dette forslag godkendtes siden som forhandlingsoplæg over for Trafikrådet, der var oprettet i 1973 i forbindelse med lovgivningen om hovedstadsområdet kollektive personbefordring.

Forslaget gik i korthed ud på nedlæggelse af linie 191, der skulle

*Forslag til revision
af rutenettet*

Holte Stationsvej 1967. Billedet viser Scania-Vabis 1967 med karrosseri fra Ørum-Petersen i Herning, der i løbet af de næste 13 år leverede 17 vogne af dette mærke. Foto: John Kåre Bjørnson.

erstattes af en linie fra Frydelundvej i Trørød over Nærum og Søllerød til Holte. Herfra skulle ruten føres videre til Gl. Holte. Linie 192 skulle ikke køre ud af Søllerød kommune til Virum, men vende i en sløjfe ad Vejlesøvej, Parcelvej og Dronninggaards Allé. Resten af ruten skulle bibeholdes, som den var. Linie 193 skulle opretholdes i næsten uændret form. Køreplanen foresloges ændret således, at der skulle køres hver halve time på hverdage på samtlige nye linier og en gang i timen om søndagen samt på hverdagsaftener. Men heller ikke denne køreplan kunne tilgodese behovet for korrespondance med toget både i Skodsborg, Vedbæk og Holte. Det var en umulighed.

Scania 1977 bygget efter HT's specifikationer. Denne vogntype præger bybilledet i dag.
Karrosseri: J. Ørum-Petersen, Herning.

HT oprettes

Vedtagelsen af loven om oprettelsen af Hovedstadsområdets Trafik-selskab, populært kaldet HT, skabte en del uklarhed om de private busselskabers fremtid. Forhandlingerne mellem HT og vognmændene og deres organisation mandede ud i en entreprenøraftale, som bl.a. gik ud på, at de pågældende selskaber skulle indgå i et takstsamarbejde med regionens øvrige buslinier, at udgifterne i forbindelse med den daglige drift skulle refunderes af HT, og at nyanskaffelser af materiel kun kunne ske efter godkendelse af HT. Disse betingelser blev tiltrådt af De blaa Omnibusser og 19 andre privatejede selskaber i hovedstadsområdet.

Ruteændringer

Ændringen af linienettet i foråret 1977 kom dog til at se noget anderle-

I 1980 gik man over til Volvo. Her ses den første vogn forsynet med norsk VBK-karosseri. Foto: O. Sommer A/S.

des ud end foreslået af Anders Nyvig A/S. Den direkte planlægning var gledet ud af hænderne på kommunen og overgået til Hovedstadsrådet. Dermed blev ændringerne måske også set i et noget større perspektiv. Linie 192 nedlagdes og blev erstattet af linie 191 på strækningen mellem Holte og Paradiskvarteret og af HTs nyetablerede buslinier 170 og 171 på Dronninggaards Allé og Parcelvej. Fra Virum forlængedes linie 191 til Lyngby st. over Frederiksdal og Nybro, på hvilken strækning den erstattede den gamle linie 171. Linie 193 fortsatte stort set uændret. Busserne, der kører med uret, benævntes 193 og mod uret 195. Linie 194 overtoges af firmaet Hjortekær Trafiks grønne busser, der i begyn-

delsen af fyrrerne også kørte på ruten Lyngby-Frederiksdal-Virum-Holte. I dag driver HT linie 194 efter at have overtaget Hjørtækær Trafik 1. september 1982.

Rutebiler A. P. Petersen solgte i 1954 sin part af De blaa Omnibusser til Børge Jørgensen, søn af Poul V. Jørgensen, og flyttede til Jylland, hvor han oprettede en minkfarm. Han døde i 1973. Poul V. Jørgensen ledede selskabet til sin død i 1978 bistået dels af sin store familie og dels af en driftsleder. John Berggren bested denne stilling til 1965, hvor han afløstes af Svend Mandal.

I dag drives De blaa Omnibusser som et interessentskab. Det ejes af 7 af afdøde Poul V. Jørgensens børn og svigerbørn. Daglig leder er den yngste søn, Poul Villy Jørgensen (f. 1949), og driftsleder er Palle Løvenholdt. Der beskæftiges 45 medarbejdere, og vognparken er nået op på 22 busser, hovedsageligt Scania og Volvo. Der udføres ikke alene den nævnte rutekørsel i Søllerød, Lyngby-Taarbæk og Gladsaxe kommuner, men også en stor kørsel med skoleelever i Søllerød samt turistikørsel.

Fremtiden for privat busdrift i hovedstadsområdet er usikker. Den borgerlige fløj af Hovedstadsrådet ser stadig gerne, at en del af buskørslen udføres af private entreprenører, mens socialdemokraterne og venstrefløjen i øvrigt ikke lægger skjul på, at målet må være HT-overtagelse, selv om det ikke er aktuelt i dag. Man må håbe, at der stadig er plads til de private busser, der med deres forskellige farver lever op i gadebilledet.

Professor Kiærskous Søllerød-billeder

Af Erik Sinding

På borgmesterkontoret på Søllerød Rådhus findes et maleri af F. C. Kiærskou med et næsten klassisk Søllerødmotiv. Man ser den idylliske sø og i baggrunden knejser kirken på toppen af bakken – et motiv der ofte har været anvendt, når kunstnere har skullet udfolde sig.

Maleriet (fig. 1), som er dateret 1881, blev vist for offentligheden på en udstilling »Søllerødbilleder i kommunens eje« på Søllerød Rådhus i 1974. På samme udstilling blev der også vist et litografi fra 1858 (fig. 3) ligeledes af samme kunstner og med næsten samme motiv.

Gennemgår man litteraturen om Søllerød, leder man forgæves efter en gengivelse af maleriet fra 1881, men man bemærker flere motiver som ligner meget. Således på side 34 hos Eiler Nystrøm »Søllerød Sogn i Fortid og Nutid«, 1911 og på side 307 i »Fra Nordsjællands Øresundskyst«, 1938. I billedteksten er der anført årstallet 1858, samt at det er et litografi efter maleri af F. C. Kiærskou. På side 81 i Søllerødbogen 1944 findes også samme motiv, men billedteksten bringer nu en lidt i vildrede, idet der er anført »Søllerød ved Aaret 1845« samt »Harboe pinx«. Det er da nok muligt, at maleren Harboe har udført et lignende Søllerødmotiv, men det viste billede er nu en affotografering af det ovenfor nævnte litografi med et maleri af Kiærskou som forlæg. Med hensyn til årstallet 1845 må der nok tages forbehold. Samme litografi findes atter gengivet hos Gunnar Sandfeld i »Søllerød – som det var engang«. I samling på side 13 og med følgende tekst: »Udsigt fra Vejlegårds marker mod Søllerød ved midten af 1840erne«. I Søllerødbogen 1964-65 er der på side 194 gengivet et Søllerødmotiv uden kunstnerangivelse, men med teksten: »Udsigten fra Søbakkevej mod Søllerød i 1870«.

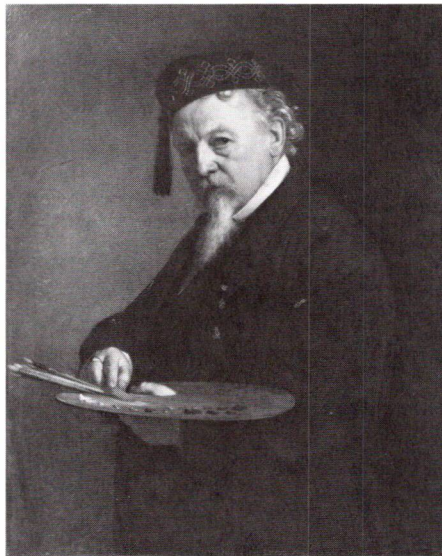
Forskellige motiver

Tvivl om årstal

F. C. Kiærskou: Parti af Søllerød. Maleri. 1881. (50×70 cm). Udstillet 1882 på Charlottenborg hvor det tilhørte hofskomager E. Hartvig. Tilhører nu Søllerød kommune. (fig. 1).

Maleren, professor Frederik Christian Jacobsen Kiærskou (1805-1891). Gengivet efter maleri fra 1870 af H. Olrik. Billedet indgår i Charlottenborg-udstillingskomiteens samling af malede kunstnerportrætter, (fig. 2).

Umiddelbart ledes tanken hen på Kiærskou, og en nærmere undersøgelse viser da også, at antagelsen er korrekt. Billedet er en gengivelse af et farvelitografi udført i 1873 efter et maleri af Kiærskou fra 1870.

Foreløbig er det nu konstateret, at Kiærskou i alle tilfælde har malt tre billeder med det klassiske Søllerødmotiv.

Inden man går videre, vil det nok her være på sin plads at fortælle lidt om denne produktive kunstner. Han blev født i København i 1805. Hans fulde navn var Frederik Christian Jacobsen Kiærskou (fig. 2). Efter tilskyndelse af landskabsmaleren J. P. Møller kom Kiærskou i lære som dekorationsmaler 15 år gammel og påbegyndte samtidig aftenuddannelse på Akademiets tegneskole. I 1830 blev han optaget på Akademiets modelskole, hvor han blev undervist af bl.a. professorerne C. W. Eckers-

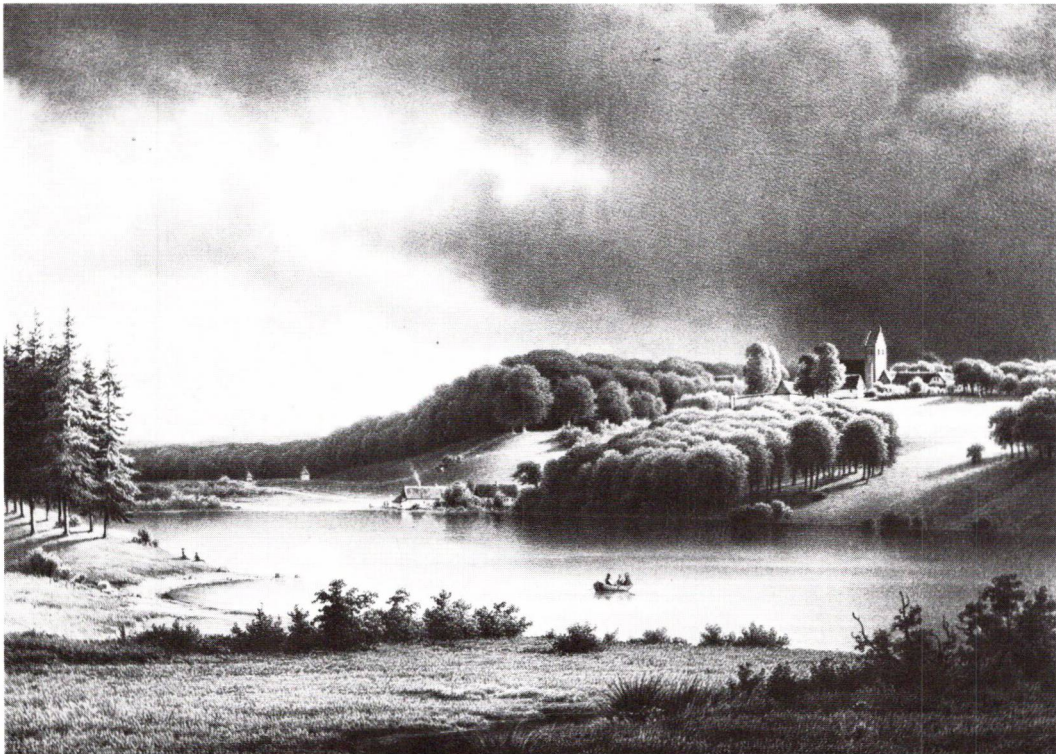
Bjerglandskaber

berg og J. L. Lund. Den solide håndværkeruddannelse satte ham i stand til hurtigt at gennemføre uddannelsen på skolen, hvor han bestod prøven som landskabsmaler. Kiærskou foretog derefter rejser i Sverige, Tyskland og Schweiz, hvor navnlig arbejde med bjerglandskaber betog ham meget. I 1843 blev han agreeret ved Akademiet, medlem af samme i 1845 og tre år senere medlem af Kunstakademiet i Stockholm. I 1859 blev han titulær professor ved Akademiet i København, og i 1867 blev han tildelt livsvarig medlemsbolig på Charlottenborg. I 1826 og altså medens Kiærskou var dekorationsmaler og endnu ikke optaget på Akademiet, lykkedes det ham at få antaget et billede til Charlottenborgudstillingen, den udstilling som siden skulle blive forum for hans livsgering. Her udstillede han 64 gange og i alt 265 arbejder.

Kongelig bevågenhed

Arveprins Christian Frederik (senere Chr. VIII) var i Kiærskous elevtid præses for Akademiet, en opgave prinsen udviste megen bevågenhed. Han og hans gemalinde, prinsesse Caroline Amalie støttede en del af de unge kunstnere ved at købe deres værker og senere udlåne dem til udstillinger. Også dengang betød det meget for en kunstner, når der i udstillingskataloget var anført, at han havde solgt et billede til en kongelig person. Kiærskou var blandt de heldige elever, som allerede i 1829 opnåede denne gunst. Et af hans malerier – et Søllerødmotiv – var erhvervet af Frederik den Sjette, som havde foræret det til sin datter prinsesse Caroline. I kataloget til udstillingen på Charlottenborg i 1829 står anført: »Søllerød taget i Nærheden af Øverød« (Tilhører Prinsesse Caroline). Prinsessen fik senere lejlighed til i virkeligheden at se motivet til maleriet, når hun sammen med sin gemal, arveprins Frederik aflagde visit hos deres adjutant, major F. G. Müller på dennes landsted Gammelbo i Øverød. Også arveprins Christian Frederik købte senere et Søllerødmotiv af Kiærskou.

Det er altså i kataloger til Charlottenborgudstillinger, man skal søge Kiærskous Søllerødbilleder. Blader man i »Fortegnelse over danske Kunstneres Arbejder på de ved Det kgl. Akademi 1807-82 afholdte

F. C. Kiærskou: Søllerød. Litografi (25×35 cm) udført til serien »Billeder efter danske Malere« af J. A. Kittendorff i 1858. Søllerød Kommunes Byhistoriske Arkiv, (fig. 3).

Charlottenborg Udstillinger«, udgivet i 1883 af Carl Reitzel, finder man henvisninger til fire sådanne motiver. Ud over det allerede omtalte billede fra udstillingen i 1829 er der anført følgende: 1836 »Parti ved Søllerød« (Tilhører Prins Christian Frederik). 1861. »Søllerød senlig Eftermiddagsbelysning« (Tilhører Kammerjunker Bentzen). 1882. »Parti af Søllerød« (Tilhører Hofskomager E. Hartvig). Motivet fra 1870 findes ikke i fortegnelsen, så maleriet må være blevet solgt og ikke senere kommet med på en udstilling.

Det ældste litografi

Men tilbage til litografiet fra 1858. Under billedfeltet er der anført: F. C. Kiærskou pinx. Søllerød. I. W. Tegner & Kittendorff. Det hører til i en serie på i alt 186 litografier af 133 danske kunstneres arbejder udsendt som enkeltblade i tiden 1855-87 under titlen »Billeder efter danske Malere«. Litografen Johan Adolf Kittendorff (1820-1902) overførte disse mange kunstværker til litografiske sten, hvoraf aftryk blev spredt ud over det ganske land. Disse litografier bidrog i høj grad til at skabe interesse for dansk malerkunst.

Hvilket billede benyttede Kittendorff (fig. 4) som forlæg til Søllerødmotivet? Næppe et ukendt billede fra fyrerne. Netop i den periode arbejdede Kiærskou mest med udenlandske motiver, der også blev anvendt som medlemsstykker til optagelse på akademierne såvel i København som i Stockholm. Kittendorff har antagelig lånt billedet enten hos enkedronning Caroline Amalie på Amalienborg eller hos arveprinsesse Caroline i Palæet i Bredgade. Kittendorff kendte dem begge personligt. Alt tyder på, at motivet er af ældre dato end oprindeligt antaget. Fra midten af 1840erne holder næppe. Det må være efter det maleri, som var udstillet på Charlottenborg enten i 1829 eller i 1836. Desværre findes der intet sted optegnelser herom.

Litografi i farver

Farvelitografiet fra 1873 (fig. 5) er betegnet: F. C. Kiærskou pinx. F. Larsen lith. Em. Bærentzen & Co. lith Inst. Det blev oprindeligt udsendt som enkeltblad, men indgik også i et album »Danske Billeder fra Land og Sø« i 1874. Det er litografen Jens Vilhelm Ferdinand Larsen

Litografen Johan Adolf Kittendorff (1820-1902) gengivet efter maleri fra 1869 af Wilhelm Marstrand. Maleriet tilhører Frederiksborgmuseet. Ud over litografiet af Søllerød har Kittendorff sammen med Nordahl Grove udført litografier af Dronninggaard 1861 og Bakkehuset i Vedbæk 1864, (fig. 4).

(1830-92) som har udført dette litografi med Kiærskous maleri fra 1870 som forlæg. Ofte har ukendte amatørmalere benyttet dette farvelitografi som forlæg til billeder. Flere sådanne eksemplarer findes i Søllerød kommunes Byhistoriske Arkiv.

Tre motiver kendes

Det er indtil nu konstateret, at professor Kiærskou i alle tilfælde har fremstillet fem malerier med Søllerødmotiver, hvoraf det her er muligt at gengive de tre (fig. 1, 3 og 5).

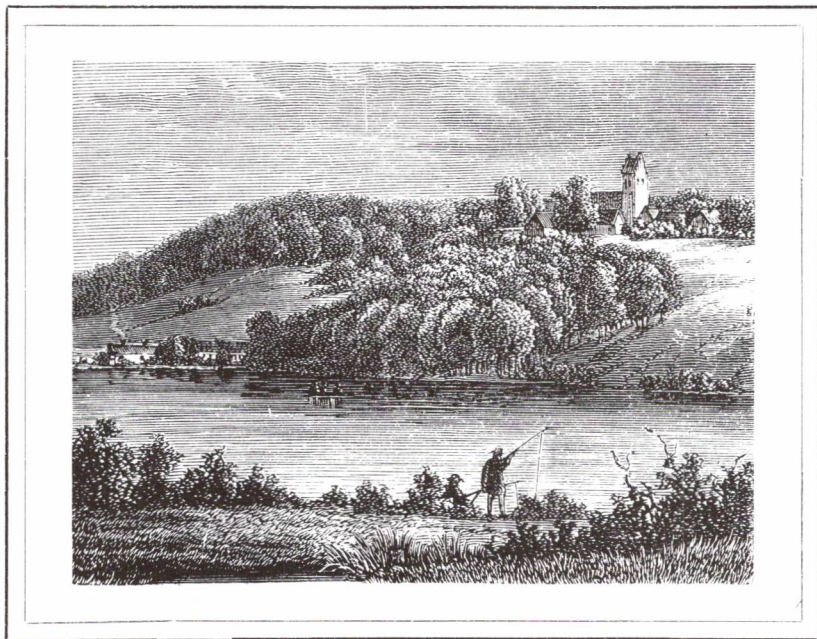
Hos J. Helweg-Møller »Fra Stenalderboplads til Forstadskommune« i såvel 1. udgaven fra 1957 som i 2. udgaven fra 1968 finder man på side 99 endnu et Søllerødmotiv. Umiddelbart håber man, at det er et af Kiærskous motiver, som der mangles kendskab til. Desværre er dette ikke tilfældet. Billedet viser sig at være et træsnit (fig. 6) skåret efter litografiet fra 1858. Xylografen har ganske vist, hvad der dengang var ret

F. C. Kiærskou: Søllerød. 1870. Farvelitografi (17,5×25 cm) udført til serien »Danske Billeder fra Land og Sø« af litografen J. V. F. Larsen i 1873. Søllerød Kommunes Byhistoriske Arkiv, (fig. 5).

Træsnit

almindeligt , ændret lidt ved motivet. Han har anbragt et par fiskere ved søbredden, og båden på søen er lagt lidt tættere ind mod Præstelandet. Stokken d.v.s. den i træ skårne kliche er benyttet ved trykning af flere publikationer. Det forholdsviis lille træsnit findes i alle tre udgaver af »Touristen i Nordsjælland. Illustreret Veiviser« henholdsvis fra 1865,

F. C. Kiærskou: Søllerød. Træsnit (8,3×9,2 cm) skåret af ukendt xylograf efter Kittendorffs litografi fra 1858. Der er dog ændret lidt ved motivet. Søllerød Kommunes Byhistoriske Arkiv, (fig. 6).

1868 og 1883 og er gengivet i en faksimileudgave fra 1980. Endvidere er stokken lidt beskåret benyttet ved trykning af »Danske Billeder for Skole og Hjem. I. Nordlige Sjælland« i 1895.

Eftersøgning

Hvor befinder professor Kiærskous fem malerier med Søllerødmotiver sig i dag? Tør man antage, at det er hofskomagerens billede, som hænger på Søllerød Rådhus, så mangler oplysninger om fire og deraf nøjagtigt kendskab til motivet på de to. En grundigt efterforskning har

*Ukendt motiv
erhvervet*

hidtil kun givet det resultat, at malerierne ikke findes i nogen offentlig samling, og at der heller ikke findes foto af dem i Fotografisamlingen på Kunstakademiets Bibliotek. Enkedronning Caroline Amalie og arveprinsesse Caroline døde begge i 1881, og der blev samme år i København afholdt auktioner over deres boer. Katalogforfatterne har ikke levnet eftertiden en chance for at efterforske de malerier, som blev solgt ved auktionerne, da der ikke er anført kunstnernavne og motiver i katalogerne. Professor Kiærskou døde i 1891. Et katalog over hans efterladte malerier indeholder ingen oplysninger om, at han efterlod Søllerødmotiver.

Konklusionen må være den, at de manglende fire malerier findes i privat eje. En skønne dag dukker de måske op på kunstauktioner.

Samme dag, som manuskriptet til nærværende lille afhandling blev afleveret til Søllerødbogens redaktør, havde en Søllerød-borger meddelt museet i Mothsgaarden, at der i København var udbudt et maleri af F. C. Kiærskou med et Søllerødmotiv. I håb om at det var et af de eftersøgte billeder, tog forfatteren ind for at besigtige maleriet.

Motivet var ikke det forventede, men derimod et ukendt fra 1868. Kunstneren har stået ved Ny Holte Kro og skuet ud over Vejleengen (den nuværende Gasværksgrund). I baggrunden skimtes Drewsens Hospital bag Søllerød Sø. Professor Kiærskou har bag på maleriet skrevet »Paa Vejen fra Ny Holte Kro til Søllerød og Øverød«. 1868. Det følgende år, hvor billedet blev udstillet på Charlottenborg, var det i kataloget optaget under titlen »Sjællandsk Landskab ved Nyholte Kro. Tidlig Formiddags Belysning«.

Med tilskud fra Statens Museumsnævn er det lykkedes at erhverve maleriet (fig. 7) til Søllerød kommune. Billedet blev vist på udstillingen »Søllerød i det lokalhistoriske maleri« på Gl. Holtegaard i 1982, hvor man ogsaa havde lejlighed til at se Søllerødmotivet fra 1881 (fig. 1).

Det er vel nærliggende nu at fundere over, om Kiærskou kan have malet flere motiver indhentet omkring Søllerød Sø. Dette er meget sand-

F. C. Kiærskou: Paa Vejen fra Ny Holte Kro til Søllerød og Øverød. Maleri. 1868. 68×84 cm). Udstillet 1869 på Charlottenborg hvor det tilhørte pastor Stein. Tilhører nu Søllerød kommune, (fig. 7).

Mange tegninger

synligt. I 1916 blev hans efterladte tegninger og akvareller fra tiden 1829-1884 solgt på en auktion i København. Af katalogets i alt 233 numre har tre direkte relation til Søllerød og et enkelt til Holte. Her skal nævnes »Fra Søllerød« 1831. Sephia. »Søllerød Kirkeskov« u.å. Pen. »Ved Ny Holte« 1868. Blyant. »Fra Søllerødeggen« 1868. Blyant. Motivet til adskillige af de øvrige anførte tegninger er hentet andre steder i Søllerød kommune, i hvis eje i øvrigt findes en tegning fra 1881, hvor Kiærskou fra Præstelandet har skitseret nogle gamle huse nord for Drewsens Hospital. Det skulle da være mærkeligt, om ikke den flittige gamle landskabsmaler har benyttet flere af disse tegninger som forlæg til malerier.

Skulle en læser imidlertid have kendskab til ét eller flere af de efterlyste malerier, vil Søllerød Kommunes Billedsamling i Byhistorisk Arkiv på Gl. Holtegaard meget gerne have oplysninger herom. Man er ligeledes meget interesseret i at modtage informationer om de nævnte tegninger. Disse, der alle er fra før fotografiets tidsalder, vil sikkert kunne give hidtil ukendte oplysninger om Søllerød.

Andre motiver

Selv om denne afhandling egentlig kun omfatter Kiærskous arbejder omkring Søllerød Sø, bør det vel nævnes, at Søllerød kommune ejer tre malerier med motiver fra andre lokaliteter. Det ene »Dyrehaven ved Rundforbi« fra 1834 er i farver gengivet på omslaget til Gunnar Sandfeld: »Søllerød – som det var engang« III. samling. Det andet »Skodsborg Slot« 1855 er gengivet hos Sandfeld i VI. samling på side 19. Mon det er det billede, Kiærskou udførte efter allerhøjeste bestilling til Frederik VII, og som var udstillet på Charlottenborg i 1856?

Yderligere ejer Søllerød Kommune et mindre, udateret maleri af »Skodsborg Slot«, ligeledes udført af professor Kiærskou.

Den hvide by ved Øresund

Træk af Skodsborg Badesanatoriums historie

Af Aksel Kjøller

*Tuen, som ikke
væltede læsset*

En lille tue kan vælte et stort læs. Men den kan også, hvis læssets kusk har fantasi, vidsyn og overblik, blive anledning til, at der findes alternative veje, ad hvilke læsset kan føres velbeholdent frem. Måske endda større læs og ad længere veje end oprindelig tænkt.

At en ung veterinærstuderende fik problemer med sit helbred blev, forenklet sagt, den tue, som en af Søllerød Kommunes store arbejdspladser, Skodsborg Badesanatorium, skylder sin eksistens.

Historien om sanatoriet er uadskillelig fra historien om dets grundlægger og leder gennem næsten 40 år, overlæge Carl Ottosen. I nogen grad også fra historien om Adventistsamfundet, – det frikirkesamfund han tilsluttede sig, og som ejer og driver sanatoriet.

Carl Ottosen blev Søllerødborger gennem mere end 40 år, men skal der tegnes et fuldgyldigt portræt, må vi først møde ham som ung fjernt fra Skodsborg, – i det nordlige Vendsyssel, i egnen omkring Frederikshavn.

Barndomsår

I det for Danmark skæbnetunge krigsår 1864 fødtes Jakob Carl Ottosen den 26. juli som den femte i børneflokken hos sognefoged Otto Jensen og hans kone Johanne. Barndomshjemmet blev gården »Engen« i Elling sogn, som blev en herlig tumleplads for ham og hans efterhånden 7 søskende, og i hvis skønne omgivelser grunden blev lagt til den naturlgyde, han senere i livet så ofte gav udtryk for.

Sognefogden havde mange udadvendte kontakter, og det afspejlede sig i hjemmet, som var åbent over for tidens folkelige rørelser, politisk og religiøst. Hjemmets kristne atmosfære og fortrolighed med de bibelske beretninger gav sig senere det kuriøse udslag, at den unge Jakob Ottosen bad om at måtte blive kaldt ved sit andet fornavn, Carl. Det passede ikke faderen, som fandt, at Jakob var et godt kristent navn. Dertil lød svaret: »Nej – jeg kan ikke lide den bibelske Jacob. Han løj for sin gamle fader for at tilvende sig en velsignelse. Det ville jeg aldrig gøre mod dig!« Bevæget bøjede faderen sig for dette argument, og Jakob blev altid senere kaldt Carl.

Læreren i den gamle, stråttækte landsbyskole satte pris på Carl som en videbegærlig og boglig interesseret elev. Hans fader var mindre begejstret, for Carls interesse for bøgerne var større end for landbruget, og han beklagede sig til læreren over, at Carl somme tider havde en bog i venstre hånd, mens han styrede hestespannet med den højre. Det måtte da ende galt. Og det gjorde det. En dag kørte han løbsk med mælkevoenen, dog uden alvorlige følger. Da måtte hans fader mindes lærerens ord om, at man også kan blive til noget ved bogens hjælp, og han kom frem til den blandt bønder næsten klassiske konklusion: »Ja – duer han ikke til andet, så må vi vel lade ham læse!«

Studieår

Så drog da vendelboen til hovedstaden for at læse til dyrlæge. En moster i byen overtog moderens omsorg for ham, men denne til trods plagedes han konstant af mavebesvær, ofte så alvorligt, at det gik ud over studierne. En af byens kendte læger tilrådede ham en kraftig kost, store bøffer med løg og gerne en øl og en snaps til. Rådet blev delvis fulgt – dog ikke angående drikkevarerne, for han fulgte sin faders eksempel som ivrig afholdsmand. Men bøfferne hjalp ikke, og året efter gik han til en anden læge, som ikke fulgte de almindeligt gængse ordinationer. Han blev tilrådet at lægge tobakken på hylden, leve enkelt og naturligt, tage strandbade om sommeren og få motion i fri luft. Lægen tegnede på

*Møde med en
adventist*

Københavnskortet en rute omkring hans bopæl og sagde: »Når De bliver træt af studierne, så løb denne runde så hurtigt, som De kan.«

Ottosen fulgte rådet. Selv om hans mavebesvær af og til rørte på sig livet igennem, fik han det dog betydeligt bedre. Danmarks første kondiløber var en kendsgerning. Og Ottosens interesse for sundhedsmæssig levevis var begyndt at spire.

En dag deltog Ottosen i et stort møde, arrangeret af Afholdsbevægelsen. Til mødet var specielt indbudt repræsentanter for de forskellige kirkesamfund, derunder et ret nyt og for de fleste ukendt frikirkesamfund, Syvende Dags Adventistsamfundet, hvis repræsentant præsenterede sig som Knud Brorson.

Navnet Brorson vakte minder hos Ottosen, som tænkte på sangstunderne i barndomshjemmet, hvor han, som han selv udtrykker det: »var opflasket med Brorsons salmer«. Han opsøgte Brorson, som viste sig virkelig at være en efterkommer af salmedigteren. Den veterinærstuderende Ottosen og adventistpræsten Brorson blev venner og talte i den kommende tid meget sammen. Hjemme i Vendsyssel havde Ottosen nok hørt om adventisterne, men vidste ikke meget om dem, og Brorson fortalte gerne om sin tro. Adventisterne tror på Kristi genkomst og helligholder Sabbaten, ligesom den første apostelmenighed. Ottosen lyttede med interesse, og selv om det i venskabets begyndelse var Brorsons personlighed, der fascinerede ham, blev han efterhånden grebet af hans forkyndelse, og han besluttede at slutte sig til Adventistsamfundet.

*»Tænk dig om
først«*

Men Brorson advarede ham mod overilede beslutninger. Han var næsten færdig med dyrlægestudiet, og hans fader havde skaffet ham løfte om en stilling i Frederikshavn, som han næppe kunne bestride, hvis han ikke ville arbejde om lørdagen. Hvis han på den anden side var fuldstændig sikker på, at det var Gud, der kaldte ham til denne beslutning, ville der sikkert åbne sig andre muligheder. Og Brorson tilføjede: »Du bør ikke beskæftige dig med dyr, men med mennesker. Du har

store muligheder som lærer og som præst.« Ottosen drøftede også problemet med sine forældre, som ikke ville hindre ham i at følge sin samvittighed, men som af hensyn til deres andre børn ikke kunne hjælpe ham til en ny uddannelse.

Beslutningen blev dog snart definitiv, og i samråd med Adventistsamfundets ledelse besluttede han at uddanne sig til præst, hvad der medførte, at han måtte rejse til USA til samfundets præsteskoole, som dengang lå i den lille by Battle Creek i Michigan.

– over there –

Michigans natur og de mange skandinaver, han traf derovre, virkede hjemligt, men ellers mødte den vordende præst en mængde nye indtryk. Battle Creek var et center, hvor der foruden præsteskoole var forskellige andre former for skolevirksomhed, samt et stort sanatorium og hospital, og der var tilknyttet gartneri og landbrug, hvor de studerende kunne tjene til hjælp til studierne ved at arbejde i fritiden.

Hospitalets chef var dr. John Harvey Kellog, som under sin uddannelse på Chicagos universitet bl.a. havde fulgt den danskfødte professor Chr. Fengers forelæsninger. Kellog forenede i sin person faglig dygtighed og stor idealisme og blev en banebryder for fysioterapeutiske behandlingsmetoder og ernæringsvidenskab. Sammen med sin bror etablerede han et forskningsinstitut for ernæringsundersøgelser og en fødevarerfabrik, som endnu eksisterer. (Hvem er for eks. ikke stødt på navnet Kellogs Cornflakes?) Desuden var han ivrig vegetar og bestyrkede Ottosen i dennes voksende interesse for kostens sundhedsmæssige betydning.

– hjem igen til nye studier –

Foreløbig studerede Ottosen teologi, men da han på baggrund af sine tidligere veterinærstudier fik fritidsarbejde på hospitalslaboratoriet fangedes hans interesse i stigende grad af dr. Kellogs arbejde og personlighed, mens Kellog på sin side fik interesse for den videbegærlige dansker og gav ham lov til at følge sig på stuegang og i undervisning. Og en dag fattede Ottosen beslutning om endnu en gang at sadle om. Han ville hjem til Danmark og læse til læge og sagde farvel til vennerne i USA.

Overlæge Carl Ottosen, Sanatoriets grundlægger og leder gennem mere end 40 år.

Ved hjemkomsten fandt familie og venner ham naturligvis noget vankelmødig, men hans beslutning stod fast.

Når det her, i en betragtning af Skodsborg Badesanatoriums udvikling, er fundet berettiget at bruge så megen spalteplass på grundlæggerens barndom og ungdom, må det ses i lyset af, at de unge års oplevelser prægede ham for livet og blev retningsgivende for hans kommende livsværk. Derimod går vi let hen over studieårene, idet vi blot konstaterer, at Carl Ottosen i 1896, 32 år gammel, bestod sin lægevidenskabelige eksamen ved Københavns Universitet. Hentede han end inspirationen

til sin uddannelse i Amerika, så fandt den dog sted herhjemme. Noget, som hans modstandere senere havde svært ved at erkende, når de kaldte ham »amerikansk læge«.

Ægteskab

Efter afsluttet eksamen smuttede Ottosen igen over Atlanten. Dels for yderligere studier hos dr. Kellog, men også for at holde bryllup med en norsk-amerikansk pige, Johanne Norderhuus, der var uddannet ved Kellogs hospital som sygeplejerske og fysioterapeut. Hun delte mange af Ottosens ideer og blev ham en stor hjælp i opbygningen af det kommende danske sanatorium, ikke mindst i uddannelsessektoren. Hun døde i 1921 og et par år senere giftede Ottosen sig anden gang med kommune-lærerinde Carla Rasmussen, som overlevede ham.

»Concordia«

Det blev afholdsarbejdet, som skabte den unge læges første kontakt til »det grønne område«, idet han var en ung sygeplejerske, Marie Jensen, behjælpelig med at oprette et lille hjem for alkoholskadede kvinder i »Concordia« i Nærum. Bygningen blev for nogle få år siden nedrevet for at give plads til Adventisternes Privatskole, men navnet bevares i gadenavnet Conordiavej.

Drøm – og pengemangel

Ottosen drømte om at skabe et dansk modstykke til Battle Creek, men drømmen var svær at realisere. Vel lykkedes det Ottosen, der var blevet en betydende skikkelse blandt de skandinaviske adventister, at skabe en positiv interesse, men der fattedes kapital. Der blev ved samfundets højskole ved Frederikshavn oprettet et lille sanatorium, først i sommermånederne, senere permanent, men det lå for ucentralt og levede ikke op til drømmen om et nordisk sundhedscenter. (Frydenstrand Sanatorium blev senere overtaget og drevet af dr. Ottosen privat og eksisterede helt op til anden verdenskrig. Dets i øvrigt interessante historie ligger dog uden for denne beretnings rammer.)

Nordisk filantropi

På forslag af Ottosen dannedes et selskab med navnet Skandinavisk (senere: Nordisk) Filantropisk Selskab, herefter betegnet: NFS, hvis formål skulle være: »... at rejse sanatorier i de nordiske lande for at hjælpe kronisk syge ved diætetisk og fysikalsk terapi«. Selskabet kunne

»Concordia« i Nærum var et hjem for alkoholskadede kvinder og blev overlæge Ottosens første kontakt med Søllerød Kommune. Billedet er fra ca. 1918. Foto: Elleby og Türc.

aldrig give udbytte, da evt. overskud skulle anvendes til fribehandling og forbedringer. Til formand valgtes lederen af Adventistsamfundet i Skandinavien, og det har siden været en tradition, at indehaveren af denne lederpost også har været formand for NFS og dermed for sanatoriets hovedbestyrelse. Til næstformand valgtes dr. Ottosen, som beholdt denne post til sin død i 1942.

*Cyklister på
Skodsborg Bakke*

Nu havde man organisationen, og der var fremskaffet en beskeden kapital, og så skulle stedet findes. Som nævnt havde Ottosen allerede en vis tilknytning til hovedstadens nordregion, og da han og et par venner en aften kom cyklende ned ad Skodsborgbakken og så et skilt med ordene »Til salg« ved dens fod, sagde de til hinanden, at dette måtte være stedet. Man kan undres, om de ville have sagt det samme i dag, hvor beliggenheden med en stærkt trafikeret strandvej midt gennem området og en jernbane på en høj dæmning langs vestbygningen ikke skaber den ro, som var ønskelig for syge mennesker. Men bilerne var ukendte og toget patienternes mulighed for at komme dertil.

Kongens bestestald

Konsul Schmidt havde i sin tid købt bygningerne Skodsborghus og Sundeved af grevinde Danners dødsbo. De havde tjent Frederik VII som bolig for tjenerskabet og som stald, men var nu ombygget til en trods det prunkløse ydre ret rummelig privatbolig, som konsulinden efter sin mands død ønskede at afhænde. Hun så med stor sympati på det formål, hendes ejendom var udset til og gav en reduktion i prisen, som blev kr. 50.000,-. Det var dog den gang en ikke ubetydelig sum for det lille filantropiske selskab, der ikke havde meget andet end sin gode vilje at være filantropisk med. Der skulle også være penge til ombygning, installationer og udstyr, men det klaredes i løbet af vinterhalvåret, og i maj 1898 – der er lidt usikkerhed om den nøjagtige dato – åbnede Skodsborg Badesanatorium med plads til ca. 20 patienter. Det var småt og primitivt, og der var uendelig langt til det endelige mål: et nordisk helsecenter med Battle Creek som forbillede, men alligevel: Drømmen var blevet til virkelighed.

De beskedne strandvejsvillaer, hvori sanatoriets udvikling begyndte.

De, der hjalp det i gang

Det er ofte sagt, at uden dr. Ottosen var der ikke blevet noget sanatorium. Det bør tilføjes, at uden hans dygtige og entusiastiske medhjælpere heller ikke. I løbet af sanatoriets første 25 år mere end tidobledes medarbejderstaben fra ca. 20 til ca. 250. Lidt flere i sommersæsonen, lidt færre om vinteren. Flertallet var adventister, hvoraf mange kom fra de andre nordiske lande, og sprogblandingen skabte, hvad der skæmtende er blevet kaldt »Skodsborg-skandinavisk«. I selve startperioden hentede Ottosen også en del skandinavisk-amerikanere, uddannede ved Battle Creek, med særligt kendskab til diætetik og fysioterapi. At nævne alle er selvsagt umuligt, og at trække enkelte frem er uretfærdigt mod de andre. Lad os kun kort kaste et blik på enkelte af de mest markante.

N. P. Nelson

N. P. Nelson var født i Iowa i 1870 af danske forældre og blev ven med Ottosen under dennes første Amerikarejse. Han lod sig overtale til at rejse til København for at studere. Han ville være cand. mag., men skiftede til medicinstudiet og bestod eksamen i 1901, hvorefter han blev læge ved Frydenstrand Kuranstalt samtidig med, at han praktiserede privat i Frederikshavn. I 1907 hentede Ottosen ham til Skodsborg, hvor han virkede som læge til sin død 1924, kun afbrudt af studierejser til Tyskland, Østrig og USA og han arbejdede med fysikalsk terapi samtidig med, at han virkede som røntgenlæge. Hans tillidvækkende væsen bevirkede, at patienterne ikke blot betragtede ham som læge, men som en personlig ven. Han blev formand for sanatoriets undervisningsråd, medlem af bestyrelsen i NFS og forstander for den lokale adventistmenighed. I 1910 købte han villa Skovnæs, Strandvejen 99, hvor hans datter Helfrid Nelson endnu bor.

Erik Arnesen

Erik Arnesen var født i Norge i 1868 og udvandrede 20 år gammel til USA, hvor han havde en god stilling som korrespondent, og Ottosen måtte bruge sine formidable overtalelsesevner for at få ham til Danmark, men han blev en af de fire, der i sept. 1897 tog fat på at omdanne Skodsborghus og Sundeved til sanatorium. De andre var foruden Johan-

ne og Carl Ottosen frk. Anna Jeppsen, der senere blev sanatoriets køk-
kenchef.

Arnesen blev sekretær for Ottosen, der med sine aktiviteter som læge,
skribent, foredragsholder, afholdsagitor, redaktør (Sundhedsbladet)
m.m. nok kunne beskæftige en all-round sekretær. I sanatoriets årsskrift
1948, da Arnesen fyldte 80 år, gav han en levende skildring af de første
pionerår, hvor han foruden det nævnte også måtte fungere som hånd-
værker, alt-mulig-mand og sygepasser. Han blev en uforlignelig hjælper
for dr. Ottosen i sanatoriets første 12 år, hvorefter han gik over til skole-
og skribentvirksomhed inden for Adventistsamfundet i Danmark og
Norge.

R. J. Aagaard

Mange af medarbejderne gik i sanatoriets tjeneste med et stærkt per-
sonligt engagement. Det gjaldt f.eks. den første inspektør, R. J. Aa-
gaard, som for sanatoriets skyld afbrød en lovende militær karriere, og
som med sine private midler støttede dr. Ottosen i dennes kamp med de
første års vakkende økonomi.

Chr. Juhl

Sønderjyden Chr. Juhl var blevet en fremgangsrig farmer i USA, da
hans interesse for det nye sanatorium i det gamle land fik ham til for en
tid at overlade farmen til sine børn og i årene 1909-1916 efterfølge
R. J. Aagaard som inspektør.

Som et kuriosum kan tilføjes, at for nogle år siden søgte en ung
amerikansk pige arbejde på sanatoriet. Ved udfærdigelsen af hendes
ansættelsespapirer på personalekontoret spurgte jeg hende, hvad der fik
en veluddannet amerikanerpige til at rejse til Danmark for at arbejde på
sanatoriet. Hun svarede: »Jeg vil gerne lære det sted at kende, som min
oldefader var med til at skabe!« Hun var et oldebarn af Chr. Juhl.

Jensine Iversen

Selvfulgelig kom ikke alle fra USA. I 1898 var det ikke almindeligt, at
piger studerede medicin, men Jensine Iversen, der var gårdmandsdatter
fra Midtsjælland, satte sig ud over skik og brug. Imidlertid blev hun så
interesseret i det nye sanatorium, at hun afbrød studierne og blev en af

de første elever i det af dr. Ottosen oprettede »kursus i sygepleje og massage«, og hendes dygtighed gjorde hende efter endt uddannelse til oversygeplejerske. Men det afbrudte studium kaldte igen og i 1912 tog hun medicinsk embedseksamen. Efter kandidattjeneste hos den navnkundige professor Feilberg kom hun atter til sanatoriet, hvor hun – bortset fra nogle studieophold i udlandet – virkede som læge i 27 år. Det var i hovedsagen hendes fortjeneste, at der i 1922 oprettedes en særskilt sygeafdeling på 2. sal i bade- og vestbygningen. I 1937 flyttedes afdelingen til sydfløjen.

Dr. Iversen havde sit hjem i villa Ricordo på Strandvejen til sin død i 1955. I en kort periode havde hun en pensionær, en ung medicinstuderende, som hun gennem hele studietiden støttede med råd og dåd. Den unge mand gjorde ikke hendes tillid til skamme. Han hed Anders Andersen og blev senere overlæge på sanatoriet. Villa Ricordo overtoges af advokat Hedemann-Jensen, gift med sanatoriets mangeårige værtinde, bedst kendt under sit pigenavn Esther Bunken, som har beboet den indtil for et par år siden.

»Snedker-Panduro«

Allerede inden sanatoriet åbnede, sluttede snedker H. P. Panduro sig til den lille stab, og han forblev i sanatoriets tjeneste i mere end 40 år som leder af værkstedsafdelingen. Han var en dygtig håndværker, som fik stor indflydelse på den byggeaktivitet, som kom til at præge de første 25 år. Derudover var han lidt af en tusindkunstner, der kunne klare næsten ethvert teknisk problem.

»Laborant-Panduro«

Hans bror, Vilh. Panduro var også blandt pionererne og arbejdede fra 1901 til 1949 som laborant og undervisningssekretær.

»Persilleslottet«

Dr. Ottosen havde tre karakteristiske egenskaber: en urokkelig tro på, at han havde et guddommeligt kald til opgaven, en utømmelig energi og organisationsevne og en udtalt evne til at skaffe sig dygtige og loyale medarbejdere.

Han fik brug for alle tre egenskaber i de første vanskelige år efter sanatoriets start. Pengemidlerne var så små, at det er uforståeligt, at det

»Laborant-Panduro« og hans assistent i det efter datidens forhold veludstyrede laboratorium. Ca. 1915.

overlevede. Mange år senere fortalte dr. Andersen om en samtale, han havde med en af sanatoriets gode venner, hofjuveler Michelsen, som sagde, at problemet havde været, at der kun var anlægskapital, men ikke driftskapital. Denne udtalelse refererede dr. Andersen til overlæge Ottonsen, som smilede og svarede: »Hvad Michelsen ikke ved er, at der hverken var anlægskapital eller driftskapital. Vi havde ti tusinde kroner at gå i gang med«.

På et tidspunkt var NFS bestyrelse da også stemt for, at sanatoriet skulle lukke på grund af dårlig økonomi, men denne beslutning nægtede Ottosen at anerkende. Det lykkedes ham at rejse ny kapital. bl.a. ved at investere egne midler i køb af tilgrænsende ejendomme, som han så lejede ud til sanatoriet, indtil det havde råd til at købe dem. Således bl.a. villa Nordus og villa Monica, som lå hvor nordfløjen blev bygget, samt et par villaer på Skodsborg Bakke, Bøgely og Skovnæs. I 1904 købte han fabrikant Hirschprungs villa »Olga«, hvis navn han ændrede til det mere romantiske »Solskrænten«. Den blev hans privatbolig, så længe han levede.

Villa »Rex«

På en nabogrund lå Frederik VII's receptionsbygning, som efter grevinde Danners død var købt som privatbolig af grosserer Ludvig Meyer, der forsynede den med det firkantede tårn med våbenskjoldet. I 1907 købte Ottosen den og gav den navnet villa Rex. Først i 1921 fik sanatoriet råd til at købe den af Ottosen. Det må være berettiget, når lektor Sandfeld i 6. bind af »Søllerød, som det var engang« skriver om Ottosen: »Forudseende var manden jo tydeligt nok – og fyldt til randen med idealisme.«

Allerede inden for de to første år opstilledes to såkaldte Døckerske barakker, – den ene til udvidelse af værelseskapaciteten, den anden som spisestue for personalet. Den brugtes også som kirkesal. Man ryddede bordene ud og stillede stole op, og efter gudstjenesten bordene ind igen. Primitivt, men man klarede sig!

Byggeepoken begynder

I 1907 begyndte det byggeri, der med afbrydelser er fortsat til vore dage. Man nedrev villa Monica og opførte den hvide nordfløj. Den byggedes med korridorerne i nordsiden og alle værelser mod syd med sol og sundudsigt. Men da man lagde bygningen næsten helt ude i skellet mod »Asylvejen« stjal den til gengæld lys og sol fra skolen og den række arbejderboliger, som klædefabrikken (senere Hattfabrikken) havde langs vejen, hvorfor byggeriet ikke var særlig populært ude omkring i byen, hvor det i folkemunde fik øgenavnet »Persilleslottet«. Heri lå vel

Ved 10-års jubilæet stillede kurgæsterne op til fotografering i den flagsmykkede strandhave. I baggrunden den første liggehal. 1908. Foto: Ellebye og Türch.

også en vis ironi over Ottosens agitation for vegetarisme, som dog ikke forhindrede, at de kurgæster, som ønskede det, kunne få almindelig blandet kost, – et princip, som endnu følges på sanatoriet.

Skatteborgere

Den lokale skepsis ændrede sig dog langsomt. I 1905 udtalte sognerådsformand Captyn, at sanatoriet ikke gavnede kommunen, da det optog pladsen for villaer, som ellers ville være beboet af gode skatteydere.

Et par år senere erkendtes, at sanatoriet, som i 1907 havde 27.000 patientdage, fordelt på 800 kurgæster, hvoraf ca. 40% udlændinge, var ved at gøre Skodsborg kendt ud over landets grænser, og det bevirkede efterhånden en ændring i den lokale befolknings indstilling.

Den næste udvidelse blev økonomibygningen med køkken, personale-spisestue, vaskeri og systue, og i 1912 spisesalsfløjen. To år senere igen en fløj med værelser og behandlingsafdelinger. »Røde Bygning« købtes til personalebolig, delvis finansieret gennem en gave fra en kurgæst. Nogle år tidligere havde Adventistsamfundet til skolebrug opført vestbygningen (som afløsning for højskolen ved Frederikshavn, som nu var ombygget til Frydenstrand Kuranstalt og blev overtaget af dr. Ottosen privat). I 1918 medførte sanatoriets ekspansion, at det ønskede at købe bygningen med tilhørende gymnastiksal og kirkesal. Dermed var det endnu eksisterende hovedbygningskompleks etableret.

»Marthas Håb«

I mellemtiden havde man købt villa »Marthas Håb« oppe på bakketoppen til funktionærbolig. I en årrække blev den tjenestebolig for dr. A. Andersen med familie, indtil den i 1952 blev købt af sanatoriets da fratrædende bestyrerinde Carla West.

»Als« og »Skovly«

I 1919 gik man til angreb på den gamle Skodsborg Kro, ikke at forveksle med Hotel Øresund. Den blev købt og skiftede navn til »Als«, formentlig som udtryk for interesse i det dengang aktuelle spørgsmål om Sønderjyllands genforening med Danmark, og man havde jo i forvejen »Sundeved«. Den indrettedes til boliger for det stadig voksende personale, som også tilgodeså med en nyopført bygning med 13 værelser i områdets sydvestlige hjørne, i perioder også anvendt som gæsteværelser. Bygningen fik navnet »Skovly«.

Hermed var udvidelserne ikke tilendebragt, men jeg vil runde af med den i jubilæumsåret 1923 fuldførte kontor- og administrationsbygning, som også rummede lægekontorer, en stor opholdssalon og nogle få gæsteværelser. Den blev forbundet med det øvrige bygningskompleks gennem den hvide kolonnade, søjlegangen, der siden på en måde er blevet

»Persilleslottet«. Nordfløjen og Økonomibygningen ca. 1912, inden opførelsen af spisesals- og badefløjene påbegyndtes. Foto: Ellebye og Türch.

sanatoriets vartegn og samlingsmærke. Utallige aftaler er mundet ud i et:
»Vi mødes i kolonnaden!«

»Persilleslottet« var blevet til »Den hvide By«.

Kollegial skepsis

Denne udvikling var naturligvis kun muligjort derved, at kurgæsterne søgte til Skodsborg i stadig stigende antal, fordi de følte at dr. Ottosens behandlingsmetoder hjalp dem. Derimod kunne det knibe med autoriteternes forståelse for de nye og i Danmark næsten ukendte fysio-

terapeutiske behandlingsmetoder, selv om, som dr. Ottosen allerede i sin studietid havde erfaret, enkelte læger var inde på de samme tanker. Det gjaldt f.eks. kommunelæge Mich. Larsen, (som i en årrække blev et skattet medlem af NFS bestyrelse), professor Fritz Levy, dr. Schlanbusch, og som tiden gik mange andre. Dr. Ottosen var medlem af Den alm. danske Lægeforening, i hvis ledelse man ikke bifaldt hans utraditionelle metoder, og man truede gentagne gange med at ekskludere ham, hvilket dog aldrig skete. Senere fik han tværtimod stor støtte af foreningens daværende formand, dr. med. Valdemar Klein.

Den kollegiale skepsis var ikke gensidig, og det kunne give sig barokke udslag, som da dr. Ottosen hos en af sine kvindelige patienter konstaterede en mavelidelse, som muligvis kunne kræve operation, hvorfor han tilrådede patienten at konsultere en navngiven, meget anerkendt specialist i mave- og tarmsygdomme. Patienten gjorde det uden at nævne for specialisten, at hun havde talt med Ottosen, men da undersøgelsen gav til resultat, at operation ikke var nødvendig, men kun diæt og hvile, sagde hun, at hun ville tage kur på Skodsborg. Hvortil specialisten udbrød: »Nej, tag dog ikke til dr. Ottosen. De fortjener at komme i en bedre læges hænder.« Man kan forestille sig specialistens ansigtsudtryk, da patienten svarede: »Præcis det samme sagde dr. Ottosen til mig, og derfor henviste han mig til Dem, men da De nu tilråder mig samme kur, som Ottosen kan give, tager jeg tilbage til ham!«

Dengang – og nu

I dag, hvor helsekostbutikker skyder op som paddehatte, hvor tobaks og alkohols skadevirkninger er videnskabeligt erkendt, hvor boghandlerdiske oversvømmes af bøger om »det grønne køkken«, hvor skovstierne myldrer med kondiløbere, hvor stranden om sommeren er spækket med soltilbedere og vandhunde, og hvor psykosomatiske sygdomsårsager vurderes seriøst, kan man undres over modstanden mod det nye sanatorium, for det var jo alt dette, omend mindre udviklet, som var det fundamentale i sanatoriets behandlingstilbud og suppleret med massage og fysioterapi.

Ottosen, der nu, da sanatoriet beskæftigede adskillige læger, tituleredes overlæge, rejste Skandinavien rundt og holdt foredrag om afhold og sundhed. I Sundhedsbladet, Danmarks ældste helsetidsskrift, som han blev redaktør af, skrev han om vegetarisme og fysioterapi. Alt dette, sammen med tilfredse kurgæsters anbefaling, bidrog til at gøre sanatoriet kendt, så gæsteantallet igennem de første 25 år steg jævnt, indtil det i 1919 midlertidigt toppede ved knap 1800 gæster i løbet af året, hvorefter det, vel under tryk af efterkrigstidens depression, dalede en smule i de kommende år, indtil det mod midten af tyverne igen steg kraftigt. Den gennemsnitlige længde af et ophold var ca. 40 dage. Besøget fra udlandet, der de første år var ringe, voksede støt og udgjorde i perioder henvend 60%. Det største antal kom fra Sverige, men der kom også kurgæster fra Norge, Finland og andre lande, og klientellet fik med tiden et internationalt præg.

Fysisk kuranstalt

I 1901 oprettede dr. Ottosen en klinik, kaldet Fysisk Kuranstalt, i St. Kongensgade i København, hvor han havde konsultationer et par dage hver uge, og hvor der kunne gives ambulante behandlinger. I 1932 købte sanatoriet klinikken, men fandt det ret snart upraktisk at skulle sprede sig over flere steder og solgte klinikken, som eksisterede indtil for få år siden, til en privatmand.

Nutana

I sit vegetariske kostprogram savnede dr. Ottosen de mange former for helsekost, han havde stiftet bekendtskab med i USA, og han importerede en del, bl.a. forskellige jordnøddeprodukter, fra Kellogg Foods i Michigan, men fandt snart, at det var mere fordelagtigt kun at importere råvarerne og selv foretage forarbejdningen. Sanatoriet oprettede derfor en lille fødevarerfabrik i Baldersgade på Nørrebro og begyndte en helsekostproduktion, som efter anden verdenskrig sprængte de snævre rammer i Baldersgade og flyttede til Bjæverskov i Midtsjælland. Man købte et nedlagt mejeri, og den fortsatte ekspansion har medført gentagne udvidelser, så fabrikken, der nu er kendt under navnet NUTANA, beskæftiger over 100 medarbejdere og har en årlig omsætning på over 50

mill. kr. Den tilhører stadig Adventistsamfundet, men blev for nogle år siden udskilt fra sanatoriet og fik sin egen bestyrelse. Indtil fornylig markeredes tilhørsforholdet ved, at mange af fabrikkens produkter på etiketten bar sentensen: Et Skodsborg-Produkt! Fabrikkens produkter forhandles af helsekostbutikkerne og i de fleste supermarkeder.

Mellemkrigsårene

I løbet af de første 25 år var sanatoriet ekspanderet til næsten den nuværende størrelse. I mellemkrigsårene gjaldt det derfor ikke så meget om at gøre det større, som at konsolidere fremgangen og forbedre faciliteterne, og bortset fra opførelsen af en værkstedsbygning i 1924 lå ny-byggeriet stille.

Kirurgisk mellemspil

Det genoptoges i 1932-33, da man opførte sydfløjen, hvor det var hensigten at oprette en kirurgisk afdeling, således at sanatoriet kunne påtage sig operationer og fungere som et privat hospital. Kirurgen havde man. En brodersøn til dr. Ottosen, dr. David Ottosen, havde fuldført sin lægeuddannelse med specialistanerkendelse i kirurgi, gynækologi og radiologi. I løbet af det første år udførtes mere end 150 operationer, hvad der kunne tages som udtryk for, at afdelingen havde sin berettigelse, men som hospitalsvæsenet er opbygget i Danmark, blev udviklingen ikke gunstig for private hospitaler, og allerede efter ca. 3 år nedlagdes afdelingen igen, og bygningen indrettedes til medicinsk afdeling. Dr. David Ottosen, som i 1945 fik den medicinske doktorgrad, blev overlæge på Skanderborg Amtssygehus, en stilling, han beklædte til sin død i 1958.

Aftenhvile

I mellemtiden havde sanatoriet engageret sig i plejehjemsbranchen. Adventisternes højskole fandt sit blivende sted ved Vejle Fjord, og bygningerne på Concordiavej i Nærum blev ledige. Sanatoriet købte dem og oprettede et plejehjem, som fik navnet Aftenhvile. Hjemmet fik plads til 20-25 pensionærer, og sanatoriet drev det i nogle år, hvorefter det overgik til Adventistsamfundet, som endnu ejer bygningerne og udnytter dem til kontorer og tjenesteboliger, efter at plejehjemmet i midten af

Skodsborgbakken i 1920'erne med Palæet til højre inden afgravningen og vejreguleringen. De fleste af de gamle lindetræer vest for vejen står endnu. Foto: Elleby og Turch.

halvfjerdserne flyttede til det nybyggede og tidssvarende »Søndervang« i Fakse.

*Frederik VII.s
sommerbus*

Sanatoriets nærmeste nabo mod syd var det gamle Skodsborg Palæ, som har en interessant historie bag sig, bl.a. som Frederik VII's og grevinde Danners sommerbolig. I 1932 udbød overrettsagfører og bankdirektør Damms dødsbo ejendommen til salg, og sanatoriets ledelse var opmærksom på, hvilke muligheder det indebar for det efterhånden tæt bebyggede sanatorium, hvis man kunne erhverve Palæet med dets store park og strandhave. Imidlertid var likvid kapital brugt til den nye kirurgiske afdeling og købet af »Aftenhvile«, men man satte alle sejl til for at skaffe kapital, og det lykkedes. Medarbejderne var så stærkt engageret i deres arbejdsplads, at mange gav afkald på en månedsløn for at muliggøre købet, og det blev en festdag for hele »sanatoriefamilien«, som medarbejderstaben yndede at betegne sig, den dag, da man kunne fjerne hegnet og inddrage det nyerhvervede område. En fredningsdeklaration forhindrer udvendige ændringer, men indvendig kunne bygges så meget om, at Palæet kunne bruges som bolig for selvhjulpne og mobile kurgæster.

»Udeboende«

Det højeste gæsteantal sanatoriet nogen sinde har haft, nåede man i juli 1924, hvor der noteredes 430 samtidigt indskrevne kurgæster. Dette var kun muligt ved, at sanatoriet i højsæsonen lejede alt, hvad der var til at opdrive af private værelser i nabolaget. Man havde kurgæster boende helt inde ved Strandmøllen og i Vedbæk, ja, til og med i Nærum. Afstandene skabte dog så store besværligheder for kurgæsterne, at man i de følgende år reducerede antallet af »udeboende« gæster, men man havde dog private værelser i brug et godt stykke efter anden verdenskrig. Ved at udnytte kapaciteten til det yderste om sommeren søgte man at kompensere for det væsentligt lavere gæsteantal i vintermånederne.

*Bristede drømme om
sydens sol –*

Af guldene notater fremgår, at denne ulighed i sommer- og vinterbelægning i begyndelsen af tyverne førte til en utopisk plan om at oprette et vintersanatorium i Sydeuropa, delvis med personale, som i vintermå-

nederne arbejdede der og i sommertiden i Danmark. Tanken var vel forud for sin tid, og planerne blev da heller aldrig realiseret, selv om repræsentanter for ledelsen var på rejse i Italien og Rumænien for at undersøge forholdene. Det skulle først blive i chartertrafikkens blomstringstid efter anden verdenskrig, at Rekreadan og Dansk Folkeferie realiserede planer, der minder ikke så lidt om det, som sanatoriet måtte opgive.

Frikure

At det af økonomiske grunde skulle være udelukket for mange at have adgang til kurophold, var i strid med grundlæggernes principielle indstilling, og der skabtes derfor nogle fonds, delvis på basis af gaver fra taknemlige kurgæster, ligesom det i vedtægterne bestemtes, at en del af et evt. overskud skulle anvendes til dette formål. Lad det også blive nævnt, at en af funktionærene af sin lille løn opsparede kr. 10.000,- som hun gav til formålet. Disse fonds har hjulpet mange mindre bemidlede til et kurophold og mildnet det faktum, at sanatoriet som en privat institution uden offentlig støtte desværre er nødsaget til at basere sin eksistens på patientbetalingen.

I sanatoriet første år ydedes frikur og moderation for kr. 800.-. Ved firsernes begyndelse ligger beløbet mellem kr. 200-300.000,-, hvoraf den største del ydes af sanatoriet.

Gæstebogen

Det er fascinerende at blade i de gamle gæstebøger og bl.a. bemærke, hvor vidtspændende patientklientellet var, geografisk og socialt. Det vil føre for vidt her at nævne navne. Blot en enkelt lille pudsigheid: Blandt stamgæsterne var skuespilleren Ludvig Brandstrup, hvis skrivebord senere ved lunefulde tilfældigheder er havnet i min stue, og ved hvilket disse linier er skrevet.

Da krigen kom

Ved krigsudbruddet den 1. sept. 1939 havde sanatoriet 203 gæster, deraf 86 danske, resten udlændinge. Tallet sank mærkbart, men først efter den 9. april 1940 kom den store nedgang i belægningen, idet praktisk taget alle udlændinge rejste hjem. Tyskerne havde lukket grænseovergangene, så hjemrejsen blev et problem for mange af dem. Nogle

nåde den sidste færge fra Helsingør, inden overfarten ved middagstid den 9. april blev standset. Andre lejede en fisker til at sejle sig over. De resterende svenske og norske gæster fik efter nogle dage, da der var faldet lidt ro over forholdene, tilladelse fra tyskerne til at rejse hjem. Knap så heldig var en enlig englænder blandt kurgæsterne. Han måtte daglig melde sig til kontrol hos politiet, indtil det efter nogen tid lykkedes ham at komme illegalt til Sverige og derfra videre til England.

Afsked

Nedgangen i gæsteantallet medførte, at mange blandt personalet fik den besked, at der ikke mere var brug for dem. Andre – fortrinsvis de gifte og bosiddende – måtte gå på arbejdsfordeling og nedsat tid uden lønkompensation. Det lysnede dog snart igen. Det besluttedes for at redde mest muligt, at man ville modtage pensionærer, d.v.s. gæster med hotelagtig indkvartering og kost, men uden krav om lægetilsyn eller behandling. Det havde ellers været reglen, at pensionærer kun modtoges, hvis det f.eks. drejede sig om ægtefællen til en kurgæst el.lign. Derved blev Skodsborg i et par sommermåneder et af landets store somerpensionater, og i sommeren 1941 toppede antallet med 306 gæster, hvoraf 174 var pensionærer. Om vinteren kom gæsteantallet helt ned på 50-65.

Tomt blev der altså ikke, men med det internationale liv på stedet var det slut. Man kunne opleve, at danske stamgæster, som før havde fundet det udenlandske islæt lidt dominerende, nu gav udtryk for, at de savnede det pust fra den store verden, som udlændingene havde bragt.

Nej til tyske patienter

Bortset fra et besøg kort efter besættelsen af nogle tyske sanitetsofficerer, som ønskede at leje en del af sanatoriet, men som respekterede afslaget, mærkedes i de første besættelsesår meget lidt til tyskerne. Men i 1943 trak skyerne sammen. Den 29. august brød regeringen med tyskerne, som indførte undtagelsestilstand og spærretid m.m., og den tyske terror med henrettelser og deportationer satte ind. Den uro, som alt dette vakte i befolkningen, deltes naturligvis af både gæster og personale, og den 2. oktober kom den egentlige konfrontation. Tre tyske office-

rer henvendte sig for at forhandle om indlæggelse af tyske marineofficerer som rekonvalescenter. Sanatoriets ledelse afviste, og i henvend 14 dage førtes en forhalingspolitisk tovtrækning med tyskerne.

*Hareskov
saboteredes*

I mellemtiden beslaglagde tyskerne Hareskov Kuranstalt for at indrette den til tysk lazaret. De skulle overtage den d. 15. oktober, men den 14. om aftenen blev den saboteret og nedbrændte til grunden. Den følgende morgen meddelte udenrigsministeriet sanatoriets ledelse, at tyskerne i stedet ville beslaglægge sanatoriet allerede samme dag kl. 12.

Tyskerne er her!

Overlæge Andersen tog ind til ministeriet for at forhandle, men blev hurtigt telefonisk kaldt hjem igen med besked om, at tyskerne allerede var der, og han nåede tilbage samtidig med, at de var i færd med at postere vagter med oplantede bajonetter to og to ved sanatoriets forskellige indgange.

På direktørkontoret ventede tre tyske officerer, og en ny tovtrækning kunne begynde. Direktør Hansen og overlæge Andersen nedlagde på NFS' vegne protest mod beslaglæggelsen under henvisning til Haagerkonventionens § 16, der forbyder en krigsførende magt at beslaglægge privat ejendom. Tyskerne fremførte, at man måtte forstå, at beslaglæggelsen skete nødtvungent og under krigens tryk. Overlægens indvending, at konventionens § 16 netop var udformet med henblik på krigstilfælde, besvarede tyskerne kun med et skuldertræk.

Sanatoriet deles

Da tyskerne tilkendegav, at sanatoriet var for stort til det marinelazaret, de ville oprette, og at de kun behøvede en del af det, nåede man i løbet af nogle dage frem til en deling, således at de overtog sydfløjen, der jo tidligere havde været kirurgisk afdeling, og hvor operationsstuer m.m. let kunne reetableres. Derudover fik de Palæet, Rex, Skovly, Nordus og Alba, og da sanatoriet afslog at lave mad til dem eller at dele køkken, fik de kælderens under nordfløjen, hvor de indrettede køkken og lagerrum. Sanatoriet beholdt således det væsentligste af hovedbygningsskomplekset. Da man afviste at have nogen form for samarbejde med tyskerne, måtte de have egne læger, sygeplejersker, kokke og øvrigt personale. Det

tog nogen tid at få alt dette i orden, men i november begyndte de tyske patienter at komme.

Balancekunst

Det blev en balancekunst at færdes så tæt på besættelsesmagten, men i det store og hele gik det uden store gnidninger eller fraterniseringer. Men når tyskerne manglede noget, som sanatoriet havde, beslaglagde de det blot uden hensyn til protester. Da ledelsen blev klar over dette, blev mange værdifulde sager, sengetøj, uldtæpper, gulvtæpper, sølvtøj, service m.m. i al stilhed listet ud af bagdørene i ly af mørklægningen og skjult i hjemmene hos de gifte og bosiddende funktionærer og medarbejdere. Det tjener disse til ære, at det var yderst minimalt, hvad der ikke vendte tilbage, da de uønskede »gæster« igen var borte.

Frontforkortning

Som mange vil huske, yndede tyskerne at betegne tilbagetrækninger ved fronterne som »taktiske frontforkortninger«. Da overlæge Andersen en dag høfligt og beklagende, men bestemt blev bedt om at rykke ud af sit kontor, fordi tyskerne skulle bruge det, svarede han: »Jawohl, Herr. Oberstabsartz – jeg forstår, at det er, hvad man kalder frontforkortning!« Tyskeren lod sig dog aflokke et smil. I december beslaglagde tyskerne yderligere en etage i kontorbygningen samt Skodsborghus. Da der kort efter udbrød en mindre ildebrand i et kælderrum, som dog blev slukket, inden den forvoldte nævneværdig skade, opfattede tyskerne det som sabotage og var rasende. Man fandt dog frem til, at branden havde en naturlig årsag, og sindene faldt igen til ro for en tid.

Gæstereaktioner

Sanatoriets klientel reagerede forskelligt på beslaglæggelsen. Mange blev borte, fordi de ikke ønskede at være i nærheden af »de grønne«. Andre kom, for at være loyale mod sanatoriet under de vanskelige forhold og fandt, at man i det daglige ikke mærkede så forfærdelig meget til dem.

Forståelse

Det må retfærdigvis nævnes, at der blandt tyskerne var enkelte, som havde sympati og forståelse for sanatoriet, og som, når muligheder forelå, søgte at arbejde til dets fordel. Sidst på sommeren 1944 gik et rygte om, at den tyske rigsbefuldmægtigede Dr. Verner Best havde planer om

at beslaglægge den resterende del af sanatoriet for at anvende det til kontorer for Værnemagten. I en samtale med den tyske cheflæge fik dr. Andersen dette bekræftet, men fik samtidig at vide, at denne og to af hans nærmeste medarbejdere havde protesteret energisk under henvisning til, at yderligere beslaglæggelser ville være et brud på givne løfter, og at han ikke kunne fortsætte som overlæge, hvis der under samme tag, som var påmalet det røde kors, skulle findes administrationskontorer for værnemagten. Det talte nok også til fordel for sanatoriet, at en total beslaglæggelse indebar en alvorlig risiko for sabotage fra frihedskæmperorganisationerne.

Gymnastiksalen som en slagmark

I løbet af februar 1945 led tyskerne store nederlag på østfronten, og krigen rykkede nærmere. Også Hotel Øresund og Skodsborg Søbad var beslaglagt, og i alt var der de tre steder anbragt ca. 800 sårede. Under frontens sammenbrud var transportforholdene fortvivlede, og mange af dem havde været nær ved tre uger undervejs. Gymnastiksalen blev taget i brug som modtagelsesplads og kom snart til at ligne en slagmark, hvor de sårede lå tæt ved siden af hinanden, mange af dem døende. De tyske læger og sygeplejersker arbejdede hårdt, men var altfor få, og nogle af sanatoriets fysioterapeuter kunne ikke se på dette uden at hjælpe med at bade, rense og forbinde de sårede. Det var den eneste gang, hvor der blev rakt en hjælpende hånd til tyskerne, men her var mennesker i nød, og så svandt begreberne ven og fjende. Snart standsede transporterne af sårede. Forbindelserne fra fronten var afbrudt. Russerne trængte frem langs Østersøen, og Amerikanerne nærmede sig Hamburg. Alle, selv de fleste tyskere, var klar over, at der snart måtte komme en afslutning.

Kapitulation

Fredag den 4. maj var der aftengudstjeneste i sanatoriets kirkesal, som var fyldt af personale og kurgæster. Midt under prædikenen kom en piccolo op gennem salen og rakte en seddel op til pastor Johs. Jensen på talerstolen. Pastor Jensen så på sedlen og læste så dens tekst højt. Der stod: »Tyskerne har kapitulert i Holland, Nordvesttyskland og Danmark.«

Forsamlingens reaktion var nok karakteristisk for stedet. Den rejste sig spontant og sang Martin Luthers gamle kampsalme: »Vor Gud, han er så fast en borg«, hvorefter gudstjenesten fortsatte.

Så festes der –

Lørdag aften festedes der i gymnastiksalen. Søndag hejstes for første gang i 5 år det blågule flag som hyldest og tak til Sverige, hvorfra den danske Brigade i en næsten endeløs strøm kørte ad Strandvejen mod København, efterhånden som den blev overført ved Helsingør.

Og så kom Norges frihed den 7. maj. Først på eftermiddagen var alle tre nordiske flag hejst side om side på de store flagstænger foran hovedbygningen. Et syn man ikke havde set i 5 år. Den lange vandring var til ende. Fra 9. april 1940 til 5. maj 1945. Fem lange og tunge år.

Lazarettet afvikles

Krigen var endt, men tilbage var endnu marinlazarettet. Dog – efterhånden som de tyske patienter blev raske nok, blev de hjemsendt. Den 22. august rejste den sidste, og den 31. forlod det resterende tyske personale Skodsborg, 22 måneder efter dets ankomst.

En rundgang efter deres afrejse var et sørgeligt syn. Men den statslige vurderingskommission, som foretog syn, erklærede kynisk, at her var jo ikke sket nogen skade i forhold til visse andre steder. Det skulle vise sig, at man endnu ikke havde set det værste.

Men – flygtningene kommer –

Søndag den 2. september fik sanatoriet meddelelse om, at de af tyskerne hidtil beslaglagte bygninger nu gennem Indenrigsministeriet var overdraget Dansk Røde Kors til brug for polske flygtninge. I villa Alba indrettedes infirmeri, og de øvrige bygninger blev underafdelinger af flygtningelejren på Søbadet og Hotel Øresund. Ret hurtigt blev dog sydfløjen og villærne Rex og Skodsborghus tilbagegivet til sanatoriet, medens Nordus og Skovly først frigaves i oktober 1946, og snart derefter også Palæet og Alba. Alle bygninger måtte gennem en omfattende reparation og istandsættelse, inden de kunne tages i brug til sanatorieformål.

Men endelig var man igen herre i sit eget hus.

Ottosens død

Midt i de lange og tunge krigsår måtte sanatoriefamilien tage afsked med grundlæggeren, igangsættereren og inspirationsformidleren, overlæ-

ge Ottosen. Aktiv til det sidste havde det knebet for ham at give efter for årenes byrde og acceptere, at han i 1936 havde måttet fratræde som overlæge til fordel for sin mangeårige nære ven og medarbejder dr. A. Andersen. Ottosen forblev indtil 1940 tilknyttet sanatoriet som kurlæge og fortsatte sine foredragsrejser ud over landet. I den hårde vinter 41-42 blev han indesneet i et tog mellem Køge og Roskilde og måtte tilbringe et døgn i en uopvarmet kupé. Det var mere end den aldrende mand kunne klare. Hans lunger blev angrebne, og han døde den 12. maj 1942 i sit hjem, »Solskrænten«, på Skodsborg Strandvej, og blev lagt til hvile på Søllerød kirkegård.

Direktørskifte

I 1948 skete igen et betydningsfuldt personskifte i sanatoriets administration, idet direktør Chr. Hansen fratrådte efter 32 års ansættelse og efterfulgtes af Harry Westerlund.

Chr. Hansen var indehaver af en blomstrende købmandsforretning i Århus, da bestyrelsen for NFS i 1909 bad ham om at overtage ledelsen af den dengang 10 år gamle fødevarefabrik i Baldersgade. Det skilte han sig så godt fra, at man i 1916 hentede ham til sanatoriet, først som inspektør, senere som forretningsfører, en titel, som i midten af trediverne ændredes til direktør. Det blev ham, der bar det administrative ansvar gennem mellemkrigsårene, og som sammen med overlæge Andersen førte de ofte vanskelige forhandlinger med tyskerne i besættelsesårene. Med sin velafbalancerede og saglige fremtræden var han den ideelle forhandler, og det var for en stor del hans fortjeneste, at sanatoriet kom så forholdsvis godt gennem krigsårene. Gennem mange år havde direktør Chr. Hansen sit hjem i villa Højlunde i Skodsborg, og efter at have trukket sig tilbage som 70-årig vedblev han i adskillige år at bistå ved regnskabsføring og revision. Han døde i 1966, 89 år gammel.

En svigersøn til direktør Hansen er sanatoriets senere overlæge, dr. Axel Milholt.

H. Westerlund

Efterfølgeren, direktør Harry Westerlund, havde det til fælles med sin forgænger, at han blev hentet til sanatoriet fra lederposten på fødevarefa-

brikken, som han med held havde ført godt igennem krigsårene. Bortset herfra var de meget forskellige. Var Chr. Hansen den »fine mand« – i ordets bedste betydning – så var Westerlund den joviale, folkelige ligemand med alle. Han kunne både i arbejde og fritid blande sig med personalet på lige fod og var meget interesseret i de ansattes forhold. Det gav sig til kende f.eks. i anskaffelsen af personalets sommerhuse, weekend-ejendommen Bakkedal, og ikke mindst i opførelsen af den nye personalebolig i 1965. Også opførelsen af den nye kirke var en hjertesag for ham, og han følte det som en personlig glæde, at den rejstes i hans funktionstid.

Direktør Westerlunds interesser strakte sig vidt. En af dem var hjælpearbejdet i u-landene. Da det store jordskælv i Skopje, Jugoslavien, indtraf i 1963, var han en af initiativtagerne til, at sanatoriet og Adventistsamfundet købte nogle præfabrikerede huse som gave til den ødelagte by, og han rejste selv sammen med nogle af sanatoriets håndværkere til Skopje for at stille husene op. Også i forbindelse med jordskælvet i Agadir nogle år tidligere var han aktiv og sendte sanatoriets lastbil, fyldt med tæpper, medicin og fødevarer til Afrika, – dog med den sædvanlige chauffør for tilfældet udskiftet med en fransktalende! Den andet steds omtalte oprettelse af Skodsborgklinikken i Godthåb på Grønland havde også hans udelte interesse, men for alle disse udadvendte aktiviteter glemte han ikke omsorgen for sanatoriets daglige virke.

Harry Westerlund var fynbo, men i foråret 1952 blev han Søllerødborger, da han købte villaen, Strandvejen 79, som han ved sin fratræden solgte til sanatoriet, der endnu ejer den og anvender den som funktionærbolig. Han fungerede som direktør til 1970, hvor han efterfulgtes af Arne Falk Nielsen.

I 1953 fratrådte en af de markante personligheder, som gennem mange år havde sat sit præg på sanatoriets hverdag, forstanderinde Carla West. Hun stammede fra Horsenseggen, men kom i 1913 til Køben-

Strandvejen 79

Carla West

havn, hvor hun blev ansat på overlæge Ottosens klinik i St. Kongensgade. Herfra kom hun til sanatoriet, uddannede sig til fysioterapeut og var i årene 1928-35 leder af damernes behandlingsafdeling og derefter forstanderinde, indtil hun i 1953 gik på pension. Hun bor endnu i sin villa, Strandvejen 103, med en for hendes høje alder forbløffende friskhed og vitalitet.

Byggeaktiviteter

Der gik det meste af et tiår efter befrielsen, før der igen blev nybyggeri af betydning. Kræfterne og pengene brugtes i stedet til nødvendige forbedringer og moderniseringer. Bl.a. blev behandlingsafdelingerne, i det daglige kaldet Badene, stort set helt fornyede. Et besværligt arbejde, da der var mange gæster, og afdelingerne skulle fungere, medens arbejdet stod på.

Kirken bygges

I midten af halvtredserne realiseredes en gammel drøm om en selvstændig kirkebygning. Som en integreret del af Adventistsamfundet havde sanatoriet fra første begyndelse været rammen om et rigt menigheds- og kirkeliv. Grundstammen heri var vel Gudstjenesten sabbats (lørdag) formiddag, som i almindelighed også overværes af en del kurgæster. Derudover var der i ugens løb mange andre aktiviteter, og alt dette skabte et behov for gode kirke- og samlingslokaler. I de første år samlede man i personalets spisestue, men da man i 1918 købte vestbygningen, der som nævnt havde fungeret som højskole, fik man i købet en kirkesal og en tilstødende gymnastiksal, som ved en hejsevæg kunne sættes i forbindelse med hinanden. Man var således ikke uden samlingsmuligheder, men havde hele tiden haft en længsel efter en egentlig kirke. Således sluttede kurlæge dr. Nelson altid sine indlæg ved NFS' generalforsamlinger med ordene: »I øvrigt mener jeg, at vi bør have en ny kirke!«

En fond til formålet havde længe eksisteret, og tilskud fra samfundet og sanatoriet skabte et økonomisk grundlag for at gå i gang. Arkitekt Charles Gjerrilds første udkast fik ikke fredningsmyndighedernes god-

kendelse, men i andet forsøg lykkedes det. Det blev, som han selv har udtrykt det: en utraditionel bygning, som brugsmæssigt, teknisk og æstetisk er i pagt med tiden, vi lever i.

Det utraditionelle er bl.a. den høje rejsning med fritbærende spær, de lavtsiddende vinduer, der muliggør, at man kan sidde i kirken og se ud over Øresund, den omkredsede svalegang, de blågrå »biografstole« og den slanke klokkestabel. De hvide ydermure er i harmoni med den øvrige »hvide by«. Gavltrekanter mod nord er en blålig glasmosaik med et dybtrødt kors, udformet af billedhuggeren Palle Bruun, som også i korvinduet med en billedmosaik af blå, gult og rødt glas har skabt et billede af Kristus med udstrakte hænder. Den skal ses, helst solbeskinnet udefra, da får glassene et utroligt farvespil.

*Hjælpsomme
kurgæster*

Kurgæsterne fulgte kirkebyggeriet med interesse. Blandt dem, der overværede at det første spadestik blev taget, var Norges daværende kirkeminister, Birger Bergersen, og biskop Schielderup fra Hamar, som begge med et håndtryk til byggeudvalgets medlemmer gav byggeriet deres bedste ønsker med på vejen. Da kirken var under tag, henvendte en anden kurgæst, den svenske arkitekt Perry Marthin, der har specialiseret sig i farverådgivning og bl.a. været med til at vælge farver i FN-bygningen i New York, sig og tilbød at være behjælpelig med at skabe harmoni i kirkens farver. Og til indvielsen den 13. april 1957 komponerede en mangeårig kurgæst, organist Rung-Keller, et specielt musikstykke, bygget over den bibelske tekst fra indvielsen af Salomons tempel. Den nye kirke med dens 354 faste pladser har også vakt interesse blandt lokale beboere og forbipasserende, og mange har besøgt den. En tid lang stod den åben, men hærværk og tyverier førte til, at den desværre må være aflåst. Besøgende er dog altid velkomne og kan låne nøglen i sanatoriets reception.

Gode år

Perioden mellem 1950 og 1970 blev nogle gode år for sanatoriet med en stabil patientbelægning. Varigheden af kurgæsternes ophold blev gradvis kortere, men da det totale gæsteantal øgedes, forblev patient-

Skodsborgkirken. 1970. Personalet kommer fra morgenandagt. Foto: Torsten Høgh.

dagsantallet ret konstant. De højeste tal nåedes i 1960, hvor det totale indskrevne antal gæster var ca. 4600 og det gennemsnitlige daglige gæsteantal året igennem blev 246.

Ingen drikkepenge

Det var dr. Ottosens ide, at alle gæster skulle behandles lige, og ingen skulle ved hjælp af rigelige drikkepenge kunne »købe« sig fordele. Dette syn er fastholdt, og sanatoriets brochurer har gennem alle årene indeholdt en pasus om, at drikkepenge ikke modtages. Trods dette er der vel

af og til ydet en erkendtlighed i al stilfærdighed, men allerede i sanatoriets tidlige år udtrykte taknemlige gæster et ønske om at kunne give en kontant påskønnelse på helt legal vis. Det førte til oprettelsen af »Personalets Rekreativefond«, hvis midler gennem årene er kommet personalet til gode på varierende vis. I løbet af 1960-erne købtes for fondens midler et sommerhus ved Rørvig, og som supplement hertil købte sanatoriet en stor naturgrund på Kattegatsøen Læsø og byggede delvis af overskudsmaterialer fra kirkebyggeriet et lille sommerhus. Begge huse har siden været administreret af fonden og er for en yderst beskedne leje til personalets disposition.

Ny personalebolig

Boligforholdene for sanatoriets personale var meget primitive i starten, men blev væsentligt forbedret i tidens løb. Bl.a. var de tidligere gæsteværelser i Skodsborghus, Rex og Skovly overgået til at være personaleboliger, men alligevel var pladsforholdene trange, og de færreste kunne få eneværelser. Standarden levede heller ikke op til tidens øgede krav, og ønsket om bedre boligforhold for de ansatte trængte sig mere og mere på. Problemet var bl.a., at der ikke var ledig grund, hvorpå en ny personalebolig kunne opføres, medmindre noget af det gamle skulle rives ned først, og hvor skulle personalet så bo imens? Det blev et puslespil, hvor det gjaldt om at få så mange som muligt til at bo uden for sanatoriet og de resterende til at rykke sammen i det bestående over alt, hvor der var en mulighed. Der var også problemer med at indpasse de bygninger, der skulle bevares, så de dannede et harmonisk hele med det nye, men det lykkedes at restaurere gamle »Sundeved« på en sådan måde, at den indvendig fremtræder i harmoni med det nye og udvendig ikke virker som et brud på Strandvejens gamle profil. Slutresultatet blev en trefløjet nybygning, der stod færdig 1965 med i alt 76 personaleværelser, deraf de fleste som eneværelser, nogle få dobbeltværelser og endelig nogle få enværelses lejligheder, alt i alt tidssvarende boligfaciliteter for ca. 100 personer. Godt halvdelen af værelserne optages af studerende ved fysioterapiskolen, resten af medarbejdere ved sanatoriet. Dermed

har behovet for personaleboliger stort set været dækket, men i de senere år er antallet af gifte studerende øget, og det har skabt et nyt behov, idet faciliteterne ikke tilgodeser familieliv og småbørn.

Røntgenafdelingen

I samme periode fik røntgenafdelingen øverst oppe i sydfløjen nyt og moderne inventar og apparatur, og dermed fik røntgenlægen og hans assistenter tidssvarende arbejdsforhold.

Grønland

Skodsborguddannede fysioterapeuter har haft udlængsel og oprettet klinikker i alle verdensdele. Men ét sted, oven i købet inden for rigsfællesskabet, havde det ikke kunnet lade sig gøre. Grønland havde været et lukket land, men nu, hvor kolonistatusen var ophævet, og det var blevet en ligestillet del af riget, kunne det gøres. Direktør Westerlund lagde sig kraftigt i selen for at få oprettet en klinik i Godthåb, og efter mange vanskeligheder lykkedes det gennem et samarbejde mellem sanatoriet og Adventistsamfundets Vestnordiske Union (d.v.s. adventisterne i Danmark og Norge). Sanatoriet sendte 4 af sine håndværkere til Godthåb i henved et halvt år, og i den tid lykkedes det dem med nogen lokal hjælp på et centralt sted i byen at opføre en bygning, som dels rummer en klinik, dels en kirkesal til brug for den lille lokale adventistmenighed, og derudover nogle funktionærboliger. Klinikken, der har et nært og godt samarbejde med Dronning Ingrid's Hospital, bærer navnet »Skodsborg-Klinikken«, og selv om sanatoriet ikke har noget med den daglige drift at gøre, har det lige siden dens oprettelse været Skodsborguddannede fysioterapeuter, der har drevet den, ligesom sanatoriet gentagne gange har udlånt medarbejdere til den, når der på grund af ferier eller sygdom har været behov for det. Skodsborgs navn falder dermed daglig på flere måder Godthåbs indbyggere i øjenene. Måske burde det have været Søllerød (og ikke Lyngby!) der havde knyttet venskabsby-forbindelse med Godthåb!

Overlægeskift

I løbet af den i det foregående omtalte gunstige udvikling for sanatoriet havde man i 1957 for kun anden gang i sanatoriets historie skiftet overlæge. Overlæge Andersens helbred var ikke længere helt godt, og

han ønskede at blive fritaget for det ansvar, som overlægeposten indebar, og som han i sin omhu og interesse for stedet havde indfriet med arbejdsdage på 10-12 timer. At ansvaret var stort, blev bekræftet ved, at man nu fordelte det på flere skuldre, idet dr. Eskild Hansen blev udnævnt til ny overlæge, men aflastet ved, at dr. Axel Milholt blev cheflæge for medicinsk afdeling. Overlæge Andersen havde da været læge på sanatoriet siden 1915 og overlæge fra 1936, hvor han efterfulgte sanatoriets grundlægger overlæge Ottosen. Ved skiftet blev der fra alle sider, også uden for sanatoriets egen kreds, udtalt stor anerkendelse af overlæge Andersens arbejde. Han havde videreført og konsolideret sanatoriet på en dygtig og respektskabende måde, og man omtalte særligt hans store arbejde for at få fysioterapiskolen autoriseret, – et arbejde, som også skulle blive en hjertesag for efterfølgeren, overlæge Eskild Hansen.

Nogle år tidligere var overlæge Andersen flyttet fra »Marthas Håb« på toppen af Skodsborgbakken til en lejlighed i Høje Skodsborg, og der fik han efter sin fratræden nogle gode år, der dog blev afbrudt af sygdomsperioder, som han tilbragte som patient på sit elskede sanatorium. Han døde den 28. marts 1965 og er begravet på Vedbæk kirkegård.

Efter at den nye personalebygning havde tilgodeset de ansattes boligforhold trængte kurgæsternes krav om bedre faciliteter sig stærkere på. Først og fremmest var der ønsker om værelser med eget bad og toilet, og der er sagt mange lunt ironiske bemærkninger om et badesanatorium med for få badeværelser, og ledelsen erkendte, at det måtte der gøres noget ved. I 1967 påbegyndtes en gennemgribende modernisering af den ældste værelsesfløj, nordfløjen. Den nærmest korridoren liggende del af værelserne skiltes fra, og i den ene side indrettedes toilet og brusebad og i modsat side et garderoberum. Værelserne blev mindre, men faciliteterne bedre. Ombygningen krævede, at der skulle føres nye faldstammer gennem samtlige etager, hvorfor man valgte at udføre arbejdet i de stille vintermåneder, hvor det lavere gæsteantal gjorde det muligt at holde fløjen ubeboet. I marts 1968 var man klar til at tage fløjen i brug igen.

Brand!

Alt var installeret, der var nymalet, gulvene havde nye væg-til-væg-tæpper, KTAS var ved at montere de sidste telefoner, og efter weekenden skulle gæsterne begynde at flytte ind.

Men den 8. marts ved 13,30 tiden skete katastrofen.

Denne artikels forfatter havde vagt i sanatoriets reception, da en af håndværkerne kom løbende: »Ring efter brandvæsenet. Nordfløjen brænder!« På mit spørgsmål om, hvor i nordfløjen og hvor meget, svarede han blot: »Det ved jeg ikke, men der siver røg ud på øverste korridor.« Dermed måtte jeg – og brandvæsenet – i første omgang lade os nøje, og da den første brandbil efter ca. et kvarters forløb dukkede op, så brandmændene sig da også forundret om efter en ildebrand, indtil de opdagede en tynd, næsten usynlig røg, der anedes over nordfløjens tag. To mand greb en ildslukker og løb op på øverste etage i den tro, at den smule brand skulle de hurtigt ordne.

Det skulle ikke gå så let. Ilden viste sig at ligge og ulme i etageadskillelsens hulrum, hvor det brandfarlige isoleringsmateriale (bygningen var fra 1908, og hvis man dengang overhovedet isolerede, brugte man halm, tang og træuld!) havde fordelt branden over store afstande, og da man huggede hul for at komme til at slukke, kom der luft til ilden, og den brød ud i flammer snart her, snart der. I løbet af et par timer var øverste etage udbrændt, og de underliggende etager ødelagt af røg og nedsivende vand. En del af inventaret fra de nymonterede værelser lykkedes det at redde ved en frisk indsats af bl.a. fysioterapeuteleverne, og da fløjen som nævnt var ubeboet, var ingen menneskeliv i fare.

»– vort pæne arbejde –«

Den materielle skade var stor og følte dobbelt derved, at det skete i en netop færdigmonteret bygning, som stod bedre og smukkere end nogen sinde, da branden brød ud. Malerne stod der endnu med deres værktøj i hænderne, da en af brandmændene huggede sin økse op i den nymalede loftsbeklædning for at komme ind til flammerne, og jeg glemmer ikke maler Andersens ansigtsudtryk og hans rædselsslagne udbrud: »Midt i vort pæne arbejde!« da øksen slog hul. Hverken han eller vi andre anede

den gang, hvilket omfang branden skulle få, og hvor meget pænt arbejde, der var udført forgæves.

Det tog nogle måneder, men først på sommeren var det hele genskabt. Brandårsagen fandtes at være en gnist, opstået ved lodningen af nogle telefonledninger, og der fulgte langvarige juridiske tovtrækninger mellem KTAS, forsikringselskab og sanatorium, inden ansvar og erstatningskrav var fordelt mellem parterne.

Kopper

Et par år senere oplevede sanatoriet igen en dramatisk begivenhed. I eftersommeren 1970 kom en af de fysioterapistuderende, en ung, norsk pige, gentagne gange til receptionsskranken og spurgte, om der dog ikke var breve til hende. Hendes forlovede, der var medicinstuderende, var rejst på en ferietur til Østen, men ikke vendt tilbage til planlagt tid, og hun forstod ikke, at der ikke kom brev med en forklaring. Det gjorde der ikke, men i slutningen af august kom den unge mediciner selv hjem og kunne fortælle, at han under opholdet derude var blevet syg af et ondartet tilfælde af dysenteri og havde været indlagt på et hospital i Kabul.

Epidemialarm

Kort efter hjemkomsten blev han igen syg og blev indlagt på Blegdamshospitalet, hvor det viste sig, at han under opholdet i Kabul var blevet smittet med kopper. Det udløste epidemialarm fra de danske sundhedsmyndigheder, som krævede, at alle, med hvem han havde haft blot den fjerneste kontakt, eller som boede i den opgang, hvor han havde været på besøg, skulle indlægges til observation for evt. smitte. og i alt blev 169 personer, personale og fysioterapistuderende, indlagt på Blegdamshospitalet, medens det øvrige personale blev vaccineret, og al undervisning og alle sammenkomster, derunder Gudstjenesterne i kirken, blev aflyst.

Svensk panik

Da den koppesmittede medicinstuderende under sit besøg hos sin forlovede på sanatoriet kun havde besøgt personale og kun opholdt sig i personaleboligen, blev ingen kurgæster eller patienter indlagt, og de tog situationen forbløffende uanfægtet. Det gjorde derimod ikke de svenske

aviser, som havde store overskrifter: »Smitkopper på Skodsborg – mere end 100 indlagt!« Det skræmte de svenske sundhedsmyndigheder, som ikke lod sig formilde af oplysninger om, at gæstesektoren ikke var berørt. De krævede, at enhver indrejsende i Sverige, som havde haft forbindelse med sanatoriet, skulle i karantæne i 14 dage. Stillet over for dette ultimatum valgte de fleste svenske gæster at forlænge deres ophold og blive på sanatoriet, hvor de kunne færdes frit og den daglige rytme var uanfægtet.

Hjælpsombud

Men sanatoriets problem var netop, hvorledes den daglige rytme kunne opretholdes, når mere end halvdelen af staben, deriblandt forstanderinden og en af lægerne, var indlagt. For de fleste tilbageværende blev det lange arbejdsdage, ofte i helt andre afdelinger end de normalt var beskæftiget i. Det blev samtidig en inspirerende oplevelse af fællesskab og samarbejdsvilje. Alle satte en ære i ikke at give op, og alle hjalp overalt. Også udefra kom hjælp. Fra Vejlefyord Højskole kom en bus med 28 elever og funktionærer, som efter at være blevet vaccineret omgående gik i gang og gjorde god fyldest i køkkenen, spisesal og stuepigeafdeling m.m. Også lokalt oplevede man en uventet, men glædelig solidaritet, helt ukendte mennesker i Skodsborg og Nærum ringede eller kom personligt og tilbød deres hjælp. Det var fantastisk at opleve.

»– tænk, om det kunne være –«

En af medarbejderne skrev senere i sanatoriets årbog om sit indtryk af disse bevægede dage: »... tænk om denne samarbejdets ånd kunne fortsætte, alle små irritationsmomenter var borte, der var simpelt hen ikke tid til at fordybe sig i dem. Alle ydede deres bedste og arbejdede med iver for en fælles sag.«

Efter ca. 14 dage kom alle medarbejderne tilbage. Ingen var blevet smittet, selv ikke den unge medicinstuderendes forlovede, der, som overlægen på Blegdamshospitalet udtrykte det, »var blevet omfavnet med kopper«. Hun bevarede gennem det hele en beundringsværdig sjælsstyrke, selv da meddelelsen kom, at hendes forlovede ikke havde

stået krisen igennem, men var død. Hun forstod, at livet måtte gå videre og valgte efter at have fuldført sin uddannelse at blive i Danmark, og er i dag med sin familie bosat i »det grønne område«.

Sang og musik

Hvor så mange unge mennesker bor og færdes vil mange fritidsaktiviteter udfolde sig, også selv om fritiden for de fysioterapistuderende begrænses af lektielæsningens nødvendighed. Tydeligst har glæden ved sang og musik fundet udtryk. Allerede da sanatoriet var 5 år gammelt, dannedes et sangkor. Det har med skiftende leder og varierende navne overlevet og eksisterer den dag i dag. En aflægger, som dog ikke vil benævnes som et Skodsborgkor, er Sanctuskoret, som dog, da det væsentligt består af tidligere og nuværende sanatoriemedarbejdere, ikke kan frasige sig familieskabet. Det er kendt fra kirkekoncerter og pladeindspilninger af høj standard.

Foreningsliv

Ungdomsforeningen har mest arbejdet inden for religiøse og kulturelle områder, medens elevforeningen har varetaget de studerendes interesser og bl.a. formidlet kontakt til landets øvrige fysioterapiskoler. Ud over disse foreningsformer, der har fungeret kontinuerligt gennem årene, er andre klubbet opstået og forsvundet igen. Der har været keramikklub og fotoklub m.m., og i de senere år har sanatoriets idrætsforening været meget aktiv og formidlet kontakt med idrætsskredse uden for sanatoriet.

Skodsborgersamfundet

En helt unik foreningsdannelse fandt sted i 1923, 25-året for sanatoriets oprettelse. På baggrund af den interesse, hvormed tidligere medarbejdere og studerende, som nu var spredt viden om, omfattede deres tidligere arbejds- og studiested, stiftedes »Skodsborgersamfundet« som en medarbejderforening, primært med det formål gennem et årsskrift at berette om sanatoriet og bevare kontakten mellem »moderinstitutionen« og de mange tidligere og nuværende medarbejdere. Gennem mere end 50 år udgav foreningen årsskriftet, og der er på den måde tilvejebragt et historisk kildemateriale, som bl.a. ved udarbejdelsen af denne beretning

Fysioterapi

har været af stor betydning. Årsskriftet udkommer stadig, men ændrede for få år siden status. Det udgives nu i driftsbestyrelsens regie.

Fysioterapi er ifølge en leksikal definition »en behandlingsmetode med fysisk påvirkning af legemet til bekæmpelse af sygdom«, og der tilføjes, at »i fysioterapien anvendes f.eks. massage, sygegymnastik, varme, elektricitet, bade, lys, samt opøvelse af led og muskler ved særlige apparater.«

Under påvirkning dels fra USA, dels fra læger i Tyskland og Østrig, fik dr. Ottosen øje for fysioterapiens muligheder og så den som det grundlæggende i sanatoriets behandlingstilbud. Det stod ham fra begyndelsen klart, at for at kunne behandle sine patienter efter disse principper måtte han have et veluddannet personale, hvorfor han allerede fra sanatoriets start oprettede et kursus, som i begyndelsen var 2-årigt og benævntes: »Kursus i sygepleje og massage«. Undervisningen var, forholdene taget i betragtning, forbløffende omfattende, men forståeligt nok med hovedvægten lagt på det praktiske, således at eleverne gennem deres arbejde i behandlingsafdelingerne tilegnede sig et all-round kendskab til patientbehandling, samtidig med at de udgjorde en for stedet nødvendig arbejdskraft. En vellykket kombination, som endnu ikke er helt fraveget.

Studievilkår

Vilkårene var barske. I en gammel bestyrelsesprotokol fra 1898 står at læse: »Det første kursus ved Skodsborg Sanatorium beregnes afsluttet 1. maj 1900. Elever, som tager dette kursus får kr. 40,- for det første år og kr. 60,- for det andet år. Arbejdstiden fastsættes til 8 timer daglig i begge år.« (og bemærk, at den teoretiske undervisning lå uden for disse 8 timer!) Der ligger en næsten ubegribelig afstand mellem dette og forholdene i dag, hvor de studerendes timeløn i praktikken nærmest modsvarer datidens årsløn, men hvor undervisning og bolig til gengæld koster langt over en tusindkroneseddel hver måned.

De barske forhold afskrækkede ikke. Eleverne meldte sig i en jævn

strøm. Undervisningen intensiveredes. Varigheden ændredes til 3, senere til $3\frac{3}{4}$ år. Efter datidens forhold har undervisningen sikkert været udmærket, men kurset var uden nogen form for officiel autorisation. Man må formode, at den interesse og idealisme, som drev de fleste af eleverne, kompenserede for de manglende papirer og stempler, i hvert fald var arbejdsløshed for en Skodsborguddannet terapeut dengang som nu et ukendt begreb.

Autorisation

Det første tilløb til at gøre uddannelsen autoriseret gjordes af dr. J. Iversen, som fra sin studietid var bekendt med den senere formand for Dansk Sygeplejeråd, professorinde Tscherning, og hendes efterfølger, forstanderinde på Bispebjerg Hospital, Charlotte Munch, og derigennem fik udvirket, at sygeplejersker, uddannet på sanatoriet, ved at supplere med 1-2 år på et hospital, kunne blive anerkendt og optaget som medlemmer af Dansk Sygeplejeråd. Det indebar en ofte meget vellykket kombination af sygepleje og fysioterapi, men ordningen fik kun få års levetid, fordi Sundhedsstyrelsen omlagde sygeplejeuddannelsen, så kun visse hospitaler fik lov til at uddanne sygeplejersker.

Autorisationen lod således vente på sig, men skolen trivedes. Det blev overlæge Andersen, der senere kom til at præge forhandlingerne med myndighederne, og den 6. juni 1948 modtog skolen autorisation fra Den danske Lægeforening. Dr. Eskild Hansen (fra 1957 overlæge) havde året før opnået specialistanerkendelse som fysiurg og blev kursusleder. Det blev også ham, der blev nøglepersonen, da der næste gang skulle forhandles afgørende ændringer i skolens struktur. Det var i 1968, da Indenrigsministeriet overtog den autoriserende myndighed og gennemførte en ligestilling af de da eksisterende 4 fysioterapiskoler. Det medførte bl.a., at elevernes praktik ikke blot skulle ske på sanatoriet, men også på andre hospitaler, og fysioterapeut Elsy Bacher afløste overlæge Hansen som leder af skolen. I de følgende år skete en del interne ændringer. Fra at være en afdeling af sanatoriet fik skolen status som selvstændig institution med egen bestyrelse og egen økonomi. Kursusbetegnelsen forsvandt

og blev til Skodsborg Fysioterapiskole. Det er den eneste private fysioterapiskole i Norden, og en tilsvarende skole ville ikke nu kunne oprettes privat.

Domicil

Lokalemæssigt har skolen ført en omskiftelig tilværelse, først i trange kælderlokaler, senere i de forhen kongelige og højloftede, men upraktiske gemakker i villa Rex. I 1972 flyttede skolen over Strandvejen til Skodsborghus, som efter en gennemgribede ombygning byder på gode, lyse klasseværelser med lydisolations mod Strandvejen og udsigt over sundet. 8 værelser på 1. sal blev omdannet til bibliotek og læsesal for de studerende. Loftet følger tagkonstruktionen og dufter af frisk fyrretræ. Lyst og venligt. Skolen er tilbage i den bygning, hvor det hele i 1898 startede så beskedent.

Uddannelsen er nu 4-årig, og der optages ca. 30 studerende årligt, hvoraf ca. 25 fuldfører uddannelsen, men som på landets øvrige fysioterapiskoler er ansøgenes antal oppe på flere hundrede. Der kræves en god studentereksamen og mindst 1 års praktisk arbejde for at komme i betragtning. Skolen beskæftiger p.t. 28 lærere og instruktører, og de studerendes praktik foregår som nævnt dels på sanatoriet og dels på 5 forskellige hospitaler i Nordsjælland. Ifølge skolens tilhørsforhold har medlemmer af Adventistsamfundet fortrinsret, men alt andet lige er der adgang for andre kvalificerede, når pladsforholdene muliggør det.

Kokkeskolen

Med den vægt, der fra overlæge Ottosens side blev lagt på sundhedsbevarende kost, måtte undervisning i madlavning blive en naturlig ting, og allerede i sanatoriets første år finder vi, at medarbejderstaben i et notat siges at omfatte 2 »husholdningselever«. Det videreudvikledes til en regulær kokkeskole, som gennem et 2-årigt kursus i en lang årrække dimitterede gennemsnitligt 5-6 kokke årligt. Her, som i fysioterapiskolens begyndelse, savnedes imidlertid en officiel autorisation af uddannelsen, så der kunne gives svendebrev, og en sådan godkendelse har det trods gentagne drøftelser med de relevante myndigheder ikke været muligt at opnå. Afvisningen begrundes bl.a. med, at da der i sanatoriets

køkken ikke tilberedes svinekød, ligesom der ikke på sanatoriet serveres vin og spiritus, vil uddannelsen ikke være fuldstændig.

Trods denne mangel har det aldrig været noget problem for en Skodsborguddannet kok at finde arbejde. Der er steder nok, hvor evnen til at lave sund og velsmagende mad vurderes højere end kendskabet til, hvilken vin det er comme il faut at servere til de enkelte retter. Den manglende mulighed for at give svendebrev har bevirket, at kokkeuddannelsen på sanatoriet p.t. er stillet i bero, men håbet om at finde en løsning på problemet er ikke opgivet.

Børnehaven

Omkring 1950 begyndte det at blive et problem at skaffe tilstrækkeligt kvindeligt personale og som et lokkemiddel tilbød man at organisere børnepasning i arbejdstiden. Det begyndte beskedent med en halv snes børn under opsyn af en voksen i et kælderlokale, men voksede i løbet af nogle år, indtil man i 1970 havde ca. 40 børn og 6 ansatte med en uddannet børnehavepædagog som leder. Myndighederne stiller nogle krav til lokaler, der skal huse en børneinstitution, men giver til gengæld tilskud, hvis kravene er opfyldt. Det førte til, at man i samarbejde med Søllerød kommune ombyggede personalebygningen Skovly til vuggestue og børnehave med i alt 32 pladser og normeret som en selvstændig institution med egen bestyrelse. Da man i kommunen havde andre børneinstitutioner, hvori navnet Skovly indgik, bad man om, at navnet måtte blive ændret. Det blev Skovfryd. Den nye børnehave toges i brug efteråret 1975 og er i princippet åben for alle i kommunen, men børn af sanatorieansatte har fortrinsret.

Strukturændring

I 1967 begyndte en strukturændring, som er videreført i årene siden. Sanatoriet indgik en aftale med Københavns hospitalsvæsen om at modtage et antal patienter derfra til genoptræning. Det begyndte med 20 patienter, men i løbet af få år var hele den tidligere medicinske afdeling inddraget til hospitalspatienter, sammen med villa Alba og Palæets stueetage.

Aftalen indebar fordele for sanatoriet, bl.a. en udjævning af den på

kurafdelingen meget sæsonbestemte belægning, ligesom det gav fysioterapieleverne et mere varieret praktikklientel, men også ulemper i form af investeringer. Det nye patientklientel var mere bevægelseshæmmet og medførte krav om bedre pladsforhold (kørestole er pladskrævende) og i årene 72-73 ombyggedes hele afdelingen, desuden byggedes en ekstra etage på med en stor dagligstue med en skøn udsigt over sundet, genoptræningslokale, beskæftigelsesterapi m.m. Senere fulgte en ombygning af kontorfløjen, hvis 1. sal blev inddraget i hospitalsafdelingen, og senest er i 1982 yderligere inddraget og ombygget to etager i vestbygningen, hvorved hospitalssektoren er udvidet til ca. 150 pladser, eller lidt over halvdelen af sanatoriets samlede kapacitet. Dermed er der i løbet af det seneste tiår investeret mere end 10 millioner kr. i forbedringer af bygninger og inventar.

Kursektoren

Det skal tilføjes, at sideløbende med hospitalsafdelingens vækst er der også sket en gradvis ændring inden for privatklientellet i kursektoren. Med generationsskiftet tynder det ud i det klientel, der tidligere »tog på kur«, og Skodsborg er nu ikke kun et sted, hvor udelukkende velsituerede mennesker kommer. Her kommer også »almindelige mennesker«, der forstår betydningen af sund levevis, derunder profylaxe, d.v.s. forbyggende helsepleje. De mødes her for at få et helsemæssigt eftersyn og en livsbekræftende opladning af de ressourcer, der giver nye kræfter til hverdagens opgaver.

Kongesalen

I byggeprogrammet indgik den tidligere nævnte ombygning af Skodsborghus til domicil for fysioterapiskolen, og dens tidligere lokaler i Rex indrettedes til kontorer for sanatoriets administration. Den runde salon i Rex, oprindeligt Frederik VII's taffelsal, der har ført en omskiftelig tilværelse, bl.a. som tysk officersmesse under besættelsen, blev forud for sanatoriets 75-års jubilæum i 1973 ført tilbage til dens oprindelige udseende. Ved hjælp af originale tegninger og oplysninger fra Nationalmuseet fik den igen de originale farver, og den bronzebuste af Frederik VII, som forsvandt i tyskertiden, blev ved et af professor Roar Skovmand

velvilligt formidlet udlån fra Jægersprisstiftelsen erstattet med en gipsbuste. Og nu holdes der hævd over det historiske lokale, som væsentligst kun anvendes ved receptioner i festlige anledninger, ligesom rundvisninger af besøgende oftest begynder her med en gennemgang af stedets historie. Interesserede er velkomne til at bese salonen og kan låne nøglen ved henvendelse i sanatoriets reception.

Generationsskifte

Gennem mange år var sanatoriets ledelse præget af en stor kontinuitet. I de første 74 år var der således kun tre overlæger: Ottosen, Andersen og Hansen. Men så fulgte en periode med hyppige skift. I 1972 blev overlæge Hansen afløst af overlæge Axel Milholt, som fungerede til 1977, da chefen for røntgenafdelingen, dr. Roland Nielsen påtog sig opgaven, som han igen frasagde sig ved årsskiftet 1981/82. Selv om alder i de nævnte tilfælde blev angivet som en af fratrædelsesgrundene, vedblev alle tre »abdicerede« overlæger at stå til disposition som speciallæger, mere eller mindre på deltid. Det egentlige generationsskifte indtraf i 1982, hvor overlægestillingen igen deltes og to unge og veluddannede speciallæger trådte til. Speciallæge i fysiurgi dr. Uffe Willerslev Jørgensen blev overlæge for hospitalsafdelingen, og speciallæge i intern medicin Arne Skjold Iversen blev overlæge for kurafdelingen. Dr. Iversen er et barnebarn af Erik Arnesen, som var en af de pionerer, der sammen med dr. Ottosen grundlagde sanatoriet.

Overlægerne

Direktørerne

Efter direktør Westerlunds fratræden varetoges den forretningsmæssige ledelse i årene 1970-75 af Arne Falk Nielsen, der foruden at være forretningsuddannet også var Skodsborguddannet fysioterapeut, og da han i 1975 blev forstander for plejehjemmet Søndervang i Fakse varetog revisor Johs. Pedersen midlertidigt opgaven, indtil Bjørn Kofoed to og et halvt år senere udnævntes til direktør. Hermed kom der en lokal mand i direktørstolen, idet Bjørn Kofoed er opvokset i Nærum som søn af nu afdøde murermester Peter Kofoed. Efter at være uddannet som fysioterapeut var han i nogle år leder af Skodsborgklinikken i Godthåb og drev derefter sammen med en studiekammerat en klinik i Jylland. I disse år

Kongesalen – Frederik d. VII's taffel og statsrådssal – har ført en omskiftelig tilværelse og ses her – i 1910 – i funktion som sygegymnastiksal. Senere har den været bordtennislokale, læsesal og under krigen tysk officersmesse. Nu er den pietetsfuldt ført tilbage til sit oprindelige udseende, og der værnes om den som et historisk klenodie.

kom han ind i organisatorisk arbejde i foreningen Danske Fysioterapeuter og har således, trods det at han ved ansættelsen som 34-årig er den yngste direktør, sanatoriet nogen sinde har haft, en alsidig faglig og praktisk baggrund for den krævende opgave.

Også sanatoriets mangeårige inspektør, Georg Bacher, fandt nylig tiden moden til at trække sig tilbage til privatlivet. En ny generation står parat til at føre sanatoriet videre mod de 100 år.

Vi, der gennem en menneskealder har haft vor bolig i Søllerød kommune og vor gerning på sanatoriet, har af og til mødt den opfattelse, at sanatoriet var at betragte som en isoleret enklave i det lokale fællesskab, en lukket verden, der havde nok i sig selv, et for omgivelserne lukket elfenbenstårn.

Selv om Ottosen var udadvendt og bl.a. medstifter af Skodsborg Kommunalforening, og at f.eks. en af sanatoriets læger, dr. Lassen, i en periode var medlem af kommunalbestyrelsen, for blot at nævne et par udadvendte kontaktflader, så må vi nok erkende, at stedets egenart har kunnet medvirke til at give dette indtryk. Forhåbentlig vil det positive i stedets egenart aldrig fortrænges, men de lokale kontakter øges. Patienterne på hospitalsafdelingen kommer fra det storkøbenhavnske område og personalet hentes i stigende grad lokalt – også blandt ikke-advester. Kommunens skoler aflægger virksomhedsbesøg. Ca. 35 kommuneskoleelever er hvert år i erhvervspraktik i sanatoriets forskellige afdelinger, og en del af dem vender tilbage som medarbejdere og fysioterapistuderende. Sanatoriets idrætsforening mødes med kommunens andre unge idrætsudøvere i venskabelig dyst, og meget andet medvirker til at øge forståelsen for, at Skodsborg Badesanatorium ikke er et lukket land, men en virksom, omend særpræget, lokal arbejdsplads med store lokale kontakter.

Elfenbenstårnet er åbent.

Selskabet 1.1.1981-31.12.1981

Af Roar Skovmand

Formandens beretning ved generalforsamlingen
d. 2. juni 1982 på Søllerød Rådhus

Selskabets medlemstal har i de seneste år været nogenlunde konstant. Det er nu på 1334 medlemmer. I betragtning af den økonomiske krisetid samfundet gennemlever i 1980'erne må det betragtes som tilfredsstillende at selskabet har undgået noget større fald i sit medlemstal.

Til generalforsamlingen i fjor, den 21. maj 1981, var der mødt ca. 150 medlemmer op i kommunalbestyrelsens mødesal. Borgmesteren, fru Birgitta Broberg, havde indvilget i at påtage sig dirigenthvervet og blev under dagsordenens punkt 1 valgt hertil med akklamation. Under dagsordenens punkt 2 indledede formanden sin beretning – der er aftrykt i Søllerødbogen 1982 – med at takke borgmesteren for at selskabet atter i dette år kunne benytte kommunalbestyrelsens mødesal til generalforsamling og årsmøde. – Det takker vi også for i år.

Efter beretningen spurgte redaktionschef Jens Ravn Olesen om der kunne gøres noget for at øge selskabets kontakt med skolernes historieundervisning. – Universitetslektor, dr. phil. Erik Helmer Pedersen slog til lyd for et tættere samvirke mellem videnskab og folkeoplysning, blandt andet med grundlag i det lokalhistoriske arkiv. – Til det første spørgsmål svarede formanden, at lærerstanden var solidt repræsenteret i selskabets bestyrelse, og at man her ville tage spørgsmålet op (hvad siden er sket). Til Helmer Pedersen bemærkede han, at der jo netop fra hans side var kommet et forslag på Dansk historisk Fællesforenings sidste

Generalforsamlingen 1981

årsmøde om i forbindelse med disse års 200 års jubilæum for udskiftningen og stavnsbåndets løsning at sætte studier i gang på lokal basis. Det var en nærliggende opgave at få en udredning af forløbet for Søllerøds vedkommende. (Også dette emne er taget op af Helmer Pedersen selv med kommunal støtte.)

Tandlæge Kirsten Harck Wulff opfordrede til – mens tid var – at tage en tur på den gamle jernbanebro ved Strandmøllen. Hun udtalte frygt for at naturomgivelserne ville tage skade, hvis campingpladsen skulle udvides på skovens bekostning. Hertil svarede arkitekt Albert Gehrke at bevaringsudvalget ikke kendte til planer herom. – Major Erik Sinding gjorde opmærksom på at grotten over Suhms Kilde i Øverød var ved at skride sammen, et problem som arkitekt Gehrke lovede at bevaringsudvalget ville undersøge. Det skal der senere vendes tilbage til.

Selskabets økonomi

Efter at formandens beretning var godkendt, aflagde kassereren, ingeniør Werner Ruff, under dagsordenens punkt 3 regnskab for kalenderåret 1980. Overskuddet var steget fra knap 2000 kr. til godt 74.000, og regnskabet balancerede med godt 349.000 kr. – mod forrige års 257.000. En væsentlig del af indtægterne, ca. 132.000 kr., skyldes dog tilskud og gaver, kun godt 94.000 medlemskontingenter. De dækker faktisk ikke vareforbruget og andre omkostninger. Til trods herfor ville bestyrelsen ikke foreslå kontingentet (dagsordenens punkt 4) på 70 kr. forhøjet i denne omgang. Regnskabet blev godkendt uden bemærkninger fra forsamlingen.

Under dagsordenens punkt 5 var der ikke indkommet forslag fra medlemmerne. Under punkt 6, Valg ifølge vedtægterne, blev de bestyrelsesmedlemmer, der var på valg, genvalgt: Eigil Koefoed, Jørgen Schunck, Ady Rechnitzer, Anita Mikkelsen og Ole Sørensen. Også førstesuppleanten, Albert Gehrke, blev genvalgt samt Bent Schlütter på revisorposten.

Under dagsordenens punkt 7, Eventuelt, tog borgmesteren ordet for at takke lektor Gunnar Sandfeld for hans indsats for kommunen med

*Gunnar Sandfelds
foredrag*

den lange række bøger, han har skrevet om dens historie. Borgmesterens indlæg er aftrykt i Søllerødbogen 1982 efter formandens beretning.

Efter generalforsamlingen holdt Gunnar Sandfeld et foredrag om »Hvordan Ny Holte blev til«. Det gav tilhørerne et levende indtryk af en stationsbys tilblivelsesproces. Et kort referat af foredraget er aftrykt i Søllerødbogen 1982 side 163. Efter foredraget overrakte formanden Gunnar Sandfeld en bog gave med tak fra selskabet, og hermed sluttede mødet. – Ved det bogmarked, der blev afholdt før generalforsamlingen blev der solgt publikationer udgivet af selskabet for 4300 kroner.

Selskabets sensommerudflugt fandt sted søndag eftermiddag den 6. september. Den samlede henved 60 deltagere ved Hørsholm Kirke hvorfra museumsinspektør Ellen Danstrup førte gæsterne på en rundtur i parken hvor hun fortalte om Sofie Magdalenes prægtige slot med den virkning, at man syntes at se det hæve sig påny over engens soldis. Historien om slottets sørgelige endeligt blev som ved en ligbegængelse henlagt til C. F. Hansens nøgterne kirkerum. Herfra fortsatte deltagerne til egns museet hvis rige indhold blev fremvist af Ellen Danstrup og hendes medhjælper, fru Inger Nielsen. Udflugten afsluttedes med et besøg på Jagt- og Skovbrugsmuseet.

Omtale af jubilæumsfestlighederne i anledning af selskabets 40-årige beståen må opsættes til næste årsberetning, men det skal dog nævnes, at Søllerødbogen 1982 har bragt både formandens tale ved festen på Trørødskolen 2. marts og sekretæren Annalise Børresens tilbageblik indledet og afsluttet med citatet »Kun den i hvem fortiden er stuvet op har fragt ind i fremtiden«.

Bevaringsudvalget

Selskabets Udvalg til varetagelse af landskabsbevarende opgaver har fremdeles arkitekt Albert Gehrke som formand og består i øvrigt af Nina Fabricius, Eigil Koefoed, Ady Rechnitzer og Werner Ruff, med sidstnævnte som næstformand og Ady Rechnitzer som sekretær. I min omtale af udvalgets virksomhed siden sidste generalforsamling støtter jeg mig på notater fra dets formand.

Suhms Kilde på skråningen fra Fredensdal i Øverød ned mod bredden af Søllerød Sø blev, som nævnt ovenfor, omtalt på generalforsamlingen i fjor af major Erik Sinding. Udvalget kan bekræfte, at der er faldet et par sten ud i loftet på hvælvingen over kilden, og det har stadsingeniøren påtaget sig at få repareret. Men selve kilden er forlængst udtørret. Det skyldes nok dræning og afvanding i baglandet, og det er der nok ikke noget at gøre ved – desværre. I gamle dage fungerede kilden som landsbyens drikkevandsbrønd. Den er gengivet på et kobberstik fra slutningen af 1700-årene.

Søllerød kirkegård

I beretningen sidste år blev det nævnt, at selskabets bestyrelse havde fået flere forespørgsler om mulighederne for at bevare værdifulde gravsteder på Søllerød kirkegård. I den anledning er der indledt et samarbejde mellem udvalget og kirkegårdsinspektionen. I et konkret tilfælde har selskabet modtaget en henvendelse fra kommunen. Den gjaldt den engang så landskendte forfatter Zakarias Niensens grav. Gravmålet skyldes hans barnebarn, arkitekten Viggo Sten Møller. Han er selv vokset op i Øverød og har i sin fornemme lille bog »Over til Øverød« fra 1952 som en forløber for Gunnar Sandfeld givet en forelsket skildring af sin barndoms landsby – også af Fredensdal og Suhms Kilde. Efter besigtigelse af gravstedet har arkitekt Gehrke anbefalet dets bevaring, både på grund af dets kulturhistoriske og arkitektonisk-æstetiske værdier – og også fordi der er så smuk en udsigt derfra. Kommunen har derefter påtaget sig den fremtidige vedligeholdelse.

Bevaringsplan for det gamle Søllerød

Mens vi dvæler ved kirkegården må det omtales, at et udvalg med repræsentanter for Søllerød sogns menighedsråd, grundejerforeningen, naturfredningsforeningen, Historisk-topografisk Selskab samt stadsingeniøren og arkitekt Poul Erik Ostenfeld (sekretær) har udarbejdet skitse til en bevaringsplan for det gamle Søllerød. Grundejerforeningens repræsentant er Ulrik Schou, selskabets Albert Gehrke. Baggrunden for dette initiativ er menighedsrådets ønske om at få opført en sognegård nær kirken. Udvalgets forslag går ud på at få sognegården bygget bag

Æblegården på højre side af stien, der fører fra parkeringspladsen til kirken. Dette har fået tilslutning i bevaringsudvalget. Tanken er i øvrigt at inddrage hele området med kirkegården og Søllerød Slot samt bebyggelsen og beplantningen langs begge sider af Søllerødvej fra parkeringspladsen til og med vejudvidelsen ud for Søllerøds gamle rådhus.

Det må også nævnes, at der er nedsat et særligt Søllerødudvalg hvis medlemmer er udpeget af miljøministeren. Det består af fem medlemmer og en sekretær, og blandt medlemmerne er repræsentanter for fredningsstyrelsen, hovedstadsrådet samt denne kommunes borgmester. Udvalgets opgave er at udstikke retningslinier for pleje af de fredede områder. Ejerne af de pågældende arealer er blevet indbudt til at deltage i udvalgets møder, de har hidtil drejet sig om områderne vest for motorvejen, herunder naturparken. Til næste år vil udvalget behandle arealerne øst for motorvejen – hvorefter der afgives indstilling til ministeren. Selskabet er desværre ikke repræsenteret i udvalget, men bevaringsudvalget søger at følge dets arbejde.

Kommunens eget planlægningsarbejde har det ikke været vanskeligt at følge. Bevaringsudvalget har fået tilstillet alle lokalplaner der er fremkommet siden april i fjor, herunder planerne for bebyggelse på hattefabrikkens grund, for Vedbæk bymidte og for Holtes centerområde. Her til har man ikke fundet anledning at gøre bemærkninger. Men såfremt der måtte være bemærkninger fra salen til det her anførte vil arkitekt Gehrke som bevaringsudvalgets formand være rede til svar.

Selv skal jeg kun tilføje et træk fra mine jævnlige spadsereture ad stien langs Kystbanen fra Aggershvilø til Skodsborg station. Hvor stien deler sig i to, en til kystsiden og en til skovsiden, hæver man i disse uger ved sindrige underbygninger og donkrafte den gamle gangbro over banen. Mens det ikke var muligt at beholde den wildwest-lignende jernbanebro over Mølleåen må vi glæde os over at Statsbanerne vil bevare dette stolte mindesmærke over solidt cementeret og samtidig elegant udformet brobygningskunst fra 1897 da Kystbanen blev anlagt.

Sensommerudflugten i år vil finde sted søndag den 12. september. Den vil denne gang gå til vor nabokommune vest for Furesøen, Farum. Her vil formanden – eller forkvinden – for Foreningen Det gamle Farums Venner, fru Ruth Riis-Hansen og hendes mand, direktør Finn Riis-Hansen, modtage deltagerne på Farumgård, hvorefter der bliver lejlighed til besøg i den nærliggende kirke.

Det er en god idé at henlægge vore sensommerudflugter til nabokommuner, som vi i fjor gjorde det til Hørsholm og tidligere har gjort det til Lyngby-Tårnbæk kommune. Fra et af vore medlemmer, medlem nr. 140, Anne Marie Bruun, har bestyrelsen modtaget forslag om en udflugt til Eremitagen. Det har tidligere været overvejet i bestyrelsen, men ved henvendelse til hofmarskallatet har vi stødt på betænkelighed ved vort store medlemstal. I alle tilfælde må besøg her udsættes til den pågående restaurering af slottet er fuldført. Det samme gælder besøg på Frederiksdal, som også har været på tale.

Med hensyn til samarbejdet med andre foreninger her i kommunen skal det nævnes, at Landsbyudvalget for Holte og Søllerød Folkedanserforeninger Sankt Hans aften den 23. juni i år i samarbejde med vort selskab og kommunens biblioteks- og kulturudvalg vil afholde en landsbyfest i Struckmann-parken i Skodsborg. Her bliver der kl. 20 opvisning af folkedans i gamle egnsdragter, og kl. 21 vil sognepræst Lis Rechendorff holde båltale. – Sammen med foreningen Norden er der igen i 1981 lavet en Søllerød-kakkel, denne gang med motiv fra røgterhuset i Trørød – efter en pennetegning af Otto Haslund fra 1863. – Lions Club i Virum har udsendt en nyudgave af Fattig-Holms henrivende billedbog »Fra Sjællands yndigste egne«. Med Naturfredningsforeningen danner arkitekt Gehrke et bindeled. Endelig ligger det nær at tilstræbe et samarbejde med vor initiativrige kunstforening.

Også med foreninger uden for Søllerød kommune er der indledt samarbejde. Birkerød lokalhistoriske forening og arkiv tilbyder vore medlemmer Johan Røssels to bøger »Træk af Birkerød sogns historie« og

»Omkring Birkerød kirke« (sammen med Chr. Schultz og Esbjørn Hjort) til medlemspris. Af særlig interesse for vore medlemmer er det af Landbohistorisk Selskab (hvis formand er dr. Helmer Pedersen) udgivne farvede kort over Trørød, opmålt 1771 før udskiftningen. Det viser trevangsbrug, åser, agre og overdrev.

Publikationsvirksomhedens faste led er Søllerødbogen, den nyeste er udkommet her i foråret i 1700 eksemplarer. I Søllerødbogen 1982 har lektor Gunnar Sandfeld atter givet et fængslende bidrag til vor lokalhistorie i sin næsten 100 sider lange skildring af en enkelt ejendoms, det nuværende Geelsgårds, ældre historie, det vil sige før 1943. Den er rigt illustreret, blandt andet med en række billeder af dens beboere, dog ikke af den mest berømte: August Strindberg. Til gengæld giver selve teksten et farverigt billede af den temperamentsfulde, tildels utilregnelige digter. Efter et bidrag af Ulrik Schou om Søllerød grundejerforening følger en række spændende afsløringer ved universitetslektor Erik Brinch Petersen og hans medarbejdere af de fortsat epokegørende Vedbækundersøgelser. De er nu også kommet i særtryk bekostet af biblioteksudvalget.

I denne forbindelse må det indskydes, at Søllerød Kommunebiblioteker til glæde for synssvage og blinde har ladet en række artikler fra tidligere årgange indtale på bånd, herunder Jørgen Andersen-Nærum's spændende fortælling om hans barndom i Søllerødbogen 1980.

Blandt planerne for fremtidige udgivelser må nævnes »Søllerød set med malerøje« ved Laura Jacobsen og »Udskiftningen i Søllerød« ved Erik Helmer Pedersen. Det vil også ligge nær at lade kommende Søllerød-årbøger indholde beretninger både fra museet og det lokalhistoriske arkiv. Det sidstnævnte er nu også blevet videnskabeligt bemandet. Endelig vil der i 1983 komme en ajourføring af Søllerødbibliografien fra 1968.

Selv om det strengt taget er et emne som først hører hjemme i næste årsberetning kan jeg ikke dy mig for at omtale arkæologen Svend Aage Knudsens nyudkomne atlas »Landskab og Oldtid«, udgivet af de histo-

risk-topografiske selskaber for Søllerød og Lyngby-Tårnbæk kommuner med betydelig støtte fra disse kommuner, fra Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond og andre kilder. Takket være støtten er det blevet et billigt værk til prisen, kun 115 kroner for de to samdrægtige selskabers medlemmer. Dette værk har været ventet med længsel siden den dag for fire år siden, da den unge student fremviste sine første kort i denne sal. Vi havde brug for et arkæologisk kort, men vi har fået meget mere. Svend Aage Knudsen har kulegravet det grønne område, studeret landskabet og arkiverne. I mere end 200 år gamle amtsindberetninger om »curiosa og andre antiquiteter«, ja i 300 år gamle markbøger til Christian den Femtes matrikel har han fundet spor af jættestuer og høje, hvoraf de fleste siden er sløjfede. Ved et minutiøst studium af samtlige kilder er det lykkedes Svend Aage Knudsen at genfremstille landskabets skiftende linier og finde sammenhængen mellem bebyggelse og landskab gennem de tusinder af år, der er gået siden de første stenalderjægere slog sig ned ved Vedbækfjordens bredder.

Kort efter at Sophus Müller i 1897 havde skabt sit geniale værk »Vor Oldtid« led han den tort – sådan følte han det – at nye fund fremdraget af en landsbylærer rykkede Danmarks historie tusinde år længere tilbage i tiden. Noget lignende hændte Johannes Brøndsted, da han i 1938 havde udsendt første bind af Danmarks Oldtid. Han bar det med fatning. Det har Svend Aage Knudsen sikkert også gjort, da man forleden søndag kunne se gasledningsarkæologerne afdække stolpehuller fra et yngre bronzealderhus ved Rygård. Dem har man ikke før sporet på denne egn. Så hurtigt rider den arkæologiske videnskabs ryttere.

Svend Aage Knudsens værk er epokegørende i metode og rækkevidde. Men det står ikke ene på feltet. Vi kan være stolte i denne kommune over at vort eget Søllerød Museum har fået en ledende status i amtet og over at dets leder Nina Fabricius er blevet formand for Københavns Amts Museumsråd. Sammen med Claus Malmros og Anne-Lise Walsted har

hun forfattet en »Oversigt over Københavns Amts Kulturhistorie« i to bind, der kan erhverves for kun 40 kroner.

Her må jeg slutte. Det fremgår af det regnskab, som kassereren om lidt vil aflægge, hvor megen økonomisk hjælp selskabet i det forløbne år har fået fra kommunen og andre kilder. Den er vi i bestyrelsen dybt taknemlige for.

Til slut vil jeg citere slutningslinierne i Viggo Sten Møllers tidligere omtalte skrift om Øverød. Der står: »Endnu er der smukt ved søen. Endnu grønnes Præstelandet og Kirkeskoven hvert forår. Kroen og kirken på Søllerød bakketop holder stillingen. Der er en arv at forvalte for de kommende slægtled.«

Resultatopgørelse for tiden 1. januar – 31. december 1981

<i>1980:</i>		
94.440	Kontingenter	97.796
89.278	Salg af bøger	47.825
<u>÷ 217.813</u>	Vareforbrug	÷ 129.800
		<u>÷ 81.975</u>
÷ 34.095		15.821
95.000	Tilskud, Søllerød kommune 1981	82.000
2.000	Tilskud, Ministeriet for kulturelle anliggender	0
<u>35.000</u>	Gave, Sparekassen for Lyngby og Omegns Fond (Bikuben)	<u>0</u>
		<u>82.000</u>
<u>97.905</u>		97.821
<u>27.532</u>	÷ omkostninger	<u>29.183</u>
70.373		68.638
<u>3.893</u>	Renteindtægter	<u>13.299</u>
<u>74.266</u>	<i>Årets overskud</i>	<u>81.937</u>
	<i>Til disposition:</i>	
	Kapitalkonto pr. 1. januar 1981	221.306
	Årets overskud	<u>81.937</u>
		<u>303.243</u>
	der foreslås anvendt således:	
	Henlagt til 40 års jubilæet (bogudgivelse m.v.)	150.000
	Overført til kapitalkonto	<u>153.243</u>
		<u>303.243</u>

Balance pr. 31. december 1981

1980	<i>Aktiver:</i>		
	Omsætningsaktiver:		
216.996	Kasse-, sparekasse- og girobeholdninger		242.065
2.145	Tilgodehavende kontingent		1.200
97.918	Boglager		88.795
12.526	Tilgodehavende vedrørende salg af bøger		1.971
<u>329.585</u>		Aktiver i alt	<u>334.031</u>
	<i>Passiver:</i>		
	Kortfristet fremmedkapital:		
÷ 19.511	Skyldig merværdiafgift	1.332	
127.790	Øvrige kreditorer	<u>29.456</u>	30.788
	Egenkapital:		
o	40 års jubilæet (bogudgivelse m.v.)	150.000	
221.306	Kapitalkonto	<u>153.243</u>	<u>303.243</u>
<u>329.585</u>			<u>334.031</u>

Foranstående resultatopgørelse og balance, som vi har revideret, er i overensstemmelse med foreningens bogføring.

København, den 17. marts 1982.

Revisionsfirmaet *Schøbel & Marbolt*
statsautoriserede revisorer

Niels O. Marbolt

/ Lars Rasmussen

Werner Ruff
kasserer

Bent Schlütter
revisor

BESTYRELSEN FOR HISTORISK-TOPOGRAFISK
SELSKAB FOR SØLLERØD KOMMUNE

professor, dr. phil. Roar Skovmand, formand (tlf. (02) 89 33 38)

stadsbibliotekar Annalise Børresen, sekretær og redaktør

(tlf. (02) 80 04 86)

ingeniør Werner Ruff, næstformand og kasserer (tlf. (02) 80 00 90)

museumsinspektør Nina Fabricius

boghandler Mogens Funch

arkitekt, M.A.A. Albert Gehrke

advokat Eigil Koefoed

lærer Anita Mikkelsen

lektor, dr. phil. Erik Helmer Pedersen

viceborgmester, skoleinspektør Jørgen Schunck

lærer Ole Sørensen

UNDERUDVALGET TIL VARETAGELSE AF
LANDSKABSBEVARENDE OPGAVER

arkitekt, M.A.A. Albert Gehrke (formand)

ingeniør Werner Ruff (næstformand)

museumsinspektør Nina Fabricius

advokat Eigil Koefoed

Til medlemmerne

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune har gennem årene foruden Søllerødbogen udgivet en række andre bøger.

Følgende kan endnu købes – enten ved henvendelse til sekretariatet, Søllerød Kommunebiblioteker, Biblioteksalleen 1-5, 2850 Nærum, tlf. (02) 80 04 86 eller i boghandlen:

Gunnar Sandfeld: Dreng i Holte. 1969. Kr. 32,50 (49,50).

Knud Voss: Bygningskunst i Søllerød 1670-1970. Kr. 79,75 (110,00).

Gunnar Sandfeld: Søllerød – som det var engang, bd. 1-7 + register 1971-1980. Pr. bind kr. 79,75 (110,00).

Ved samlet køb af Gunnar Sandfelds serie: Søllerød – som det var engang, kan medlemmer erhverve alle 7 bind + register for kr. 500,00 (kr. 830,00).

P. Thomassen: Nærumbanen 1975. Kr. 79,75 (110,00).

Sv. Aage Knudsen: Landskab og oldtid. Atlas over Søllerød og Lyngby-Taarbæk kommuner. 1982. Kr. 115,00 (150,00).

Endvidere har Selskabet endnu en del særtryk tilbage af artikler, der er bragt i årbogen.

Prisen i parentes angiver bogens ordinære pris.